

Arbeideridretten i Aust-Agder i mellomkrigstiden

Idrett og politikk

Masteroppgave i Historie

Kristian Røysland

Veileder: Nils Martinius Justvik

Universitetet i Agder, 2021

Fakultet for Humaniora og pedagogikk

Institutt for Religion, filosofi og historie

Innholdsfortegnelse

Figurer og tabeller	5
Forord	6
Forkortelser	7
Kapittel 1: Innledning	8
1.1 Tema og problemstilling	8
1.2 Avgrensninger	9
1.3 Forskningssituasjon	10
1.4 Metode og kilder	15
Kapittel 2: Teori	19
2.1 Finn Olstad – Myten om AIF	19
2.2 Per Maurseth – AIF som kulturell motkraft til NLI	20
Kapittel 3: Sentrale utviklingstrekk i Aust-Agder	21
3.1 Befolkningsutvikling	21
3.2 Sosiale og økonomiske særtrekk	22
3.3 Politiske særtrekk	25
3.4 Kulturelle særtrekk	26
3.5 Oppsummering	27

Kapittel 4: Arbeideridretten i et nasjonalt perspektiv	28
4.1 Etableringen av Arbeidernes Idrettsforbund	28
4.2 Arbeidernes Idrettsforbund under kommunistisk styre	33
4.3 Arbeiderpartiet tar over Arbeidernes Idrettsforbund	34
4.4 Opplysningsarbeidet	36
4.5 Oppsummering	38
Kapittel 5:	
Faktorer for den organiserte arbeideridrettens fremvekst i Aust-Agder	40
5.1 Opptakten til Aust-Agder arbeideridrettskrets – en politisk styrt prosess?	40
5.2 Utvikling av industri og arbeidsplasser i Aust-Agder	45
5.2.1: Industristedet Eydehavn	45
5.2.2: Skogbruksbygda Åmli	46
5.2.3: Fevik jernskipsbyggeri	47
5.2.4: Jernbaneutbygging	48
5.3 Oppsummering	51
Kapittel 6: Særtrekk ved arbeideridrettens utvikling i Aust-Agder	52
6.1: Aust-Agder arbeideridrettskrets	52
6.2 Arbeideridrettslagene	54
6.2.1: Hauk AIL	54
6.2.2: Trauma – Et «Arbeideridrettslag» som stod utenfor AIF	56
6.2.3: Stokken AIL	58

6.2.4: Dristug	61
6.2.5: Express	65
6.2.6: Arbeideridrettslag langs jernbanen	67
6.3 Kvinnenes posisjon i arbeideridretten i Aust-Agder	71
6.4 AAAIK – parallell eller alternativ?	77
6.5 Partiavisenes betydning	81
6.6 Oppsummering	84
Kapittel 7: Fra splittelse til forsoning - 1936 til 1946	86
7.1 Idrettsforliket	86
7.2 Krigsårene og idrettsstreik	87
7.3 Dannelsen av Aust-Agder Idrettskrets	90
7.4 Oppsummering	91
Kapittel 8: Oppsummering og konklusjon	92
8.1 Faktorer for arbeideridrettens utvikling i Aust-Agder	92
8.2 Arbeideridrettens utvikling og særtrekk i 1930-årene	92
8.3 Arbeidermiljøenes betydning	93
8.4 Motstand mot arbeideridretten	94
Litteratur	95
Kilder	98
Appendiks	100

Figurer og tabeller

Tabell 3.1: Befolkningsutviklingen i Agder 1845-1946	22
Figur 3.1: Arbeiderpartiets oppslutning ved stortingsvalg 1921-1936	25
Tabell 4.1: Teoretiske fag	37
Tabell 4.2: Praktiske fag	38
Figur 4.1: Lag og medlemsutviklingen i AIF 1924-1938	39
Tabell 5.1: Oversikt over yrkesaktive menn i Åmli sentrum 1920	47
Figur 5.1: Kart over Sørlandsbanen og Arendalsbanen	50
Tabell 6.1: Lag- og medlemsutviklingen i AAAIK 1931-1940	53
Figur 6.1: Eydehavn gressbane med det første klubbhuset	59
Tabell 6.2: Oversikt over Arbeideridrettslagene langs jernbanen i Aust-Agder -Arendalsbanen og Sørlandsbanen	68
Tabell 6.3: Medlemsoversikt i Dristug fra 1926-1937	74
Tabell 6.4: Medlemsoversikt i Stokken AIL	74
Tabell 6.5: Medlemmer i Stokken AIL under 16 år	74

Forord

Da jeg begynte på masterstudiet høsten 2017 bestemte jeg meg ganske tidlig for at jeg ville skrive om et lokalhistorisk tema, samtidig som jeg hadde et ønske om å skrive om noe innen idrettshistorie. Jeg endte derfor opp med «*arbeideridretten i Aust-Agder i mellomkrigstiden*» som tema for min masteroppgave.

Før jeg begynte å dykke ned i kildematerialet var det svært lite jeg visste om arbeideridretten i Aust-Agder, men jeg fant fort ut av at dette var et felt det var forsket lite på tidligere, noe som gjorde dette temaet enda mer interessant å utforske.

Arbeidet med masteroppgaven har vært en veldig spennende og lærerik prosess, men det har også vært mange tøffe tak underveis.

Til tross for flere utsettelse og mange stunder hvor jeg var veldig usikker på om jeg ville klare å komme i mål, er jeg nå endelig ferdig.

En stor takk må selvsagt rettes til min veileder Nils Justvik for god veiledning gjennom disse årene. Jeg ønsker også å takke min bror og medstudent Gjermund Bjørndahl for god hjelp og nyttige innspill under arbeidet med oppgaven.

Til slutt ønsker jeg å takke Kuben i Arendal og Arbeiderbevegelsens arkiv i Oslo for god service og hjelp under arbeidet med min masteroppgave.

Arendal, november 2021

Kristian Røysland

Forkortelser

A.I.F = Arbeidernes idrettsforbund

N.L.I = Norges landsforbund for idrett (Også kalt Landsforbundet)

D.N.A = Det norske Arbeiderparti

N.K.P = Norges kommunistiske parti

R.S.I = Røde sportsinternasjonale

A.A.I.K = Aust-Agder idrettskrets

A.A.A.I.K = Aust- Agder arbeideridrettskrets

T.A.I.K = Trøndelag arbeideridrettskrets

AAMA = Aust-Agder museum og arkiv

ARBARK = Arbeiderbevegelsens arkiv

Kapittel. 1: Innledning

Vårt samfunn er i dag delt i to leire som ligger i stadig kamp med hverandre. Denne kamp mellom to klasser vil først opphøre den dag det nåværende kapitalistiske utbyggings- og profittsystem blir avskaffet og erstattet med den sosialistiske samfunnsordningen, som i første rekke tar hensyn til menneskenes krav og behov – og en rettferdig fordeling av samfunnsgodene.¹

Dette sa Rolf Hofmo, formannen i Oslo Arbeideridrettskrets, da han var til stede på møtet til ungdomslaget Fremad i Arendal i januar 1931. Her holdt han et foredrag om Arbeideridrett kontra borgerlig idrett. Dette skulle gi støtet til dannelsen av Hauk AIL som var det første organiserte arbeideridrettslaget i fylket. Hauk skulle senere være den store pådriveren for dannelsen av Aust-Agder Arbeideridrettskrets i juni 1931.²

1.1. TEMA OG PROBLEMSTILLING

Denne konkrete hendelsen som er nevnt ovenfor er det som utgjør utgangspunktet for min masteroppgave. Denne hendelsen var på mange måter startskuddet for den organiserte arbeideridretten i Aust-Agder. Jeg skal i denne oppgaven forske på temaet arbeideridretten i Aust-Agder i mellomkrigstiden. Mitt hovedfokus er å kartlegge den organiserte arbeideridretten. Jeg har hovedfokus på årene fra 1931, da mange nye arbeideridrettslag kom til, og Aust-Agder arbeideridrettskrets som ble stiftet i kjølvannet av dette. Deretter skal jeg på bakgrunn av mitt kildemateriale gi en framstilling av arbeideridrettens utvikling i fylket.

Det er også relevant for oppgaven å se på årene forut for 1931 for å avdekke hvilke faktorer og forutsetninger som lå til grunn for fremveksten av den organiserte arbeideridretten i Aust-Agder.

Da jeg skulle velge tema til masteroppgaven så endte jeg med å skrive om arbeideridretten i Aust-Agder fordi jeg ønsket å skrive om et lokalhistorisk tema, og på grunn av min generelle interesse for idrettshistorie. Samtidig er det et tema som det ikke har blitt forsket så mye på tidligere. Unntaket er Nils Justvik sin bok *Fra hav til hei* som kom ut i 2018. Denne boken

¹ Sørskal 1984: 8

² AAMA: PA-2621 Protokoll AAAIK 1931-1936

forteller historien om idrettsutviklingen i Aust-Agder, hvor arbeideridretten er viet et eget kapittel.³

Min hovedproblemstilling er:

Hvilke faktorer lå til grunn for fremveksten av den organiserte arbeideridretten i Aust-Agder fra 1931? Hvordan utviklet arbeideridretten seg utover på 1930-tallet og hvilke karakteristiske trekk fikk den?

For å kunne besvare på denne problemstillingen har jeg valgt å komme følgende underspørsmål:

Hvilken betydning hadde arbeidermiljøene i Aust-Agder for arbeideridrettens fremvekst?

Hva slags motstand møtte arbeideridretten i Aust-Agder?

1.2. AVGRENSNINGER

Tidsavgrensning

Jeg har avgrenset oppgaven til perioden mellomkrigstiden. Grunnen til dette er at man allerede tidlig i mellomkrigstida fikk en viss organisering av arbeideridrett i Norge. Selv om mitt hovedfokus i oppgaven starter fra dannelsen av Aust-Agder arbeideridrettskrets i 1931, er det også nødvendig å belyse etableringen av AIF i 1924, ettersom det er dannelsen av AIF som gir grunnlaget for diskusjonene rundt etableringen av Aust-Agder arbeideridrettskrets.

I 1946 fikk man den endelige sammenslåingen mellom Arbeidernes Idrettsforbund og Norges landsforbund for idrett, og sammen dannet de Norges idrettsforbund. Derfor kommer forsoningen mellom de to forbundene til å markere slutten på min avgrensning av oppgaven.

Geografisk avgrensning

Geografisk avgrenser oppgaven seg til de områdene hvor arbeidermiljøene stod sterkest og hadde størst nedslagsfelt. Jeg ser også til å se på de områdene hvor Sørlandsbanen og Arendalsbanen strakk seg. En annen ting jeg undersøker er de områdene hvor det var sterk vekst av industrialisering i denne perioden.

³ Justvik 2018

Selv om oppgaven min omhandler Aust-Agder, så kommer jeg allikevel til å se på arbeideridretten i et nasjonalt perspektiv i starten av oppgaven. Dette gjør jeg som en introduksjon for å få en bedre forståelse og få et mer helhetlig bilde rundt hvorfor man fikk to separate idrettsbevegelser.

1.3. FORSKNINGSSITUASJON

Forskningssituasjonen har jeg valgt å dele inn i tre kategorier: lokale studier, regionale studier og nasjonale studier. De lokale studiene går inn i kjernen av min problemstilling, og det er disse som kommer til å utgjøre den viktigste delen av min oppgave.

Deretter tar for meg de nasjonale studiene. Disse går ikke dybden på min problemstilling, men det er allikevel forskning som er viktig for å kunne danne seg et helhetlig og godt bilde av arbeideridrettens utvikling.

Til slutt ser jeg på regionale studiene som undersøker andre regioner i landet, og de kan være interessante for å dra enkelte sammenligner og paralleller med slik situasjonen var på det lokale plan i Aust-Agder. Dette kan være med på å gi svar om forholdene i Aust-Agder like ellers i landet, eller om de skilte seg ut på noen måte.

Lokale studier

Eirik Sørsdals studie fra 1984 om Arbeideridretten i Aust-Agder er en av få utgivelser som handler spesifikt om Aust-Agder, denne boka heter *Frihet, sunnhet, kultur», Arbeideridretten i Aust-Agder i 30-åra*. Denne blir naturligvis viktig siden den omhandler den regionen jeg tar for meg i min masteroppgave. Boka er god i den forstand at den gir et oversiktlig bilde av situasjonen i Aust-Agder og er med på å trekke frem en del viktige enkeltsaker. I forhold til min oppgave er bokas svakhet at det ikke er noe forskningsarbeid. Den går ikke i dybden på mine problemstillinger, men gir en mer generell oversikt over situasjonen i Aust-Agder.⁴

En annen bok som omhandler idretten i Aust-Agder er *Fra hav til hei*, skrevet av Nils Justvik i 2018. Denne gir et litt mer oppdatert bilde av idretten i Aust-Agder enn Eirik Sørsdals studie. Boka tar for seg idretten i Aust-Agder og dens utvikling fra norrøn tid og frem til i dag. Den belyser idretten i lys av generell samfunnsutvikling og plasserer idretten i Aust-

⁴ Sørsdal 1984

Agder i en nasjonal sammenheng. De kapitlene som handler om den borgerlige idretten og arbeideridretten i mellomkrigstiden er de som blir mest relevante for min del. Boka gir mer et overordnet blikk over idrettsutviklingen i Aust-Agder og går ikke i dybden på arbeideridretten slik som jeg skal i denne oppgaven.⁵

En artikkel skrevet av Harald Berntsens som heter *Lokalsolidaritet og klassesolidaritet* omhandler industrisamfunnet Eydehavn i Stokken kommune. Her trekker Berntsen frem at konfliktnivået i arbeiderklassen i Stokken var lavere enn det som var vanlig på liknende industristeder.⁶ Han omtaler Arbeiderbevegelsen i Stokken som en reformistisk arbeiderbevegelse og fagbevegelse, og den kommunalpolitiske oppslutningen om Arbeiderpartiet var dominant.⁷ Berntsen forklarer denne reformistiske linjen med at man hadde en lederfigur i lærer og ordfører Nils Hjelmtveit, som var en modererende kraft i lokalsamfunnet. Men han peker også på det faktum at arbeiderbevegelsen i Stokken ikke hadde noen organiserte motkrefter. Det fantes for eksempel ingen borgerlige partier der før i 1962.⁸ Denne artikkelen blir interessant når jeg senere i oppgaven skal gå nærmere inn på hvordan miljøet i Stokken gjenspeilet idretten her. På hvilken måte ble Stokken AIL påvirket av dette miljøet?

Nasjonale studier

Som et oversiktsverk og for å få en bedre forståelse av arbeideridretten generelt har jeg brukt Finn Olstads bok av *Norsk Idretts Historie. Forsvar, sport, klassekamp 1861-1939 bind. 1*. Denne boken gir et overordnet bilde av Norsk idrettshistorie. Derfor er dette en nyttig bok med tanke på å få en bedre forståelse av arbeideridrettens bakgrunn og fremvekst.⁹

Petter Larsens bok: *Med AIF-stjerna på brystet* er også svært viktig. Denne boka tar for seg historien til Arbeidernes idrettsforening (AIF), fra deres etablering til sammenslåingen med Norges landsforbund for idrett. Her får man et større dypdykk i historien til arbeideridretten. Også denne boka har noen, men få referanser til arbeideridretten på Agder.¹⁰

⁵ Justvik 2018

⁶ Berntsen 1981:

⁷ Berntsen 1981: 34

⁸ Berntsen 1981: 38

⁹ Olstad 1987

¹⁰ Larsen 1979: 263

Finn Olstad har også en artikkel som belyser det samme. Den heter: *Historien om AIF, keiserens nye klær* og ble skrevet i 1989. I likhet med boken til Petter Larsen går den inn på AIFs mål og planer med å drive idrett. Sammenlignet med Larsen så retter denne artikkelen et mer kritisk blikk mot AIF og stiller spørsmål rundt deres egentlige intensjoner.¹¹ Denne artikkelen vil jeg anvende i teori-kapittelet.

Et annet interessant verk er Ivan Edins hovedfagsoppgave fra 1970, som handler om politikk og idrett og forholdet mellom Norges Landsforbund for idrett og Arbeidernes Idrettsforbund. Her hevder Edin at ettersom det allerede fantes et idrettsforbund i landet hvor alle var medlemsberettiget, også arbeiderklassen, så måtte etableringen av AIF sees på som et ledd i klassekampen. I videste forstand var AIFs misjon å fylle klassekampens grunnsetninger på idrettens område, sier Edin.¹² Edin bygger denne teorien på en rekke kilder fra dannelsen av de første arbeideridrettslagene og de politiske diskusjonene rundt dannelsen av en egen arbeideridrettsbevegelse. Blant annet viser han til Martin Tranmæls tale til Arbeiderpartiets landsmøte i 1927 der han uttrykker at det er av aller største betydning å knytte arbeideridretten til partiet.¹³ Han viser også til formålsparagrafen til det første arbeideridrettslaget i Norge, Spartacus, som sier: «Foreningens formaal er at fremme idrettens utbredelse blant medlemmene, samt ved møter, sammenkomster, at virke for kommunismens utbredelse blant idrettsfolkene».¹⁴ Denne hovedfagsoppgaven vil være med å belyse forholdet mellom arbeideridretten og borgeridretten.

Regionale studier

Sven Mollekleivs hovedfagsoppgave fra 1984 om Arbeideridretten i Oslo, hvor han går inn på både det lokale plan og det sentrale plan med hovedvekt på Sørli IF, tenker er viktig i forhold til min oppgave. Selv om jeg skriver om Aust-Agder og ikke Oslo så mener jeg at Mollekleivs avhandling er viktig for å kunne trekke paralleller til arbeideridretten i Aust-Agder. Dette gjør jeg for å kunne finne ut av om arbeideridretten i Aust-Agder skilte seg ut på noen måte, var for eksempel konfliktnivået større eller mindre her? Hva var årsaken til dette isåfall?¹⁵

¹¹ Olstad 1989

¹² Edin 1970: 41

¹³ Edin 1970: 47

¹⁴ Edin 1970: 42

¹⁵ Mollekleiv 1984

En tredje hovedfagsoppgave som tar for seg temaet arbeideridrett er Hans Bonesrønning sin avhandling om arbeideridretten i Sør-Trøndelag. Han ser på Trøndelag Arbeideridrettskrets og deres forhold til AIF. Han undersøker konfliktnivået innad i Trøndelag Arbeideridrettskrets (TAIK) ettersom det var en stor andel kommunister i kretsen i tillegg til arbeiderpartifolk. Han stiller seg derfor innledningsvis tvilende til hvor representativ TAIK faktisk var i forhold til resten AIF. Han mener TAIK skilte seg ut på denne måten sammenlignet med resten av landet. Denne oppgaven blir nyttig på samme måte som med oppgaven til Mollekleiv hvor jeg skal trekke paralleller mellom situasjonen i Aust-Agder og hvordan situasjonen var andre steder i landet.¹⁶

En annen regional studie som er gjort er Nils Justviks bok *Idrett i Sør: Vest-Agder idrettskrets 100 år* fra 2017. Denne boka gir en samlet fremstilling av idrettens utvikling fra 1800-tallet og frem til i dag. Boka belyser en rekke begivenheter og utfordringer i idretten i Vest-Agder opp gjennom historien.¹⁷ Denne boka har en del likhetstrekk med boka *Fra hav til hei* som omhandler idretten på Aust-Agder, som også er skrevet av Nils Justvik. Denne boken er interessant for å trekke paralleller mellom Aust og Vest-Agder. Den geografiske avstanden mellom fylkene er kort og begge fylkene var en del av den sørlandske kulturen, derfor er det naturlig å tro at forskjellene mellom Aust og Vest-Agder ikke var så veldig store. Jeg mener derfor at det kan være interessant å undersøke om til tross for den geografiske nærheten til hverandre, var det likevel klare forskjeller mellom Aust og Vest?

Vurdering av forskningen

Den forskningen og litteraturen som jeg benytter i min oppgave har sine styrker og svakheter. Den lokale forskningslitteraturen sin styrke er at den faktisk tar for seg det geografiske området som jeg ønsker å kartlegge. Eirik Sørtdal sin bok handler spesifikt om Arbeideridretten i Aust-Agder i 30-årene, noe som går rett i kjernen av oppgaven min. Dens svakhet er i forhold til min oppgave at det ikke er noe forskningsarbeid, men den gir et mer overordnet bilde over Arbeideridretten i Aust-Agder.¹⁸

Nils Justvik sin bok *Fra Hav til hei* som omhandler idrettens historie i Aust-Agder er sammenlignet med Eirik Sørtdal sin bok et forskningsarbeid. Bokas styrke er at den gir et mer

¹⁶ Bonesrønning 1981

¹⁷ Justvik 2017

¹⁸ Sørtdal 1984

grundig bilde av idrettens utvikling i Aust-Agder. Boka handler riktignok ikke spesifikt om arbeideridretten på Aust-Agder. Arbeideridretten er nevnt med et eget kapittel i boka, men her går man ikke i dybden på temaet.¹⁹

Når det gjelder den nasjonale og den regionale forskningen, så er deres begrensning i forhold til min oppgave at de ikke går i kjernen av mitt tema, som er arbeideridretten i Aust-Agder.

Styrken til Finn Olstads bok er at den gir et overordnet bilde over norsk idrettshistorie, noe som er nyttig med tanke på å få en bedre forståelse av arbeideridrettens bakgrunn og fremvekst.²⁰ Styrken til Petter Larsens bok er at den tar for seg historien til Arbeidernes idrettsforening (AIF), fra deres etablering til sammenslåingen med Norges landsforbund for idrett. Her får man et mye større dypdykk i historien til arbeideridretten.

Finn Olstads artikkel, *Historien om AIF- keiserens nye klær*, retter et mer kritisk blikk mot AIF og stiller spørsmål rundt deres egentlige intensjoner.²¹ Denne artikkelen skiller seg ut fordi den har et litt annet syn og en litt annen vinkling på arbeideridretten enn annen litteratur. Gjennom mye av den tidligere litteraturen og slik som historien om arbeideridretten ofte har blitt fortalt, fremstilles det slik at AIF skilte seg klart ifra borgeridretten ved at den brakte arbeiderklassen ut på idrettsbanen. De ble en pioner for sunn og nyttig idrett, hvor lederne tenkte nye tanker og innførte en rekke nye tiltak i masseidrettens og folkehelsens tjeneste. Finn Olstad stiller seg litt kritisk til akkurat dette og mener at tidligere fremstillinger har gitt et litt fordreid bilde av arbeideridrettens historie. Han mener det er liten tvil om at arbeideridretten ble brukt til å drive politisk propaganda. Så rekrutteringen til idretten var ikke bare basert på å få folk ut i aktivitet, men også for å få folk til å støtte sosialismen. Propagandaen gikk ut på å belyse de store forskjellene det var mellom dem og borgeridretten, mens det i virkeligheten ikke var så store forskjeller som man skulle ha det til. Finn Olstads artikkel er meget interessant og sentral i så måte siden den i mye større grad belyser det politiske aspektet ved idretten enn andre verk.

Når det gjelder hovedfagsoppgavene til henholdsvis Sven Mollekleiv og Hans Bonesrønning, så er deres styrke at de skriver om samme tema som meg, nemlig arbeideridrett. Sven Mollekleiv skriver om Sørli IF, en arbeideridrettsklubb i Oslo, mens Bonesrønning tar for seg arbeideridretten i Sør-Trøndelag. Selv om de ikke behandler det samme geografiske området som jeg gjør, så deler disse hovedfagsoppgavene mange likheter med min egen oppgave. Det

¹⁹ Justvik 2018

²⁰ Olstad 1987

²¹ Olstad 1989

at oppgavene deler likhetstrekk gjør at jeg kan trekke paralleller mellom arbeideridretten i Aust-Agder og arbeideridretten i henholdsvis Sør-Trøndelag som Bonesrønning skriver om, og arbeideridretten i Oslo som Mollekleiv skriver om. Dette er viktig for å kunne kartlegge om arbeideridretten i Aust-Agder skilte seg ut på noen måte, sammenlignet med andre landsdeler.

1.4: METODE OG KILDER

Arkivmateriale på Aust-Agder Museum og Arkiv og Arbeiderbevegelsens arkiv i Oslo.

Primærkildene jeg i hovedsak benytter kommer fra Aust-Agder Museum og Arkiv i Arendal. Måten jeg har gått fram på er å dykke ned i arkivene til hvert av de sentrale idrettslagene. Her har jeg gått igjennom protokoller, styreprotokoller, møteprotokoller, årsberetninger og gamle avisutklipp blant annet. I tillegg til å inn i hvert lags arkiv så ligger arkivet til Aust-Agder Arbeideridrettskrets på AAMA, dette har jeg også gått igjennom og har undersøkt protokollene deres. Her er det interessant å se hva slags saker som var oppe til diskusjon i idrettskretsen.

Jeg har også benyttet meg av Arbeiderbevegelsens arkiv i Oslo. Her gikk jeg inn arkivet til Aust-Agder Arbeiderparti med det formål å finne ut av hvordan Arbeiderpartiet stilte seg til arbeideridretten. Her har jeg gått igjennom protokoller fra perioden 1931 til 1936.

Aviser

Aviser er også en sentral kilde i oppgaven min. Med aviser må man være nøye på at de er lagd for å selges, og derfor må stoffet vurderes ut ifra hvem som skrev artikkelen og i hvilken situasjon de gjorde det i. Man kan slå fast at fakta og resultater tas for sikre kilder. Mens kampreferater for eksempel må man nok være litt mer kritisk til, og i slike situasjoner kan fort lokalpatriotisme og andre personlige forhold komme til overflaten. I mitt tilfelle så benytter jeg meg av tre aviser fra Arendalsområdet, arbeideravisen *Tiden*, den konservative avisen *Vestlandske Tidende* og venstreavisen *Agderposten*. Her ser vi tre aviser som i stor grad var bundet opp mot det politiske, og derfor må man gå ut ifra at vi vil se en lite objektiv vinkling av de ulike sakene som avisene skrev om. Avisene ble i stor grad brukt til å støtte sine egne og sin egen agenda. Ettersom jeg skriver om idrettshistorie, ser jeg spesifikt etter hvordan de ulike avisene ordla seg rundt idrettsrelaterte artikler og saker. Var for eksempel arbeideravisen

Tiden veldig støttende i sine omtaler når de skrev om ulike arbeideridrettsarrangement? Mens de ordla seg på en mer spiss og kritisk måte i sine omtaler om borgeridrett? En annen interessant ting er å se hvordan de stilte seg ulikt til de samme sakene, for å kunne belyse de konfliktfylte sidene ved forholdet mellom arbeideridretten og borgeridretten.

Jeg synes boka til Alf M. Sandberg om *Trauma IFs historie*²² også bør nevnes under aviser, ettersom denne boka i stor grad er bygd på de lokale avisene Vestlandske tidende, Tiden og Agderposten. Sandberg forteller selv i forordet i sin bok at han har gått igjennom 80 årganger aviser. Her er det blitt lagt ned et massivt stykke arbeid.

Sekundærkilder – Jubileumsskrifter og nettsider

I boka til Alf Sandberg om *Trauma IFs historie* har det blitt gjort et ganske omfattende arbeid basert på de lokale avisene. Denne boken kan derfor benyttes i så måte og ansees derfor som relevant. Blant annet så refereres det til to menn som gikk over fra Trauma som var arbeideridrettsklubb til Grane som tilhørte borgerklassen. Dette blir beskrevet som et stort svik.²³

Boka *Sørfjell i 100 år* skrevet av Gjermund O. Bjørndahl forteller historien om idrettslaget fra Eydehavn utenfor Arendal. Det startet med Eydehavn IF, som var en forløper til dagens Sørfjell, ble stiftet i 1916. Dette var et borgerlig idrettslag. Men på grunn av den politiske situasjonen lokalt og ellers i landet så ble det en splittelse i Eydehavn IF. Stokken AIL så derfor dagens lys i 1931. Stokken AIL var et arbeideridrettslag som ble medlem i AAAIK. Disse var et av de største arbeideridrettslagene i fylket og fikk kjenne på den intense klassekampen da det ble kamp om baneanleggene på Eydehavn mellom dem og Eydehavn IF. Derfor er denne boken viktig å trekke fram.²⁴

Scott Aanby sin bok om Dristug IL er en tredje bok som er interessant å se nærmere på. Dristug kommer fra bygda Åmli og de var også medlem av AAAIK. Det som var spesielt med Dristug var at det var en litt annen sammensetning av arbeidere der sammenlignet med andre klubber. Man hadde ingen stor industribedrift som man hadde på Eydehavn, i Åmli bestod det

²² Sandberg 1997

²³ Sandberg 1997: 125-126

²⁴ Bjørndahl 2016

av jernbanearbeidere, skogsarbeidere og gårdsarbeidere. I Åmli og Dristug skulle konfliktnivået vise seg å bli veldig stort.²⁵

Johnny Østreim sin bok om *Froland IL 1916-2016*, er også verdt å nevne på lik linje med de andre jubileumsbøkene. Froland IL ble også berørt av splittelsen i idretten og boka går kort inn på hvordan dette forløp seg i Froland.²⁶

Boka *Et århundre med Grane* skrevet av Jens P. Christensen har jeg også tatt med i oppgaven min. Det som blir interessant med denne boken er at IK Grane aldri hadde noen tilknytning til arbeideridretten, de var et klassisk borgerlig idrettslag og de var også den dominerende og største klubben i Arendal. Derfor blir det interessant å se hvilken posisjon og makt de hadde i lokalområdet. Her kan undersøke hvordan arbeideridrettslagene utfordret posisjonen Grane hadde.²⁷

Bøkene *Togbytte på Nelaug* av Thor Bjerke og Ove Tovås²⁸ og *På banen: Glimt fra Grimstad- og Treungenbanens historie* av Johan Christian Frøstrup²⁹ skriver begge om byggingen av Arendalsbanen og hvilke virkninger dette hadde. Byggingen av jernbanen førte til tilflytning av arbeidere. Kan dette ha lagt grunnlaget for etableringen av arbeideridrettslag? Dette blir derfor veldig relevant i forhold til oppgaven.

Biografien om Utøya av Jo Stein Moen og Trond Giske beskriver i ett kapittel hvor sterk politiseringen av idretten var. Boka gir ett innblikk i hvordan Utøya fungerte som en slags «AIF-skole», der barn og ungdom ble sendt ikke bare for å lære å utøve de forskjellige idrettene, men de fikk også en grundig innføring i organisasjonsarbeid, arbeiderbevegelsens historie, AIFs historie også videre. Denne boken er sentral i den delen av oppgaven hvor jeg beskriver arbeideridretten i det nasjonale perspektiv. Boka gir et godt bilde på AIFs mål og motiv.³⁰

Andre primærkilder

Av andre primærkilder har jeg brukt beslutninger og resolusjoner fra Arbeiderpartiets landsmøte i perioden 1912-1934. Disse ble utgitt i bokform i 1934 av Håkon Meyer. Her ser

²⁵ Aanby 1995

²⁶ Østreim 2016

²⁷ Christensen 2007

²⁸ Bjerke og Tovås 1989

²⁹ Frøstrup 2013

³⁰ Moen og Giske 2012

man hvilke saker som ble tatt opp i partiet gjennom denne perioden. Slik det kommer frem av disse beslutningene så ser man at opplysningsarbeid og partiets stilling til AIF var oppe til diskusjon. Dette kan gi en liten pekepinn på hvor politisk styrt arbeideridretten faktisk var.

Arbeidernes Idrettsforbund har også gitt ut beretninger i bokform. Disse omhandler perioden 1935-1939. Beretningene omtaler forbundsstyret og forbundsutvalgene, ulike komiteer, representasjon og kretsinndeling blant annet. Disse beretningene sier også noe om bredden ettersom de lister om alle de ulike idrettene som AIF var aktive i.

Kapittel 2: Teori

2.1: FINN OLSTAD – Myten om A.I.F

Et viktig spørsmål å stille seg, og som er sentralt i min oppgave, er å se om arbeideridretten var et alternativt tilbud til borgeridretten. Eller var de to organisasjonene faktisk likere enn det folk har hatt inntrykk av? Det er flere ting som kan tyde på det sistnevnte. Finn Olstad har skrevet en artikkel i Norsk Idrettshistorisk årbok fra 1989 som heter: *Historien om Arbeidernes Idrettsforbund – Keiserens nye klær?* Her innleder Olstad blant annet med å fortelle om hva slags bilde han hadde av arbeideridretten i starten. Han så på det som en bevegelse som skilte seg klart fra borgeridretten, ved at de sto for sunn og nyttig idrett, de brakte arbeiderklassen ut på banen og de var mer inkluderende når det gjaldt barneidrett og kvinneidrett.³¹

Senere mener Finn Olstad, etter nærmere undersøkelser, at denne framstillingen ikke er helt riktig, men heller svært overdrevet. Han trekker frem Rolf Hofmo som en av årsakene til at denne «myten» om AIF har stått så sterkt i mange år. Rolf Hofmo var AIFs sekretær og sjefsideolog i mange år. Han hamret fast sitt syn i bøker, artikler og taler. Dette gjorde han for å legitimere AIF og sørge for økt vekst innen arbeideridretten. Dette tyder på at det ikke var idretten som var hovedfokuset, men at det i større grad var en del av et politisk spill. Artikkelen stiller seg spørrende og tvilende til at de faktisk hadde som førsteprioritet å fremme sunn idrettskultur, og antyder heller at det hele var en måte å drive propaganda på for å få frem sine politiske budskap gjennom idrettsarenaen.³²

Artikkelen skiller seg ut fra annen litteratur fordi den har et litt annet syn og en litt annen vinkling på arbeideridretten enn annen litteratur som er skrevet om den. Gjennom mye av den tidligere litteraturen og slik som historien om arbeideridretten ofte har blitt fortalt fremstilles det slik at AIF skilte seg klart ifra borgeridretten ved at den brakte arbeiderklassen ut på idrettsbanen. De ble en pioner for sunn og nyttig idrett, hvor lederne tenkte nye tanker og innførte en rekke nye tiltak i masseidrettens og folkehelsens tjeneste. Finn Olstad stiller seg kritisk til akkurat dette og mener at tidligere fremstillinger har gitt et fordreid bilde av arbeideridrettens historie. Finn Olstad hevder at rekrutteringen til idretten var ikke bare basert

³¹ Olstad 1989: 33

³² Olstad 1989: 33-34

på å få folk ut i aktivitet, men også for å få folk til å støtte sosialismen. Propagandaen gikk ut på å belyse de store forskjellene det var mellom dem og borgeridretten, mens det i virkeligheten ikke var så store forskjeller som man skulle ha det til.³³

For å etterprøve Olstads teori vil jeg se på kvinnes posisjon innen idretten i Aust-Agder på denne tiden. Var det sånn at kvinnene i mye større grad ble inkludert på idrettsarenaen etter at arbeideridretten vokste frem? Eller var det slik som Olstad hevder at det først og fremst var et politisk spill for å få større oppslutning?

Jeg vil også etterprøve Olstads teori ved å se om arbeiderne fra arbeidermiljøene kom seg ut på idrettsbanen først da Aust-Agder arbeideridrettskrets ble stiftet i 1931. Eller var det slik at det ikke fantes arbeidere fra arbeidermiljøene innen idretten i Aust-Agder før 1931?

2.2: PER MAURSETH - AIF som kulturell motkraft til NLI

I Arbeiderbevegelsens historie bind 3 som omhandler perioden 1920 - 1935 så hevder Per Maurseth at AIF var preget av helt andre holdninger og verdier når det gjaldt idrettssyn, bredden i idrettstilbudene og i sin organisatoriske oppbygging sammenlignet med den borgerlige idretten. Sammenlignet med NLI så hadde ikke AIF særforbund for hver idrett, men det var i stedet bygget på lokalkretser.³⁴ Maurseth hevder på den bakgrunn at AIF i motsetning til NLI satset på allsidighet og masseidrett, mens NLI prioriterte spesialisering og eliteidrett.

Jeg vil derfor sammenligne Aust-Agder arbeideridrettskrets med Distriktslaget i Aust-Agder med det formål å finne ut hvem som drev mest med allsidighet og masseidrett og hvem som prioriterte spesialisering. En annen ting som er sentralt i Maurseths teori, er at han hevder at AIF var en banebryter for kvinner. Sammenlignet med NLI så gjorde AIF mye mer for kvinneidretten. Denne teorien står derfor i motsetning til Finn Olstads teori, som hevder at tanken om at arbeideridretten var mer inkluderende var overdreven.

Jeg vil etterprøve Maurseths teori ved å se på kvinnes rolle i Aust-Agder, og se på hvordan arbeideridrettskretsen i Aust-Agder var bygd opp organisatorisk. Fungerte arbeideridretten i Aust-Agder som et parallelt idrettstilbud til den ordinære idretten eller var den et alternativt tilbud?

³³ Olstad 1989: 37

³⁴ Maurseth 1987: 529

Kapittel 3: Sentrale utviklingstrekk i Aust-Agder

I dette kapitlet skal jeg kort redegjøre for ulike utviklingstrekk i Aust-Agder. Først vil jeg beskrive befolkningsutviklingen i fylket, deretter vil jeg trekke frem hvordan samfunnet endret seg på det sosiale, økonomiske, politiske og kulturelle plan. Formålet med dette er å få frem hva slags storsamfunn Aust-Agder var. Dette er viktig å gjøre for å se hvilken innvirkning samfunnsutviklingen kan ha hatt på arbeideridretten lokalt. Kan arbeideridrettens utvikling og særtrekk i Aust-Agder forklares med hvordan Aust-Agder utviklet seg?

3.1: BEFOLKNINGSUTVIKLING

Befolkningsveksten på Agder var veldig sterk på 1800-tallet. I perioden 1840 til 1874 økte befolkningen med over 40%. Befolkningsveksten fikk man først og fremst i kyststrøkene og i byene, mens man i mellombygdene og de indre bygder ikke så den samme befolkningsveksten.³⁵ Dette endret seg utover i århundret. Helt på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet så flyttet ikke folk lenger til kysten, de flyttet fra kysten og til Amerika.³⁶ I typiske kystherreder som Dypvåg og Flosta sank befolkningstallet med en fjerdedel fra 1910 til 1946. I byene i Aust-Agder, bortsett fra Arendal, sank det med en femtedel. I industristedet Stokken var tilfellet helt annerledes. Her mer enn doblet befolkningstallet seg fra 1910 til 1920.³⁷ Dette må forstås i lys av industrietableringene der.

I mellombygdene fikk man en befolkningsvekst i mellomkrigstida. Skipsfartens kollaps førte til at mange igjen søkte seg til landbruket. Langs kysten var landbruket uttømt og i de innerste bygdene i Agder hadde man for lang avstand til markedene. Dermed ble det i mellombygdene at man fikk den sterkeste befolkningsveksten i perioden 1920-1945. I tillegg gjorde veiutbygging og jernbaneutbygging avstanden enda kortere.³⁸ Eksempler på slike mellombygder er Åmli, Vegårshei og Froland. Det var også i bygder som dette at arbeideridretten fikk et sterkt fotfeste.

³⁵ Slettan 1998: 64

³⁶ Masdalen 1991: 11

³⁷ Bjørndahl 2021: 44

³⁸ Masdalen 1991: 13

Tabell 3.1: Befolkningsutviklingen i Agder, 1845-1946.³⁹

År	Aust-Agder	Vest-Agder	Agder
1845	52 400	74 200	126 600
1875	74 200	78 500	152 700
1900	79 900	81 600	161 500
1920	74 700	82 800	157 500
1930	73 800	81 200	155 000
1946	74 900	94 000	168 900

Kilde: Kjell-Olav Masdalen 1991

3.2: SOSIALE OG ØKONOMISKE SÆRTREKK

Et egalitært samfunn

Sørlandet har historisk sett vært den landsdelen som har hatt de minste gårdsbrukene, og de aller fleste her ble regnet som småbrukere i nasjonal målestokk. Det har sammenheng med naturgeografiske forhold, og har ført til at det er små sammenhengende jordbruksarealer og stor bruksdeling. På Sørlandet var det for det meste familiebruk, uten innleid hjelp.⁴⁰ Til sammenligning var det på Østlandet og i Trøndelag store jord- og skogseiere og en stor grad klasse av jordløse. Det var også en større spenning i disse områdene, en spenning man ikke fant på Sørlandet. Bruksstrukturen på Sørlandet var slik at det ikke ble skapt noe stort proletariat av eiendomsløse på bygdene. Dette er en av grunnene til at den sosiale polariseringen har vært svakere her sammenlignet med andre steder i landet. Ser man på de store jordbruksbygdene i Oppland, Hedmark, Vestfold, Østfold og Trøndelag så var det en langt sterkere polarisering der. Gjennomgående små bruk bidro til at Sørlandet ikke fikk en tilsvarende sosial polarisering som i de store bygdesamfunnene.⁴¹ Samtidig er det viktig å påpeke at graden av politisk polarisering varierte sterkt fra bygd til bygd i Agder, blant annet var det stor forskjell på innlandsbygdene og kystbygdene.⁴²

³⁹ Masdalen 1991: 11

⁴⁰ Røed 2009: 165

⁴¹ Røed 2009: 166

⁴² Masdalen 1991: 121-122

Sjøfart

Når man skal trekke frem de sosiale og økonomiske særtrekkene ved Aust-Agder så må man ta for seg de viktige næringsveiene i fylket. På 1800-tallet var det skipsfarten som var ledende. Sørlandets tradisjoner innen skipsfart strekker seg langt tilbake i tid. Fram til slutten av 1840-tallet var ikke Agder den ledende landsdelen innen skipsfart i Norge, men på slutten av 1840-tallet var veksten i skipsfart-næringen i Arendal veldig sterk og man så at Arendals flåte passerte Tønsbergs flåte. Samtidig så man at Bergens flåte gikk tilbake. Det var spesielt Arendal, sammen med de andre byene ved kysten som fikk den dominerende rollen.⁴³ Fram til midten av 1880-tallet var Arendal landets største sjøfartsby. I 1874 var det 350 skip registrert i Arendal, med en total besetning på rundt 4000 mann. I 1884 var tallet på skip steget til 412, mens hele 5100 mann var sysselsatt på disse.⁴⁴

Fra 1880-årene stagnerte skipsfarten i hele landet.⁴⁵ Det at man gikk over til dampskip var en viktig faktor til stagnasjonen. Dampskip var raskere enn seilskuter i tillegg til at de var mer solide og større. Agder var sent ute når det gjaldt omlegging til dampskip. Mye av grunnen til dette var at området hadde vært ledende innen skipsfart i Norge og hadde lange tradisjoner for bygging av seilskuter i tre.⁴⁶ Agder hadde problemer med å omstille seg, nedgangen kom brått på, og derfor ble den størst for Agder. På mange måter var det omleggingen til dampskipsnæringen som tok knekken på skipsfartsnæringa på Agder.⁴⁷ Med denne næringas fall, ble det også krise i de fleste andre næringer. Skipsfarten hadde vært fundamentet for en uvanlig ensidig økonomi.⁴⁸

Etter at skipsfartsnæringa på mange måter lå i grus, spesielt i Arendal, førte dette til stor arbeidsledighet i området. Denne arbeidsledigheten førte til en organisering av arbeiderklassen i området rundt Arendal, noe som i 1887 resulterte i stiftelsen av Det norske Arbeiderparti.⁴⁹

Industri

På 1900-tallet endret samfunnet seg raskt og mye. Man fikk mye ny industrialisering i Aust-Agder, noe som betød flere arbeidsplasser og fabrikker. Blant annet ble det etablert to nye

⁴³ Røed 2009: 172

⁴⁴ Try 1979: 148

⁴⁵ Try 1979: 151

⁴⁶ Bjørndahl 2021: 24

⁴⁷ Bjørndahl 2021: 24

⁴⁸ Røed 2009: 183

⁴⁹ Flodda 1980: 127

bedrifter på Eydehavn i 1912, Arendal Smelteverk og Det norske Nitridaktieselskap (Nitriden). Det var Sam Eyde, som var født og oppvokst i Arendal som startet opp disse bedriftene. Dette gjorde han med strømmen fra Bøylefoss og jernmalm fra de gamle jerngruvene i Arendalsområdet.⁵⁰ Da den moderne storindustrien gjorde sin inntreden så førte det til at en ny befolkningsgruppe flyttet dit. På grunn av stor arbeidsledighet ellers i landet så flyttet mange ufaglærte fabrikkarbeidere dit fordi der var det arbeidsplasser å få.⁵¹ Fra 1910 og fram til 1920 doblet befolkningen seg i Stokken kommune, og dette må utelukkende forstås i lys av industrietableringene.⁵²

Sammenlignet med det nye industristedet og kystsamfunnet Eydehavn, var Åmli en innlandsbygd, med de næringer som der var naturlige, som skogsarbeid og gårdsarbeid. I folketellingen fra 1920 får man et tydelig bilde av et samfunn der den arbeidsføre delen av befolkningen var knyttet til primærnæringene. Veldig mange av dem jobbet innen jordbruk eller skogbruk, men det var også en stor andel som arbeidet som anleggsarbeidere. Dette var arbeidere som var knyttet opp mot kraftutbygging og jernbanebygging.⁵³ Skogsarbeidere, gårdsarbeidere og anleggsarbeidere var typiske arbeiderklasseyrker i innlandet.

Man hadde også Fevik jernskipsbyggeri som ble stiftet i 1890 i Grimstad. Denne bedriften drev med nybygging og reparasjon av jernskip og reparasjon av treskip. Verftet ble anlagt i et distrikt som i flere tiår hadde vært landets ledende i forhold til bygging av seilskip i tre. Fra 1871 til 1875 ble det bygget over 250 skuter langs kysten av Nedenes, men deretter gikk det brått nedover.⁵⁴ I 1923 gikk bedriften konkurs. Dette førte til at 400 arbeidsplasser gikk tapt. Da bedriften gikk konkurs måtte arbeiderne skaffe seg jobb andre plasser. Noen fikk jobb på Eydehavn og flyttet dit. Andre fikk jobb på Aker Mekaniske Verksted i Oslo. For andre var det Amerika som ble redningen.⁵⁵ Pusnes Mekaniske Verksted på Tromøy ble den bedriften som hadde jobber å tilby og som ble redningen for de fleste arbeiderne fra Fevik.⁵⁶

Hovedtendensen gjennom mellomkrigstida var at flere mennesker flyttet til kysten og fikk seg arbeid i den nye industrien. Dermed vokste det fram en sterkere arbeiderklasse enn tidligere. Man fikk også en tilflytting til de såkalte mellombygdene der både jernbaneutbygging og skog- og landbruk ble viktige sysselsettingsveier.

⁵⁰ Eyde 1956: 400

⁵¹ Berntsen 1981: 281

⁵² Bjørndahl 2021: 44

⁵³ Folketelling Åmli 1920, tellingskrets 3 og 4

⁵⁴ <https://avtrykk.no/jernskipsbyggeriene-pa-fevik>

⁵⁵ Grønlund (red) 2018: 15

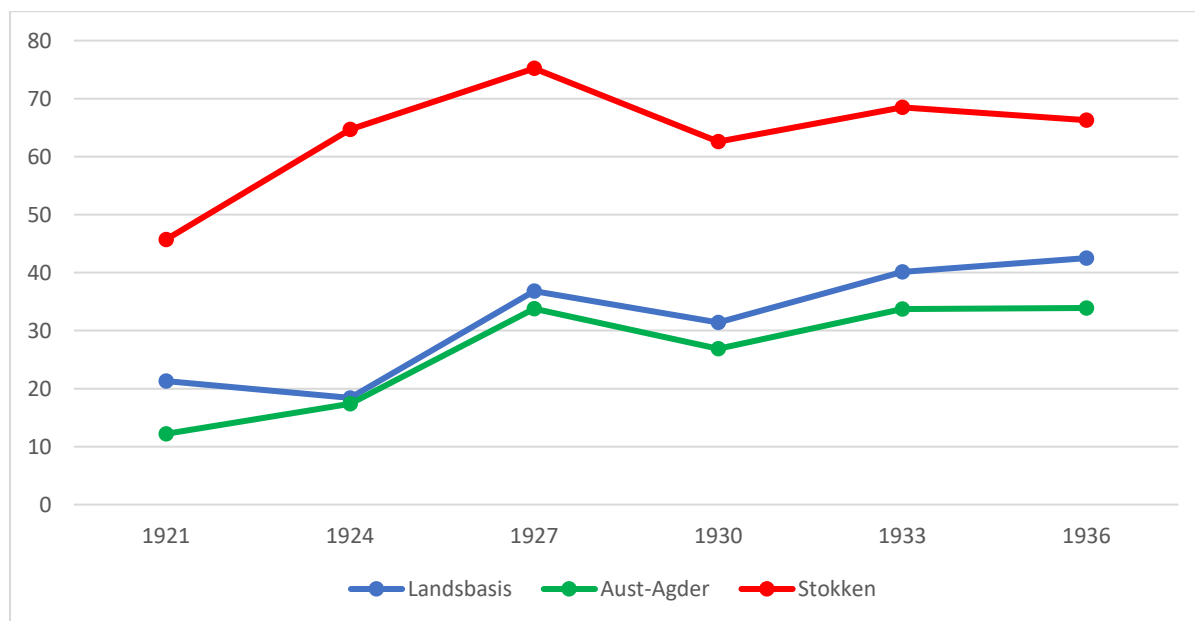
⁵⁶ Grønlund (red) 2018: 15

3.3: POLITISKE SÆRTREKK I AUST-AGDER

Ifølge Helge Røed er Sørlandet et politisk «annerledesland».⁵⁷ Med dette mener han at oppslutningen om de ulike partiene og deres ideologier utspiller seg annerledes på Sørlandet enn i resten av landet. Blant annet peker han på en relativ sterk oppslutning om det politiske sentrum, en svak oppslutning om den politiske venstresida, samt en motstand mot moderniseringsprosesser som igjen har påvirket folks politiske valg.⁵⁸ Dette begrunnes med at motkulturene har stått sterkt, spesielt de religiøse, og gitt større oppslutning om sentrum i norsk politikk enn i resten av landet. Den svake oppslutningen om venstresida begrunnes med svak sosial polarisering i landsdelen, mens motstanden mot moderniseringsprosesser kommer av den tidlige kjennskapen til modernisering på Sørlandet på grunn av de tette internasjonale kontaktene.⁵⁹ Sørlandet har dermed generelt vært et sterkt område for sentrumpartiene og et svakt område for venstresidens partier.

Fra begynnelsen av 1920-tallet og frem til andre verdenskrig var arbeiderbevegelsen på frammarsj både nasjonalt, regionalt og lokalt. Ved å studere oppslutningen om Arbeiderpartiet ved stortingsvalgene fra 1921 til 1936 får man et tydelig bilde av et parti som var i en rivende utvikling. Fra 1921 til 1936 nærmest doblet partiet sin oppslutning. Den samme trenden så man også i Aust-Agder og i Stokken kommune.⁶⁰

Figur 3.1: Arbeiderpartiets oppslutning ved Stortingsvalg 1921-1936

⁵⁷ Røed 2010: 146

⁵⁸ Røed 2010: 159

⁵⁹ Røed 2010: 159

⁶⁰ Statistisk Sentralbyrå

I mellomkrigstida var det store politiske motsetninger i Norge. Men var polariseringen mellom høyre- og venstresiden like stor i Aust-Agder? Mye tyder på at det politiske mønsteret på Sørlandet skilte seg klart ut fra landsgjennomsnittet. Fram til 1921 stod arbeiderbevegelsen på Agder svakt. Det var først i 1921, som en følge av den nasjonale storstreiken, at bevegelsen begynte å vokse seg sterk.⁶¹ Selv om arbeiderbevegelsen vokste seg sterkere på Sørlandet som i resten av landet utover på 1920-tallet, så holdt oppslutningen om den politiske venstresida seg relativt lav på Sørlandet, og den politiske polariseringen var også svakere enn andre steder i landet.⁶² Helge Røed skriver blant annet om dette i sin artikkel *Sørlandet – et politisk annerledesland* fra 2009. Dette forklarer han med at man på Sørlandet hadde stor grad av små gårdsbruk og dermed ikke noe stort bygdeproletariat, den sterke utvandringen til Amerika hadde redusert det sosiale trykket, og at industrialiseringen kom relativt seint til Sørlandet.⁶³

Et eksempel på politisk polarisering også på Sørlandet var at Samfundshjelpen ble etablert i 1920. Denne organisasjonen skulle holde i gang bedrifter som var i streik. Samfundshjelpen organiserte streikebryteri med politibeskyttelse under arbeidskonflikter tidlig på 20-tallet. Samfundshjelpen etablerte seg både i Kristiansand og Arendal.⁶⁴ Ifølge pressen bestod den av 300 mann i Kristiansand og 150 mann⁶⁵ i Arendal. Samfundshjelpen ble beskyldt av den sosialistiske pressen for å en for nær tilknytning til politiet.⁶⁶ Dette ble avvist av den borgerlige pressen.⁶⁷

3.4: KULTURELLE SÆRTREKK

På Sørlandet har motkulturene stått sterkt. Med motkulturer menes kulturelle strøminger som går på tvers av de strømninger man ser nasjonalt. Altså kan man snakke om opposisjonelle kulturelle trekk.⁶⁸ Av disse kulturelle trekkene er religionens rolle og avholdssaken de mest sentrale for Sørlandets del.

⁶¹ Masdalen 1991: 131

⁶² Røed 2009: 165

⁶³ Røed 2009: 165-171

⁶⁴ Masdalen 1991: 134

⁶⁵ Masdalen 1991: 134

⁶⁶ Tiden 8.juli 1920

⁶⁷ Agderposten 11.juli 1920

⁶⁸ Røed 2009: 159

På Sørlandet fikk lavkirkeligheten et større fotfeste enn andre steder i landet, og i mellomkrigstida var det store religiøse vekkelser i flere deler av landsdelen.⁶⁹ Den sterke stillingen lavkirkeligheten og frikirkene hadde, fikk stor betydning for den religiøs-kulturelle dimensjonen i utviklingen av det parti-politiske mønsteret på Sørlandet. Samtidig førte de mange kristne organisasjonene på Agder til at man fikk en svakere polarisering nettopp her.⁷⁰ Sørlandet og Agder regnes som en del av det såkalte bibelbeltet, hvor kristendommen stod spesielt sterkt. Dette bidro til at man fikk en svakere arbeiderbevegelse akkurat her sammenlignet med resten av landet. Delvis fordi de lavkirkelige trossamfunnene ofte hadde stor grad av arbeidere som medlemmer, og også fordi man flere steder så et sterkt forhold mellom arbeiderbevegelsen og de lavkirkelige miljøene.⁷¹

Det var slik at veldig mange av de viktigste folkene i handelsstanden i byene langs sørlandskysten hadde tilknytning til forskjellige menigheter. Dette kan ha bidratt til en sosial integrasjon på tvers av alle classeskiller og dermed gjort sitt til at den sosiale polariseringen på Sørlandet ble lavere enn resten i landet.⁷² I Arendal var for eksempel skipsreder Jørgen P. Jensen svært sentral i Blå Kors.⁷³ Og skipsreder Terje A. Mørland var sentral i Indremisjonen.⁷⁴

3.5: OPPSUMMERING

I dette kapitlet har jeg redegjort for sentrale utviklingstrekk i Aust-Agder.

Befolkningsutviklingen i Agder var preget av sterk vekst langs kysten på 1800-tallet og fram til rundt 1900-tallet. På tidlig 1900-tall fikk man langs kysten en befolkningsnedgang på grunn av utvandring til USA, mens man i mellombygdene fikk en sterk befolkningsvekst i perioden 1920-1945. De sosiale forholdene i Aust-Agder har vært preget av et egalitært samfunn med relativt små sosiale forskjeller, dette bidro til å redusere den sosiale og politiske polariseringen. På 1800-tallet var sjøfarten distriktets viktigste næring, mens ny industri overtok utover på 1900-tallet, samt jernbaneutbygging. Agder var et politisk annerledesland der arbeiderbevegelsen stod relativt svakt, mens det politiske sentrum dominerte, i tillegg var opposisjonelle kulturelle strømninger som lavkirkelighet og avholdssak særegent.

⁶⁹ Masdalen 1991: 200-205

⁷⁰ Røed 2009: 171

⁷¹ Røed 2009: 163

⁷² Røed 2009: 172

⁷³ Taraldsen 2008: 190

⁷⁴ Seland 2013: 103

Kapittel 4: Arbeideridretten i et nasjonalt perspektiv

I dette kapittelet tar jeg for meg arbeideridretten i et nasjonalt perspektiv. Arbeideridretten nasjonalt går ikke inn i kjernen av min oppgaves problemstilling, men det er viktig å se på den nasjonale utviklingen for å forstå den lokale utviklingen. Jeg går derfor inn på etableringen av AIF i 1924 som en start, og se på hva som ledet opp til denne etableringen. Deretter vil jeg se nærmere på AIFs politiske rolle, hvor de ble en viktig brikke i det politiske spillet mellom Arbeiderpartiet og Norges kommunistiske parti. Til slutt ser jeg nærmere på opplysningsarbeidet som AIF bedrev.

Jeg har derfor valgt å ta for meg det nasjonale perspektivet som en introduksjon, for å gi et mer helhetlig og oversiktlig bilde av den organiserte arbeideridrettens fremvekst.

4.1: ETABLERINGEN AV ARBEIDERNE IDRETTSFORBUND

Selv om det ikke ble drevet organisert arbeideridrett før 1924 så hadde man likevel idrettslag med sterk tilhørighet til arbeiderklassen i tiden før dette, blant annet Spartacus fra Oslo som ble stiftet i 1920.⁷⁵ Allerede i 1908 ble det tatt initiativ til å få arbeiderungdommen med i idretten, hvor man på et møte i mekanikernes forening i Kristiania dette året diskuterte om foreningen skulle danne en turn- og idrettsforening blant de organiserte arbeiderne i byen.⁷⁶ Dette var et forslag sendt inn av en ung gutt, og hans motivasjon for dette var at hvis arbeiderne fikk drive med idrett så ble kroppen harmonisk utviklet og sterkere, noe som ville føre til økt oppslutning om organisasjonen. Etter at alle fagforeningene hadde behandlet saken og valgt representanter så ble det avholdt et møte våren 1909. Her var det nærmere 70 representanter til stede, hvor det blant annet ble avholdt foredrag om idrettens betydning, deretter stemte man over forslaget. Det første arbeider-idrettsforeningen i Norge så dagens lys, navnet ble Fagforeningens Idrettsforening.⁷⁷

1918 var et viktig år i norsk arbeiderbevegelse og i idrettslig sammenheng. Man begynte dette året å tenke de første tankene om å få til en organisert arbeideridrett. I 1918 hadde man også den store radikaliseringen av norsk arbeiderbevegelse. Den radikale fløyen med Martin

⁷⁵ Larsen 1979: 12

⁷⁶ Larsen 1979: 10

⁷⁷ Larsen 1979: 11

Tranmæl i spissen vant fram på landsmøtet, og de radikale ideene fikk et større fotfeste blant befolkningen. Ved å bygge på fagforeningene kom den radikale opposisjonen i kontakt med folket, og dette resulterte i at man fikk nye retninger innen arbeiderbevegelsen, som for eksempel arbeideridretten.⁷⁸

Fra 1919 ble idretten styrt av Norges Landsforbund for idrett (Landsforbundet). I de første årene var det mange arbeidere som meldte seg inn i idrettsklubber som tilhørte det borgerlige idrettsforbundet. Dette er Vålerenga IF et eksempel på.⁷⁹

På bakgrunn av at den radikale fløyen i Arbeiderpartiet vant valget i 1918 økte motstanden mot den borgerlige idrettsbevegelsen utover 1920-årene, blant annet fordi arbeideridretten ikke hadde noen innflytelse i Landsforbundet. Man ønsket nå en egen idrettsbevegelse hvor man fikk bestemme mer selv og var fri fra borgerlig innflytelse.⁸⁰

For å forstå konfliktene som oppstod innen idrettsbevegelsen i mellomkrigstida er det også viktig å forstå den politiske situasjonen. I Arbeiderpartiet var det full splid om hvilken retning partiet skulle gå i. Bakgrunnen var den russiske revolusjon i 1917 og stiftelsen av Komintern i 1919.⁸¹ I 1921 vedtok Arbeiderpartiet med stort flertallet på landsmøtet å melde seg inn i denne kommunistiske organisasjonen.⁸² Som en protest mot denne dreiningen mot å støtte Lenin og hans kommunistiske linje hadde en del av medlemmene i Arbeiderpartiet brutt ut og dannet Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti. På landsmøtet i 1923 endret Arbeiderpartiet syn på tilknytningen til Moskva, og dermed meldte de som støttet opp om den kommunistiske linjen seg ut og stiftet Norges Kommunistiske parti (NKP). Dermed var det på dette tidspunktet tre «arbeiderpartier» i Norge. Først på landsmøtet i 1927 ble det en samling av partiet igjen, selv om en del fortsatte i NKP.⁸³

I 1921 ble det nedsatt en egen Arbeidernes idrettskomite, og ut av denne idrettskomiteen fikk man Arbeidernes Idrettsopposisjon i 1922.⁸⁴ Målet med dette var å få større innflytelse innen idretten. Arbeidernes Idrettsopposisjon var likevel noe splittet i synet på om man skulle danne et eget forbund eller forandre på den eksisterende idrettsbevegelsen fra innsiden.⁸⁵ Klubber tilknyttet Arbeidernes Idrettsopposisjon opplevde etter hvert en del motstand ved at de ble

⁷⁸ Larsen 1979: 12

⁷⁹ Halvorsen 2014: 169

⁸⁰ Halvorsen 2014: 170

⁸¹ Egge 1995: 10

⁸² Egge 1995: 12

⁸³ Furre 2000: 68-69

⁸⁴ Justvik 2018: 118

⁸⁵ Halvorsen 2014: 170

nektet å bruke kommunale idrettsanlegg som ble benyttet av borgerlige idrettsklubber. Hovedgrunnen til at de møtte motstand fra de borgerlige var at Arbeidernes idrettsopposisjon var en sammenkobling mellom idrett og politikk, noe som ikke hadde noe med hverandre å gjøre mente dem.⁸⁶

Våren 1924 arrangerte Arbeidernes Idrettslag og Fagforeningens Idrettsforbund et brytestevne som skulle føre til etableringen av et eget arbeideridrettsforbund. I kjølvannet av dette stevnet valgte Bryteforbundet å ekskludere 15 brytere fra Fagforeningens Idrettsforening fordi forbundet mente de hadde drevet med politikk på stevnet.⁸⁷ Dette skapte sinne blant mange og Fagforeningens Idrettsforening kom da med en anbefaling til Arbeidernes Idrettsopposisjon at det snarest ble dannet et Arbeidernes Idrettsforbund. Planen virket, og det ble vedtatt mot bare fire stemmer å danne Arbeidernes Idrettsforbund.⁸⁸

Forutsetninger for dannelsen av AIF

Hvilke forutsetninger lå til grunn for at man fikk et eget Arbeidernes Idrettsforbund?

Politiske hensyn var avgjørende for de som drev fram AIF. Som nevnt var det eksklusjonen av 15 brytere fra Fagforeningens Idrettsforening som fikk begeret til å renne over. Dette skapte stor frustrasjon blant Arbeiderklassemiljøet, og det endte med at Fagforeningens Idrettsforening i 1924 foreslo at det skulle dannes et Arbeidernes Idrettsforbund.⁸⁹

Selv om ikke AIF ble stiftet før i 1924, så hadde man en samfunnsutvikling i årene før som kan forklare noe årsaken til at forbundet ble etablert. Utover 1920-tallet så begynte arbeiderne å få større innflytelse. Forholdene i arbeidslivet på denne tiden førte til at de måtte kjempe for sine saker, og de begynte å identifisere seg som en egen klasse, som var i opposisjon til sine arbeidsgivere. De bygde opp sine egne organisasjoner til forsvar og kamp, framfor alt fagforeningene. Det at arbeiderne begynte å kjempe for sin sak endret livet deres til det bedre. De fikk en større aksept ute i samfunnet, og ble ansett som fullverdige samfunnsmedlemmer. Dette så man da det ble innført allmenn stemmerett for menn i 1898. De klarte etter hvert å kjempe seg til bedre lønn og kortere arbeidstider, da man i 1919 fikk kjempet igjennom 8-timersdagen. Dette førte til at arbeiderne fikk bedre muligheter til delta i diverse

⁸⁶ Halvorsen 2014: 171

⁸⁷ Larsen 1979: 28

⁸⁸ Olstad 1987: 214-215

⁸⁹ Larsen 1979: 28

fritidsaktiviteter, som for eksempel idrett. Disse nye endringene man fikk i arbeidslivet førte til at det ble strengere arbeidsforhold på arbeidsplassen. Man stilte større krav om disiplin og regelmessighet enn det man hadde gjort tidligere. Jobben var ofte veldig ensformig og intens, og dette førte til at man fikk et større behov for avkobling utenfor arbeidstida. Her ble idretten viktig for mange.⁹⁰

I *Sportsmanden* 23.1.1928 sto følgende:

AIF er et produkt av landsforbundets særforbunds uhyre ringe forståelse overfor de nye i idretten, overfor rekruttene. Vi behøver ikke å gå lenger enn til Kr.a Fotballkrets som gjentatte ganger nektet klubber opptagelse, og hva var vel mer naturlig enn å vende seg mot den andre fotballkretsen, Kr.a & Omegns Fotballiga, som virkelig ble en av de første organisasjoner som meldte seg inn i AIF.⁹¹

Folk følte det var nødvendig med et nytt forbund, fordi flere klubber ble nektet innmeldelse av Fotballforbundet. Så tidlig som i 1909 hadde Fotballforbundet regler som sa at hvis halvparten av klubbene i en fotballkrets var imot å ta opp et lag, så fikk ikke laget lov til å melde seg inn i kretsen. Disse tendensene så man i flere kretser i landet, der lag ble holdt utenfor. Storklubben Rosenborg fra Trondheim var en av klubbene som ble stengt ute. Det var i Oslo at problemene var størst. Selv om kretsene ble utvidet med en C-klasse og en D-klasse utover på 1920-tallet, så var det likevel flere lag som fikk sine søknader om opptak avslått. I flere klubber og i ledelsen i Fotballforbundet mente man at en ikke burde ta opp alle lag, men heller ta inn de beste.⁹²

Streikebrytere

Der AIF var mest kritisk til Landsforbundet var forholdet deres til streikebrytere. Lederne i arbeideridretten beskyldte Landsforbundet for å være et arnested for streikebrytere og det beste virkeområdet for Samfundshjelpen, som drev med organisert streikebrytervirksomhet. Dette førte til at misnøyen mot Landsforbundet økte ytterligere blant arbeiderne, noe som igjen førte til at flere sluttet seg til AIF. Streikebryterne var hatet av de fagorganiserte arbeiderne, og de ble sett på som forrædere.⁹³ Samfundshjelpen rekrutterte medlemmer gjennom forskjellige idrettsorganisasjoner. Lyn Oslo er et eksempel på dette. Formannen i

⁹⁰ Olstad 1987: 225

⁹¹ Olstad 1987: 226

⁹² Olstad 1987: 226-227

⁹³ Olstad 1987: 232

klubben oppfordret medlemmene til å melde seg inn i Samfundshjelpen. Under storstreiken i 1921 var flere av Lyn-medlemmene med på Streikebryterarbeid. Landsforbundet oppmuntret aldri direkte til streikebryteri, men de tok aldri fullstendig avstand fra det heller.⁹⁴

Arbeideridrettsbevegelsen var sterkt kritisk til streikebryteriet og under samlingsforhandlingene i 1925 fikk denne saken avgjørende betydning. AIF stilte ikke som krav at streikebryterne skulle utelukkes fra idretten, men de ville nekte sine medlemmer å delta i konkurranser sammen med dem. Dette var ikke Landsforbundet villige til å gå med på. Lederne i Landsforbundet støttet stort sett det borgerlige synet på streikebryterne: Enhver måtte stå fritt til å arbeide eller la være, uten innblanding fra organisasjoner. De var ikke villige til å ofre de «arbeidsvillige» for å komme AIF i møte. Forholdet til streikebryteri var et av de spørsmål som framkalte brudd mellom AIF og Landsforbundet. Det bidro til å bringe grunnleggende motsetninger mellom partene fram i lyset.⁹⁵

Overklassen og militæret

Arbeideridretten var også kritisk til hvilken rolle militæret og borgerskapet hadde i Landsforbundet. Kritikken handlet om at arbeiderne måtte ha større innflytelse innad i organisasjonen, i tillegg måtte idretten overføres til undervisningsdepartementet og ikke lenger være en del av det militære. Det var en svært liten andel arbeidere som deltok i ledelsen av idrettsarbeidet. Rolf Hofmo regnet senere ut at det bare var en eneste arbeider blant 57 menn Landsforbundets ledelse mellom 1923 og 1925.⁹⁶ Det ble gjort et stort poeng av at Landsforbundets formann og sekretær var militære, major Krag og kaptein Oscar Hammerstad. I 1935 ble det regnet ut at offiserene utgjorde omtrent 6 prosent av representasjonen i særforbundets styre i perioden 1919 og 1936. Man så også at det ikke var offiserene som dominerte i idrettsledelsen, men heller forretningsmenn og funksjonærer.⁹⁷

AIF var tydelige på under forhandlingene hvis man skulle vurdere å tilsluttes Landsforbundet, så måtte kravet om å få idretten vekk fra forsvarsdepartementet bli innfridd. Dette hadde nok ikke hatt noe å si i praksis, men symbolsk var dette viktig.⁹⁸

⁹⁴ Olstad 1987: 233

⁹⁵ Olstad 1987: 234

⁹⁶ Olstad 1987: 230

⁹⁷ Olstad 1987: 231

⁹⁸ Olstad 1987: 232

4.2: AIF UNDER KOMMUNISTISK STYRE

Det at AIF ble dannet i 1924 hadde folk i Idrettsopposisjonen blandede følelser til. Mange var misfornøyd med utviklingen, men man klarte likevel å hindre et komplett brudd med Landsforbundet. Flere av lederne i Idrettsopposisjonens trakk seg allikevel ut etter AIF ble stiftet. Dette gjaldt sentrale skikkelser som Einar Gerhardsen og Trygve Lie.⁹⁹ Trygve Lie fortalte senere: «Jeg var ikke særlig fornøyd med at man gikk over til å danne et eget idrettsforbund med så tydelig politisk tendens. I de følgende år var jeg derfor nærmest passiv».¹⁰⁰

Selv om den kommunistiske fløyen i Arbeiderpartiet hadde forlatt partiet og dannet NKP så valgte AIF å holde på sin tilknytning til Røde Sportsinternasjonale (RSI), ettersom medlemskapet i RSI var såpass populært. AIF ble da en del av den kommunistiske verdensbevegelsen, men hadde ingen tilknytning til kommunistpartiet. AIF var ikke en organisasjon som var veldig påvirket av politikken i begynnelsen. Kommunistene derimot mente at idretten skulle brukes som et middel i kampen mot borgerskapet.¹⁰¹ Kommunistene fikk liten støtte fra andre i organisasjonen. De fleste medlemmene i AIF var svært lite begeistret for den kommunistiske propagandaen, og var ikke interessert i politisk og revolusjonær aktivitet. Grunnen til at de var med i AIF var at de ønsket å drive med idrett, og dyrke kameratskap. Det at man valgte å fokusere så mye på det politiske, førte til at det var mange som ønsket å holde seg borte fra idretten.¹⁰²

Arbeiderpartiet og NKP kjempet mot hverandre om hvem som skulle ha kontrollen over arbeideridretten. AIF var dominert av sosialdemokrater med sterke bånd til Arbeiderpartiet. Kommunistene i AIF krevde en nærmere tilknytning til NKP, men dette ble riktignok nedstemt på AIFs landsmøte. Etter nederlaget i avstemningen erklærte mindretallet at det ikke ville anerkjenne flertallets beslutninger, og de dannet «den revolusjonære idrettsopposisjon i AIF». Mindretallet prøvde da blant annet å kuppe kretstingene i Trøndelag og Bergen, ettersom kommunistene stod sterkt i disse områdene. Dette førte til at AIF begynte å ekskludere medlemmer som ikke godtok flertallets avgjørelser.¹⁰³ Det kom fram at RSI regnet opposisjonen som sin reelle samarbeidspartner i Norge, og det hele endte med at man fikk en splittelse i AIF. AIF valgte å bryte samarbeidet med RSI noe som igjen bidro til at

⁹⁹ Olstad 1987: 215

¹⁰⁰ Olstad 1987: 216

¹⁰¹ Olstad 1987: 216

¹⁰² Olstad 1987: 217

¹⁰³ Olstad 1987: 220

kommunistene i AIF valgte å bryte med forbundet. Deres løsning ble å starte deres eget forbund som het: Kamforbundet for Rød Sportsenhet.¹⁰⁴

4.3: ARBEIDERPARTIET TAR OVER AIF

Ifølge Finn Olstad så hadde ikke Arbeiderpartiet så stor interesse for AIF fra starten av. De tok ikke avstand fra opprettelsen av AIF, men de gikk heller ikke aktivt ut og støttet det. Det var i tillegg flere fremtredende personer innad i Arbeiderpartiet som tilhørte den borgerlige fløyen.¹⁰⁵ Til tross for dette kan vi fra protokollen til Arbeiderpartiets landsmøte i september 1925 lese følgende:

Det norske Arbeiderpartis landsmøte hilser med glede dannelsen av Arbeidernes Idrettsforbund og uttaler sin tilfredshet med arbeideridrettens sterke vekst. I full forståelse med den store betydning arbeideridrettsbevegelsen kan få for arbeidernes kamp, vil landsmøtet pålegge partiets medlemmer og presse å støtte arbeideridrettsbevegelsen, dens organisasjoner og arrangements.¹⁰⁶

Dermed var ikke Arbeiderpartiet så passive overfor AIF som Olstad mener, snarere hadde partiet en svært positiv holdning til dannelsen av AIF. I 1927 tok Arbeiderpartiet et tydeligere offensivt grep, for da ønsket partiet å få større innflytelse over forbundet og ønsket og ta over makten. Dette skjedde etter at Arbeiderpartiet og Norges Socialdemokratiske parti hadde slått seg sammen i 1927.

Kort tid før sammenslåingen ga Arbeiderpartiet sin støtte til AIF på en betingelse, og det var at AIF skulle slutte å fremheve det kommunistiske budskap.¹⁰⁷ Det var rivaliseringen med NKP som var en viktig grunn til at Arbeiderpartiet søkte større innflytelse i forbundet. De ville hindre kommunistene i å bruke idrettsbevegelsen til å øke sin oppslutning. Derfor så det skummelt ut at styret i AIF i 1926 var helt dominert av kommunistene. Da man fikk samlingen av Arbeiderpartiet i 1927 gav det dem styrke til å drive kommunistene ut av AIF. Man følte nå at man hadde store muligheter til å få et AIF i tilknytning til Arbeiderpartiet.¹⁰⁸ Det kunne bli et viktig redskap i det politiske arbeidet. En av partiets store frontfigurer, Martin Tranmæl sa følgende:

¹⁰⁴ Olstad 1987: 220-222

¹⁰⁵ Olstad 1987: 217

¹⁰⁶ Meyer 1934: 104

¹⁰⁷ Meyer 1934: 132

¹⁰⁸ Olstad 1987: 217

*«Det er heller ingen liten sak å kunne knytte denne bevegelsen til oss; det er av den aller største betydning. Det kan derfor ikke være tvil om at vi må ha vårt eget idrettsforbund».*¹⁰⁹

Trygve Lie var derimot motstander av å sette et skille mellom borgeridrett og arbeideridrett. Han var allikevel blant de ivrigste etter å ta et oppgjør med kommunistene:

Jeg mener at de folk som arbeider med saken, bør komme tilbake til den gamle linje, da idrettsopposisjonen blev stiftet, og komme til en forståelse slik at forbundet kan tas opp som forbund i Landsforbundet. Mener ungdommen selv noget annet, bøier jeg mig imidlertid for det. Men da skal alle kluter settes til, og det bør forlanges at Arbeidernes idrettsforbund blir et forbund tilsluttet Det norske Arbeiderparti rent organisasjonsmessig.¹¹⁰

Det ble advart mot å provosere frem en splittelse i arbeideridretten. På samlingskongressen i januar 1927 poengterte Johan Nygaardsvold at arbeiderpartifolk og kommunister hadde et godt samhold ute i distriktene. Valgte man å drive kommunistene ut av AIF ville det være det samme som å kaste en brannfakkellinn i idrettsbevegelsen. Likevel vedtok samlingskongressen med overveldende flertall idrettsresolusjonen fra Arbeiderpartiets landsmøte. På AIF-landsmøtet i 1927 ble kommunister kastet ut av styret og erstattet med arbeiderpartifolk.

Det var først på AIF-landsmøtet i 1929 at det ble endelig avgjort. Her ble det bestemt at AIF skulle fremdeles stå tilsluttet RSI, men:

Paroler og henvendelser fra RSI, som vil føre Arbeidernes idrettsforbund opp i motsetnings- og kampforhold til våre andre klasseorganisasjoner, det norske arbeiderparti og arbeidernes faglige Landsorganisasjon, vil ikke kunne godtas.¹¹¹

På dette grunnlaget ble flertallet sikret. Landsmøtet vedtok resolusjonen med 128 mot 55 stemmer. Arbeiderpartiets representanter var skeptiske til å foreslå utmelding av RSI, fordi medlemskapet i RSI var for populært, blant annet fordi det sikret forbindelse med russiske idrettsfolk. Derfor foreslo man at man kunne knytte dette spørsmålet sammen med nasjonal selvbestemmelse og underordning under DNA og LO.

Samtidig ble det vedtatt samarbeid med Arbeiderpartiet og LO. Da ble det slått fast hvor AIFs politiske tilhørighet lå. I etterkant av AIFs landsmøte, våren 1930, holdt også Arbeiderpartiet landsmøte. Fra landsmøteprotokollen kan vi lese:

¹⁰⁹ Olstad 1987: 218

¹¹⁰ Olstad 1987: 218

¹¹¹ Olstad 1987: 219

Samlingskongressens forutsetning for partiets støtte til AIF ble opfylt ved beslutningene på AIFs landsmøte, november 1929. Arbeideridrettsmennene valgte å stille sig solidarisk med Det norske Arbeiderparti og fagorganisasjonen. Betingelsene for et godt samarbeide mellom Arbeidernes Idrettsforbund og arbeidernes hovedorganisasjoner skulde sålese være tilstede.¹¹²

Etter AIF-landsmøtet i 1929 vendte Trygve Lie tilbake til arbeideridrettsbevegelsen, og ble medlem av det nye styret. I 1931 overtok han som formann etter Thorvald Olsen var det frem til 1935. Oscar Torp og Einar Gerhardsen ble representantene fra Arbeiderpartiet i samarbeidskomiteen med AIF.¹¹³

4.4: OPPLYSNINGSARBEIDET

I 1933 ble Utøya kjøpt av Samorganisasjonen (LO). I utgangspunktet så ble Utøya kjøpt fordi stedet var godt egnet som feriekoloni for barn. På 30-tallet var det over 800 barn som tilbragte seks uker på fagbevegelsens feriekolonier. I starten så var feriekoloniene et tiltak for å skaffe seg inntekt, men det utviklet seg etter hvert til å bli en stor utgiftspost for eierne. Man måtte da prøve å tenke nytt og se etter flere bruksområder. Som en følge av dette ble det valgt et eget styre for Utøya i 1937. I dette styret hadde man folk fra Samorganisasjonen, AIF, Arbeidernes Opplysningsforbund og AUF.¹¹⁴

Den første AIF-skolen ble arrangert på Utøya sommeren 1937. Sigurd Halvorsen som var leder for studievalget, var initiativtaker til opplysningsarbeidet i AIF. Den 1. mai 1938 presenterte han AIFs politiske grunnlag:

Idrettslig er vårt mål en virkelig folkeidrett på et sunnhetsmessig og sosialt grunnlag. Vi stiller oss solidarisk med de krefter som kjemper for frihet, fred og demokrati. Ved vårt opplysningsarbeid- og skoleringsarbeid skal vi smi de våpen som skal slå fascismen og reaksjonen tilbake.¹¹⁵

Sommeren 1938 deltok det 32 ungdommer fra hele landet på AIF-skolen på Utøya. Her var det blant annet teknikere, lærere, fiskere, industriarbeidere og landarbeiderungdom som deltok. Hensikten med denne skolen var å styrke organisasjonen og forene arbeideridretten.

¹¹² Meyer 1934: 152

¹¹³ Meyer 1934: 153

¹¹⁴ Moen og Giske 2012: 36

¹¹⁵ Moen og Giske 2012: 39

Noen av foredragsholderne var Rolf Hofmo, forfatter og journalist Sigurd Evensmo, redaktør Martin Tranmæl og Arbeiderparti-politikeren Trond Hegna. En vanlig skoledag kunne vare rundt ti timer og det ble undervist i nærmere tretti fag og disipliner.¹¹⁶

Tabell 4.1: Teoretiske fag¹¹⁷

Fag/disiplin	Antall timer
Praktisk organisasjonsarbeid	10
AIFs historie, oppgaver og mål	6
Regnskapsføring, rapporter etc.	6
Bedriftsidrett, masseidrett	6
Førstehjelpskurs	6
Arbeiderbevegelsens historie	4
Barneidrett og AIFs helsearbeid	4
Arbeiderbevegelsens kulturorganisasjoner	2
Arbeidersaniteten	2
Idrettslegens arbeid. Legekontorer	2
Opplysningsarbeidet i arbeiderbevegelsen	1
AIF som kulturorganisasjon	1
Arbeidernes Jeger- og fiskerforbund	1
Anlegg av idrettsplasser	1
Arbeiderteater	1
AIF og alkoholspørsmålet	1

Kilde: Moen og Giske 2012

¹¹⁶ Moen og Giske 2012: 39

¹¹⁷ Moen og Giske 2012: 39-40

Tabell 4.2: Praktiske fag.¹¹⁸

Fotball	4
Kvinneidrett	2
Atletikk	2
Ski	1
Turn	1
Bandy	1
Friidrett	1
Svømming	1
Tennis	1
Sykkel	1
Ro- og kajakkspor	1

Kilde: Moen og Giske 2012

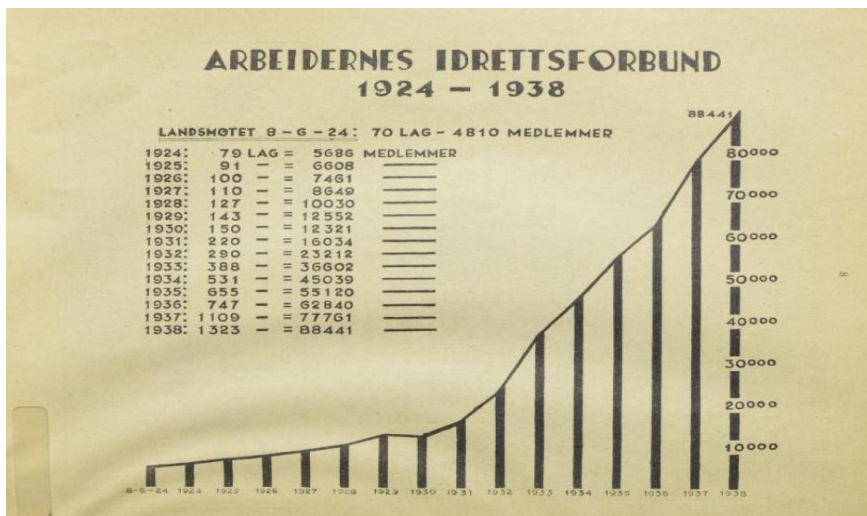
Som vi ser på tabellene over her så er det helt tydelig på at det ble drevet et omfattende opplysningsarbeid på AIF-skolen på Utøya. Det var tydelig at polariseringen mellom høyre og venstresiden i politikken var veldig sterk på denne tiden, noe som man så tydelig gjennom idretten også med tanke på det opplysningsarbeidet som ble gjort der. Det at det var så mange timer undervisning om alt fra Arbeiderbevegelsens historie til AIFs historie, og spørsmålet om masseidrett og breddeidrett så er det tydelig at det politiske aspektet med å drive Arbeideridrett var vel så viktig som selve idretten.

4.5: OPPSUMMERING

I dette kapitlet har jeg redegjort for arbeideridrettens utvikling i et nasjonalt perspektiv. Jeg har sett på forutsetningene for dannelsen av AIF og selve stiftelsen i 1924. AIF var først under kommunistisk styre. Siden tok Arbeiderpartiet over styringen etter landsmøtet i 1929. AIF var mer enn en idrettsorganisasjon for arbeiderklassen, det var også en organisasjon som lærte ungdom om politikk og andre samfunnsproblemer, blant annet gjennom AIF-skolen på Utøya

¹¹⁸ Moen og Giske 2012: 40

Figur 4.1: Lag- og medlemsutviklingen i AIF 1924-1938.

Kilde: Beretninger AIF 15.mai 1935 - 15.mai 1939.

Kapittel 5: Faktorer for den organiserte arbeideridrettens fremvekst i Aust-Agder.

I dette kapittelet undersøker jeg hvilke faktorer som lå til grunn for fremveksten av den organiserte arbeideridretten i Aust-Agder. Jeg ser på politiske faktorer som arbeiderbevegelsens utvikling og en mer polarisert politisk stemning og ny industri og flere arbeidsplasser.

Jeg ser også på forholdene før etableringen av Aust-Agder arbeideridrettskrets. Fantes det arbeideridrettslag før arbeiderne fikk sin egen idrettskrets? Hvordan var opptakten til dannelsen av arbeideridrettskretsen?

5.1: OPPTAKTEN TIL AUST-AGDER ARBEIDERIDRETTSKRETS - EN POLITISK STYRT PROSESS?

For å forklare hva som førte til dannelsen av Aust-Agder arbeideridrettskrets (AAAIK) må man se på den politiske situasjonen i Aust-Agder i årene forut for etableringen, samt de lokale politiske forholdene.

Det var på 1920-tallet at man fikk en splittelse innen idretten og at idretten ble mer politisert. Mye av årsaken til dette var en stadig sterkere arbeiderbevegelse, og et Arbeiderparti som fra slutten av 1920-tallet stadig vokste i oppslutning ved valg.¹¹⁹ Idrettsbevegelsens ledelse hadde i lang tid før 1920 vært knyttet til overklassen og offiserer. Da Landsforbundet ble stiftet så var ledelsen tydelig preget av forretningsmenn og funksjonærer. Det fantes nesten ingen arbeidere i ledelsen og det militære innslaget ble sterkt kritisert av arbeiderbevegelsen.¹²⁰ I 1925 forsøkte man å få til en samling mellom idrettsforbundene, men forhandlingene strandet. Landsforbundet brøt fullstendig med AIF og ingen fikk lov til å delta i hverandres konkurranser. Denne regelen gjaldt helt frem til forliket mellom forbundene i 1936.¹²¹

De politiske motsetningene man hadde nasjonalt gjorde seg også gjeldene lokalt. Man så dette mønsteret blant annet i skogbruksbygda Åmli. Arbeiderpartiet vokste og motsetningene

¹¹⁹ Oppslutning ved valg: 1924: 18,4%, 1927: 36,8%, 1930: 31,4, 1933: 40,1 %, 1936: 42,5% (Kilde: SNL)

¹²⁰ Justvik 2018: 118

¹²¹ Justvik 2018: 118

mellom arbeidere og bønder var sterke. Arbeiderklassen i bygda var fra gammelt av sammensatt av skogs- og gårdsarbeidere, men utover på 1900-tallet kom nye grupper til. Da flyttet det anleggsarbeidere og jernbanearbeidere til bygda.¹²² I de vanskelige 20-årene hadde dette mye å si for den politiske bevisstgjørelsen som fant sted i arbeiderklassen i Åmli. De var organiserte og tok politiske oppgjør som omhandlet lønns- og arbeidsvilkår og ikke minst arbeidsløshet.¹²³ På den måten kan man se at arbeiderbevegelsen var på frammarsj i bygda. Forut for at idrettslaget Dristug meldte seg inn i AIF i 1932 forteller en av de sentrale skikkelsene, Gotfred Lorentsen, at noe hadde ligget og ulmet.¹²⁴ Det hadde altså vært en forutgående prosess som førte fram til det valget laget tok på generalforsamlinga 18. september 1932.

Dette var viktige faktorer til at man fikk splittingsprosessen i Dristug i 1932. Samtidig vokste AIF seg større og sterkere i denne perioden, noe som gjorde valget om melde seg inn der og ut av Landsforbundet enklere.¹²⁵

Noe av den samme «ulminga» har nok også foregått i Stokken. Både i 1929 og i 1931 mottok Stokken Arbeiderparti henvendelser om å stifte arbeideridrettslag, men de henla sakene begge ganger. Men allerede et par måneder etter den siste henleggelsen i 1931 så ble Eydehavn arbeideridrettslag startet.¹²⁶ Sett i lys av den politiske utviklingen i mellomkrigstida og de harde frontene mellom fløyene, så modnet tanken om en egen idrettsbevegelse innenfor arbeiderbevegelsen.

Før det ble dannet fylkesvise kretser innen arbeideridretten fantes det forsøk på å etablere arbeideridrettslag, blant annet i Arendalsområdet. I januar 1929 ble det avholdt et møte i Folkets Hus på Eydehavn med den hensikt å danne et slikt lag. Det møtte 20 personer opp på møtet. Formannen i fotballgruppa til Grane, Bernhard Berthelsen var på dette møtet. Han uttalte i denne sammenheng at han var skeptisk til splittelse av lokale idrettsmiljøer.

Berthelsen skrev blant annet innlegg i byens aviser der han advarte mot nettopp splittelse av små miljøer.¹²⁷ Arendal var ikke klar for en revolusjon, så det endte ikke i noen etablering der

¹²² Aanby 1995: 56

¹²³ Aanby 1995: 56

¹²⁴ Aanby 1995: 55

¹²⁵ Aanby 1995: 58

¹²⁶ Berntsen 1980: 395

¹²⁷ Sandberg 1997: 116

og da. Det ble imidlertid satt en komite på fem personer som skulle arbeide videre med saken.¹²⁸

I 1930 ble Sørlandets arbeideridrettskrets dannet. Denne kretsen omfattet både Aust- og Vest-Agder, men det var bare representanter fra Vest-Agder til stede på stiftelsesmøtet som etter all sannsynlighet ble avholdt 14. oktober dette året. Lagene i Aust-Agder ønsket ikke å være med i denne kretsen, da de fryktet for dominansen Kristiansand ville få. Dermed tok de initiativet til å danne sin egen krets, Aust-Agder Arbeideridrettskrets.¹²⁹

Det var først etter Rolf Hofmos foredrag i Arendal i januar 1931 at man fikk det første arbeideridrettslaget i Aust-Agder, kalt Hauk. Rolf Hofmo var en stor profil, han var leder av AIF nasjonalt, og det at han holdt foredrag i Arendal var til stor inspirasjon for mange. Hofmo ønsket å få ut sitt budskap og få rekruttert flere til arbeideridretten. På Sørlandet var ikke arbeideridretten like stor og organisert som i for eksempel Oslo. Derfor hadde det en stor betydning for fremveksten av den organiserte arbeideridretten i Aust-Agder at en profil som Hofmo talte til dem. Dette gav på mange måter støtet til etableringen av Aust-Agder arbeideridrettskrets.¹³⁰

Hauk AIL som var først ute, var sterke initiativtakere til dannelsen av nye arbeideridrettslag i fylket. 2. april samme år ble Eydehavn AIL stiftet, deretter Libru AIL den 16. mai. Planen for disse nye klubbene var å melde seg inn i Sørlandets krets av AIF, men de følte seg oversett og dårlig behandlet av Kristiansand.¹³¹ Hauk tok derfor initiativet til å danne Aust-Agder arbeideridrettskrets. Den 14. juni 1931 ble Aust-Agder Arbeideridrettskrets stiftet. Den første formannen i kretsen var Sigurd Evensmo og han var på denne tiden journalist i arbeideravisa Tiden. Gjennom avisa spredte han sin informasjon om viktigheten av å organisere en egen idrettsorganisasjon for arbeiderbevegelsen. På årsmøtet i Aust-Agder Arbeiderparti i 1931 holdt han en tale der han satte idretten inn i en politisk sammenheng. Her gjorde han det klart at idretten hadde mye å si for arbeidernes politiske maktkamp og viste hvordan idretten kunne styrke solidaritetsfølelsen og klassefølelsen. Her er et utdrag fra talen hans:

Vi tenker ikke først og fremst på den fysiske slagkraft som er representert i arbeideridrettsbevegelsen. Men vi skal huske på hvilken betydning det kan få at mange arbeidere som vi ennå ikke har vunnet for ungdomsbevegelsen at de her får en oppgave som de forstår nettopp kaller på deres arbeidskraft. De vil lettere kunne

¹²⁸ Sandberg 1997: 116

¹²⁹ Justvik 2016: 80

¹³⁰ Justvik 2016: 80-81

¹³¹ AAMA: PA-2621 Protokoll fra AAAIK 1931-1936

komme i kontakt med arbeidernes faglige og politiske kamp. Endelig vil klassefølelsen bli sterkere hos mange når de føler den forbitrede motstand ethvert tiltak fra arbeidernes side blir møtt med hos borgerskapet.

Vi skal være oppmerksomme på at vi i dag står oppe i den samme situasjon som gjorde arbeidernes idrettsbevegelse nødvendig i 1921. Det er igjen aktuelt med streikebryterverving i borgerlige idrettsklubber. Borgerskapet vil på ny rekruttere sine bevæpnede streikerbrytervern blant gymnasiaster og pappagutter i disse organisasjonene.¹³²

Hvordan stilte så Aust-Agder arbeiderparti seg til arbeideridretten? Evensmo mente at det var svært viktig å knytte idretten til Arbeiderpartiet,¹³³ og på årsmøtet i 1931 ble dette en viktig debatt i fylkespartiet.¹³⁴ I Aust-Agder Arbeiderpartis protokoll fra 1931 så er det et referat fra årsmøtet deres som ble avholdt 2. pinsedag:

«Arbeideridretten.

Innledet av journalist Sig. Evensmo klart, uttømmende og manende. Han henstilte til fylkespartiet å tilsi idretsbevegelsen i distriktet støtte økonomisk, samt nedsette et arbeidsutvalg for denne bevegelsen.

Dirigenten takket varmt for foredraget.

I tilknytning hertil refererte han til en skrivelse fra idrettslaget «Hauk», Arendal undertegnet av Per Jan Holme. Dirigenten nevnte videre at Fylkespartiets styre har foreslått at der nedsettes et utvalg på 5 medlemmer som har å forestå arbeidet for arbeideridretten, og at fylkespartiet foreslår bevilget 100 kr. til denne gren av Arbeiderpartiets arbeide.

Partiets formann Beck redegjorde nærmere for idrettsakens stilling i fylket og arbeidsutvalgets interesse for saken. Dette hadde resultert i de to nevnte forslag.

Alb. Karlsen pekte på at der har været delte meninger om arbeidsidrettslagenes arbeidsmåter før, men nu har man optatt arbeidet for å få den inn i en bedre lei til støtte for arbeiderbevegelsen. Anbefalte forsamlingen å vedta styrets forslag».¹³⁵

«Styrets forslag sattes så under avstemning og vedtoges så omtrent enstemmig partiavdelinger å opta arbeidet for dannelse av idrettslag i tilslutning til A.I.F. Årsmøtet velger et utvalg på 5 medlemmer som har å forestå idrettsarbeidet innen fylkespartiet, og bevilger 100 Kr. til agitasjonen og arbeidet med å oprette nye lag.¹³⁶

¹³² Sørtdal 1984: 8

¹³³ Bjørndahl 2016: 11-12

¹³⁴ ARBARK 1294: Protokoll fra Aust-Agder Arbeiderparti 1931

¹³⁵ ARBARK 1294: Protokoll fra Aust-Agder Arbeiderparti 1931

¹³⁶ ARBARK 1294: Protokoll fra Aust-Agder Arbeiderparti 1931

Det vi kan lese ut ifra dette referatet er at Sigurd Evensmo ba Aust-Agder Arbeiderparti om økonomisk støtte til arbeideridretten, i tillegg til å opprette et eget arbeidsutvalg for arbeideridretten. Han mente det var naturlig at fylkespartiet involverte seg i idrettsbevegelsen, og gjorde det klart at idretten spilte en viktig rolle for arbeidernes politiske maktkamp og viste hvordan idretten kunne styrke solidaritetsfølelsen og klassefølelsen.

Det ble under årsmøtet uttrykt at det tidligere hadde vært en viss skepsis og motstand til måten arbeideridrettslagene arbeidet på, men at man nå hadde endret syn og fått en mer positiv innstilling idrettsbevegelsen. Nå begynte man arbeidet for å få arbeideridretten inn i en bedre retning til støtte for arbeiderbevegelsen.¹³⁷

Protokollen fra årsmøtet i 1931 viser partiets aktive holdning til arbeideridretten. Man tok rett og slett føringen på utviklingen av arbeideridretten i fylket ved å bevilge penger og nedsette et eget arbeidsutvalg til å arbeide med å utvikle arbeideridretten videre. Dermed må man kunne hevde at dannelsen av en organisert arbeideridrett i Aust-Agder var en politisk styrt prosess, med Aust-Agder Arbeiderparti i førersetet.

Idrettsutvalget som ble nedsatt bestod av følgende personer: Sigurd Evensmo fra Arendal, Harald Lauvland fra Åmli, Paul Hovd Nilsen fra Stokken, Hans A. Hansen fra Tromøy og Olav Knudsen fra Arendal.¹³⁸

I årsberetningen for 1931 som ble lagt frem på årsmøtet i 1932 kan man også lese at partiet vurderte ytterligere formalisering mellom parti og idrettsbevegelse: «Spørsmålet om en gjensidig representasjon i idrettskretsens styre bør optas til drøftelse av fylkesmøtet».¹³⁹ Dette styrker min påstand om at arbeideridretten i Aust-Agder var en bevegelse underlagt Aust-Agder Arbeiderparti.

I likhet med Hauk AIL og AAAIK var Sørli IF i Oslo nært knyttet opp til Arbeiderpartiet politisk, og en del av medlemmene var aktive i partiet. I AAAIK så vi en tydelig og formell relasjon mellom partiet og idretten, mens man i Sørli IF ser at laget støtter opp om Arbeiderpartiet og dets politiske linje. Blant annet gjennom oppfordringer om å stemme på Arbeiderpartiet i lagsavisen Sørliiposten.¹⁴⁰

¹³⁷ ARBARK 1294: Årsberetning Aust-Agder Arbeiderparti 1931

¹³⁸ ARBARK 1294: Protokoll fra Aust-Agder Arbeiderparti 1931

¹³⁹ ARBARK 1294: Årsberetning Aust-Agder Arbeiderparti 1931

¹⁴⁰ Mollekleiv 1984: 104

Finn Olstad mener i sin teori at arbeideridretten i stor grad var en bevegelse som hadde til hensikt å fremme sosialismens sak i Norge.¹⁴¹ Han hevder også at myten om at arbeideridrettens viktigste formål var å få arbeiderklassen ut på idrettsbanen er feil.¹⁴²

Gjennom protokollene og årsberetningene fra Aust-Agder Arbeiderparti får man et tydelig svar på at Olstad har rett i dette. Arbeiderpartiet stod i front for å fremme arbeideridretten, og hensikten var oppslutning om partiet og dets politiske linje. Det er heller ikke noe som tyder på at arbeiderklassen ikke var aktive innen idretten før arbeideridretten ble organisert.

Konfliktene i de ulike klubbene som jeg har vist til i kapittel 4.1.2 viser at arbeiderklassen var aktive innen idretten, men at det oppstod konflikter mellom dem og de borgerlige da den politiske polariseringen skjerpet seg utover i mellomkrigstida.

5.2: UTVIKLING AV INDUSTRI OG ARBEIDSPLASSE I AUST-AGDER

5.2.1: Industristedet Eydehavn

Rundt århundreskiftet endret samfunnet seg raskt og mye. På denne tiden så startet industrialiseringa i Neskilen øst for Arendal, noe som betød flere arbeidsplasser og fabrikker. Dette nye industristedet fikk i 1913 navnet Eydehavn. På hvilken måte påvirket denne industrietableringen arbeideridrettens utvikling i Aust-Agder?

Når det gjaldt industrialiseringa i Norge så var det en mann som pekte seg ut, nemlig Sam Eyde. Han var født og oppvokst i Arendal og var sønn av en skipsreder. Etter at Eyde utdannet seg til ingeniør i Tyskland, så kom han hjem til Norge med et ønske om å starte opp industri i Arendalsdistriktet, med strømmen fra Bøylefoss og jernmalm hentet fra de gamle jerngruvene i Arendalsområdet.¹⁴³ Valget falt til slutt på tettstedet Nes i Stokken kommune som senere skulle bli omdøpt Eydehavn til ære for Sam Eyde. Her etablerte Sam Eyde to industribedrifter; Arendal Smelteverk AS og Nitriden.

I 1912 stod de nye bedriftene på Eydehavn ferdig. Da den moderne storindustrien gjorde sin inntreden så førte det til at en ny befolkningsgruppe flyttet dit. På grunn av stor arbeidsledighet ellers i landet så flyttet mange ufaglærte fabrikkarbeidere dit fordi, her var det

¹⁴¹ Olstad 1989: 36

¹⁴² Olstad 1989: 33

¹⁴³ Eyde 1956: 400

arbeid å få.¹⁴⁴ Fra 1910 og fram til 1920 doblet befolkningen seg i Stokken kommune, og dette må utelukkende forstås i lys av industrietableringene.¹⁴⁵

Med en ny befolkning bestående av unge industriarbeidere lå det også til rette for en massiv rekruttering til både idretten og arbeiderbevegelsens organisasjoner. Eydehavn idrettsforening ble stiftet i 1916, og dermed kom arbeiderne seg ut på idrettsbanen. I 1931 ble Stokken arbeideridrettslag stiftet.¹⁴⁶ Stokken AIL ble et av de største og mest toneangivende lagene i kretsen utover på 1930-tallet.¹⁴⁷

5.2.2: Skogbruksbygda Åmli

I motsetning til industristedet og kystsamfunnet Eydehavn, var Åmli en utpreget innlandsbygd, med de næringer som der var naturlige, som skogsarbeid og gårdsarbeid. I folketellingen fra 1920 får man et tydelig bilde av et samfunn der den arbeidsføre delen av befolkningen var knyttet til primærnæringene.

Ved å kartlegge de to største tellingskretsene for Åmli i 1920, som da omfattet Åmli sentrum, har jeg funnet at det var 196 arbeidsføre menn der på dette tidspunktet.¹⁴⁸ Av disse arbeidet 92 med jordbruk eller skogbruk, hvorav 22 av dem var gårdbrukere med egen gård. 70 av dem var gårds- eller skogsarbeidere som tok arbeid for andre.

I tillegg ser vi at en relativt stor andel arbeidet som anleggsarbeidere. Dette var arbeidere som var knyttet opp mot kraftutbygging og jernbanebygging. Vi ser også at andelen som arbeidet innen andre næringer var stor, 72 mennesker. I denne gruppen finner vi yrkesgrupper som smeder, elektrikere, handelsbetjenter, malere, lærere, murere og drosjesjåførere. Også offentlige stillinger som lensmann, sogneprest og lege er ført opp i denne kategorien.¹⁴⁹

Selv om vi ser at næringsstrukturen i Åmli var forskjellig fra industristedet Eydehavn i Stokken, så ser vi at de aller fleste menn i arbeidsfør alder arbeidet i yrker der de mottok lønn fra andre. Skogsarbeidere, gårdsarbeidere og anleggsarbeidere var typiske arbeiderklasseyrker i innlandet. Og den store andelen av slike yrker la grobunn for oppslutning om arbeiderbevegelsen og arbeideridretten også i Åmli. Idrettslaget i Åmli, Dristug, meldte seg i

¹⁴⁴ Berntsen 1981: 281

¹⁴⁵ Bjørndahl 2021: 44

¹⁴⁶ Bjørndahl 2016: 10-12

¹⁴⁷ Justvik 2018: 127

¹⁴⁸ Folketelling Åmli 1920, tellingskrets 3 og 4

¹⁴⁹ Folketelling Åmli 1920, tellingskrets 3 og 4

AIF i 1932.¹⁵⁰ Dette ble ved siden av Stokken AIL et av de større arbeideridrettslaga i Aust-Agder Arbeideridrettskrets.

Tabell 5.1: Oversikt over yrkesaktive menn i Åmli sentrum 1920

Yrke	Antall
Gårdsarbeider	33
Anleggsarbeider	32
Skogsarbeider/Tømmerhugger	35
Gårdbruker	22
Tømmerfløter	2
Annet	72
SUM	196

Kilde: Folketelling Åmli 1920

5.2.3: Fevik jernskipsbyggeri

Den 28.januar 1890 ble Fevik jernskipsbyggeri stiftet på Fevik i Grimstad. De som tok initiativet til dette var overrettssakfører Carl Anton Boe og skipsrederne Jakob Boe og Peder Pedersen. Formålet med etableringen av den nye bedriften var å drive med nybygging og reparasjon av jernskip og reparasjon av treskip. Verftet ble anlagt i et distrikt som i flere tiår hadde vært landets ledende i forhold til bygging av seilskip i tre. Fra 1871 til 1875 ble det bygget over 250 skuter langs kysten av Nedenes, men deretter gikk det brått nedover.¹⁵¹

Både i Grimstad og på Fevik ble det satset på bygging av skip i jern og stål. I Grimstad skulle forsøket bli kortvarig. På Fevik gikk det mye bedre.¹⁵²

I 1923 ble det derimot slutt. Fevik jernskipsbyggeri som hadde vært den store bærebjelken for Fevik gikk konkurs. Dette førte til at 400 arbeidsplasser gikk tapt, og Fevik gikk inn i en tilnærmet dvaletilstand. Midt oppi det hele stod idrettslaget som en bærende kraft i disse vanskelige årene. Da bedriften gikk konkurs måtte arbeiderne skaffe seg jobb andre plasser. Noen fikk jobb på Eydehavn og flyttet dit. Andre fikk jobb på Aker Mekaniske Verksted i Oslo. For andre var det Amerika som ble redningen.¹⁵³ Pusnes Mekaniske Verksted på

¹⁵⁰ Aanby 1995: 55

¹⁵¹ <https://avtrykk.no/jernskipsbyggeriene-pa-fevik>

¹⁵² <https://avtrykk.no/jernskipsbyggeriene-pa-fevik>

¹⁵³ Grønland (red) 2018: 15

Tromøy ble den bedriften som hadde jobber å tilby og som ble redningen for de fleste guttene fra Fevik.¹⁵⁴

Til tross for at Fevik jernskipsbyggeri gikk konkurs og mange arbeidsplasser gikk tapt, så valgte de fleste å fortsette å bo i Fevik, selv om folk hadde fått seg ny jobb andre plasser langs sørlandskysten. Dette gjorde at idrettslaget på Fevik, Express, som var dannet i 1919 hadde mange arbeidere å rekruttere medlemmer fra. I 1933 meldte Express seg inn i AIF, og ble i tillegg til Stokken og Dristug et av de store arbeideridrettslagene i kretsen. Selv om det var blitt drevet idrett i Express IL helt fra 1919, var grunnlaget lagt for et sterkt arbeideridrettslag gjennom de mange arbeidsfolka fra jernskipsbyggeriet.

5.2.4: Jernbaneutbygging

Fra 1854 og fram til 1940 satset Norge stort på utbygging av jernbane. Også i Aust-Agder fikk man jernbanestrekninger som koblet landsdelen sammen. For å bygge disse jernbanestrekningene var det behov for mye arbeidskraft, og vi fikk dermed en stor gruppe anleggsarbeidere i Norge og i Aust-Agder. Kan man finne noen sammenhenger mellom den store gruppen anleggsarbeidere og utviklingen av arbeideridretten i Aust-Agder?

Anleggsarbeiderne flyttet mellom de ulike anleggene innen jernbanebygging, veibyging, industribygging og kraftverksbygging. Gruvedrift var også en viktig del av anleggskulturen.¹⁵⁵ Noe som var veldig typisk for disse anleggsarbeiderne ved jernbanen var at de i større grad tilhørte en særegen anleggskultur enn de tilhørte jernbanekulturen. Dette så man ved at jernbanearbeidere ved anleggene organiserte seg sammen med andre anleggsarbeidere og ikke med andre jernbanefolk.¹⁵⁶

Anleggsarbeiderne på jernbanen ble ofte rekruttert gjennom to ulike rekrutteringsveier. Noen ble hentet direkte fra lokalsamfunnet der banen ble bygget, mens andre var omreisende arbeidere som flyttet fra sted til sted, og var profesjonelle anleggsarbeidere. Flertallet av anleggsarbeidere var av den siste kategorien, altså omreisende.¹⁵⁷

I perioden 1908-1913 ble Arendalsbanen bygd. Dette var en jernbanestrekning som strakte seg fra Arendal og Grimstad i sør til Åmli og Treungen i nord. I 1923 vedtok Stortinget å

¹⁵⁴ Grønland (red) 2018: 15

¹⁵⁵ Bergh 2004: 423

¹⁵⁶ Bergh 2004: 423

¹⁵⁷ Bergh 2004: 428

bygge ut Sørlandsbanen fra Neslandsvatn i Telemark til Stavanger i Rogaland. Og i 1935 var banen bygd ferdig fram til Nelaug stasjon i Åmli.¹⁵⁸ Dermed var Arendalsbanen og Sørlandsbanen knyttet sammen ved Nelaug fra dette tidspunktet.

I folketellingen fra 1910 kan vi for Åmli sin del se at det bodde 200 jernbanearbeidere i bygda.¹⁵⁹ Dette utgjorde nesten 10% av bygdas befolkning som da var på rundt 2200 mennesker.¹⁶⁰ Sammenliknet med de andre stedene langs Arendalsbanen som Froland, Arendal og Grimstad var Åmli å anse som det sentrale stedet for bosetting av jernbanearbeidere. I Froland var det i 1910 kun 62 jernbanearbeidere. I Arendal var det 8 jernbanearbeidere.¹⁶¹ Og i Grimstad var det til sammen 15 jernbanearbeidere fordelt på de tre kommunene Fjære, Eide og Grimstad.¹⁶²

Av de 200 arbeiderne som var bosatt omkring i Åmli i 1910 var 20 av dem bosatt i Nergaarden, det som i dag er Åmli sentrum. 20 personer var også bosatt på Kløvfjeld, noen kilometer sør for Åmli sentrum, mens 19 var bosatt i brakker på henholdsvis Vestø og Slavesund.¹⁶³ Slavesund lå ved Flaten, som også var en av stasjonene langs Arendalsbanen. På Flaten ble arbeideridrettslaget Morild dannet i 1937.

Vestø lå ved Simonstad som også var en av stasjonene på Arendalsbanen. I Åmli sentrum og ved Kløvfjeld var det også togstasjoner. Informasjonene fra folketellingene viser tydelig at Åmli var en bygd hvor bygging av jernbane dominerte i 1910, de viser også at de fleste av arbeiderne var bosatt ved sentrale stasjoner langs banen, som Åmli sentrum, Flaten, Kløvfjeld og Simonstad.

¹⁵⁸ Frøstrup 2013: 219

¹⁵⁹ Folketelling Åmli 1910

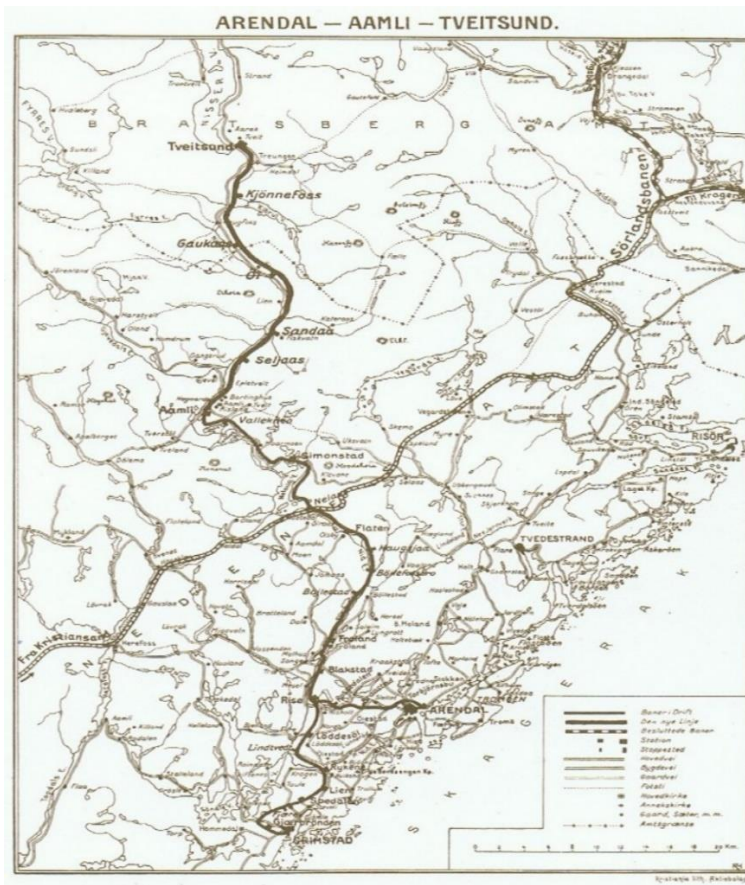
¹⁶⁰ Folketelling Åmli 1910

¹⁶¹ Folketelling Arendal 1910

¹⁶² Folketelling Fjære, Eide, Grimstad 1910

¹⁶³ Folketelling Åmli 1910

Figur 5.1: Kart over Sørlandsbanen og Arendalsbanen

Kilde: Thor Bjerke, Togbytte på Nelaug 1989

Ved byggingen av Sørlandsbanen noen år senere kommer det fram i sluttrapporten for byggingen av strekningen Neslandsvatn – Grovane at det ble bygget hele 30 brakker og 16 familieboliger langs strekningen for arbeiderne. Til sammen huset disse boligene 560 mennesker.¹⁶⁴

I tidsrommet hvor disse anleggsarbeidene pågikk ble det dannet flere arbeideridrettslag langs de nye jernbanestrekningene. Så blir jo det store spørsmålet, kan man knytte jernbaneutbyggingen direkte opp til etableringen av de ulike arbeideridrettslagene i området? Dette vil jeg komme nærmere inn på i kapittel 6.

¹⁶⁴ Sluttrapport for Sørlandsbanen Neslandsvatn–Grovane 1959: 63

5.3: OPPSUMMERING

I dette kapitlet har jeg redegjort for faktorer som bidro til å fremme veksten av en organisert arbeideridrett i Aust-Agder. I tillegg til den politiske polariseringen som gjorde seg gjeldende over hele landet, var Aust-Agder Arbeiderpartis aktive holdning til arbeideridretten viktig. Aust-Agder arbeideridrettskrets ble en realitet på grunn av Hauk AIL sitt initiativ og Aust-Agder Arbeiderpartis aktive støtte.

Hauk AIL ble altså dannet som idrettslag før man fikk en egen arbeideridrettskrets i Aust-Agder, noe som viser at arbeiderne organiserte seg i idrettslag før man fikk en formell paraplyorganisasjon.

Tidlig på 1900-tallet kom det store endringer i sysselsettingsmønsteret i Aust-Agder. Fra å være et sjøfartssamfunn på 1800-tallet ble industri og utbygging av infrastruktur det som sysselsatte flest mennesker. På Eydehavn ble det etablert to store industribedrifter i 1913 som bidro til fremveksten av et sterkt arbeidermiljø. På Fevik var jernskipsbyggeriet en viktig arbeidsplass, og i innlandsbygder som Åmli og Vegårshei bidro utbyggingen av jernbanen til mange arbeidsplasser. I disse nye miljøene av arbeiderklassefolk var det også at arbeideridretten fikk sitt sterkeste fotfeste i Aust-Agder.

Kapittel 6: Særtrekk ved arbeideridrettens utvikling i Aust-Agder

I dette kapittelet undersøker jeg hvordan arbeideridretten utviklet seg i Aust-Agder i mellomkrigstiden og ser på hvilke karakteristiske trekk den fikk.

For å besvare min problemstilling om arbeideridretten i Aust-Agder var et parallelt idrettstilbud til den ordinære idretten eller om den var et alternativt tilbud har jeg valgt å se nærmere på et utvalg av ulike idrettslag og klubber. Ved å se nærmere på aktiviteten i disse klubbene, mener jeg at jeg belyser arbeideridretten i Aust-Agder på en god måte.

Sammen utgjør disse klubbene en stor andel av den organiserte arbeideridretten i Aust-Agder, og den har også noe geografisk spredning. Ved gjennomgangen av disse klubbene ser jeg på motstand og konfliktsaker, hvilken rolle kvinnene hadde i disse klubbene, om byggingen av Arendalsbanen hadde en stor betydning for at arbeideridretten vokste frem og om dette bidro til etablering flere arbeideridrettslag. Enkelte av klubbene var også arbeideridrettslag uten å være med i Arbeideridrettskretsen gjennom hele perioden. Dette er noe jeg også belyser.

6.1: AUST-AGDER ARBEIDERIDRETTSKRETS

I dette avsnittet beskriver jeg etableringen av Aust-Agder arbeideridrettskrets, og ser på hvordan kretsen var bygd opp på det organisatoriske plan. Skilte arbeideridrettskretsen seg fra Distriktslaget på dette området? Hvilke idretter drev de med? Hvor mange lag var med?

I løpet av 1931 dukket det opp flere nye arbeideridrettslag i Aust-Agder, blant annet Hauk AIL, Eydehavn AIL og Libru AIL. Disse lagene skulle egentlig stå i Sørlandets idrettskrets i AIF, men de følte seg dårlig behandlet av Kristiansand. De valgte derfor å stå utenfor, og tok initiativ til å danne en egen krets i Aust-Agder.¹⁶⁵ Sørlandet idrettskrets som omsluttet begge Agderfylkene ble stiftet i 1930 med Kristiansand Arbeideres Idrettslag (KAIL) som initiativtakere.¹⁶⁶ I Kristiansand ble det første arbeideridrettslaget etablert hele åtte år før Hauk AIL. Arbeidernes Idrettslag ble stiftet i juni 1923. Det neste AIL-laget fra Kristiansand ble stiftet i 1932, kalt Fagen 32, og da hadde det også kommet tre andre nye arbeideridrettslag i Vest-Agder.¹⁶⁷

¹⁶⁵ AAMA: PA-2621 Protokoll AAAIK 1931-1936

¹⁶⁶ Justvik 2017: 149

¹⁶⁷ Justvik 2017: 142

I Trøndelag så man til sammenlikning noe av den samme situasjonen som i Agder, hvor det var allerede etablerte idrettslag som tok initiativet til etableringen av Sør-Trøndelag arbeideridrettskrets.¹⁶⁸

Aust-Agder arbeideridrettskrets sammen med AIF var organisatorisk bygd opp på en annen måte enn det Landsforbundet (NLI) var. I Landsforbundet var det bygd opp den måten at de ulike idrettene var tilknyttet hvert sitt forbund som dannet særkretser som var tilsluttet Distriktslaget. I AAAIK var hver idrett tilknyttet et utvalg som var medlem av kretsen, slik at det var ikke var noen idretter som stod for seg selv utenfor kretsens arbeid.¹⁶⁹ Det var også slik at de ulike idrettslagene i kretsen hadde ansvar for hvert sitt idrettsutvalg.

Kretsens utvikling 1931-1940

I de første årene etter AAAIK ble etablert hadde kretsen fire utvalg: ski, fotball, svømming og friidrett. De siste årene, i 1939-1940, så hadde kretsen fått fire nye idretter. Disse var nettbull, sykkel, skøyter og bedriftsidrett.¹⁷⁰

Kretsens utvikling var ganske stor i årene fra etableringen og frem mot krigen. Man så en stor økning i antall medlemmer og antall lag som tilsluttet seg kretsen i denne perioden.

Tabell 6.1: Lags- og medlemsutviklingen i AAAIK 1931-1940.¹⁷¹

	1931 H	1932 V	1932 H	1933 V	1933 H	1934 V	1934 H	1935 V
Lag	6	8	14	15	17	17	20	20
Medl.	200	200	550	800	1000	852	1000	850

1935 H	1936 V	1936 H	1937 V	1937 H	1938 V	1938 H	1939 H	1940
20	20	22	17	17	18	18	23	24
857	746	957	790	728	681	696	1234	

¹⁶⁸ Bonesrønning 1981: 67

¹⁶⁹ Justvik 2018: 123

¹⁷⁰ Justvik 2018: 123

¹⁷¹ Justvik 2018: 125 (gjengivelse av hel tabell)

Denne tabellen viser at var en ganske stor økning både i antall lag og medlemmer i kretsen de første årene. Etter hvert stabiliserte tallene seg, før det økte kraftig i 1939. Dette hang sammen med at kretsen ble utvidet i denne perioden, hvor enkelte kommuner i Telemark, som grenset mot Aust-Agder ble tatt med. Dette bidro til at man fikk seks nye idrettslag, blant annet Kragerø som hadde hele 118 medlemmer.¹⁷²

6.2: ARBEIDERIDRETTSLAGENE

6.2.1: Hauk AIL

Hauk blir regnet for å være den aller første organiserte arbeideridrettsklubben i Aust-Agder. De ble stiftet 13. januar 1931. Hauk AIL var en banebryter for arbeideridretten i Aust-Agder og det var de som tok initiativet til dannelsen av en egen arbeideridrettskrets i Aust-Agder.¹⁷³

Hauk AIL kom fra et område i Arendal som heter Myrene. Dette området ligger omtrent 1 kilometer nordvest for Arendal sentrum, i retning Stoa. Hauk AIL disponerte Bjønnesbakken og Myrene idrettsplass sammen med Myrene idrettsforening. Slik det kommer frem av kildene så tyder mye på at Hauk AIL var det arbeideridrettslaget som hadde mest aktivitet de første årene. Det var de som tok initiativ til å starte arbeideridrettskretsen og de arrangerte flere idrettsstevner og propagandastevner. Ved oppstarten av Aust-Agder arbeideridrettskrets i 1931 og flere lag kom til så uttrykte Hauk AIL likevel skuffelse over å ikke få tilslutning fra Pusnes-miljøet på Tromøy.¹⁷⁴ Dette kommer fram i Hauks halvårsberetning:

Vårt arbeide har ikke bevirket at vi har fået nogen fra det borgerlige Grane eller Trauma, endskjønt en del står tilsluttet både ungdoms- og fagbevegelse. Men dem der står her i Hauk har inset den store politiske betydning det er å ha sitt eget idrettslag som står i kamp mot den nåværende samfunnsorden.¹⁷⁵

Hauk uttrykker her sin skuffelse over å ikke få rekruttert folk fra Pusnes-miljøet, og skriver til slutt at de mener de selv har innsett viktigheten av å ha et arbeideridrettslag som kan stå opp mot den borgerlige samfunnsklassen. De mener at de selv har rett og det er de andre miljøene som svikter.¹⁷⁶

¹⁷² Justvik 2018: 126

¹⁷³ AAMA: PA-2568 Protokoll AIL Hauk 1931-1933

¹⁷⁴ Sandberg 1997: 144

¹⁷⁵ AAMA: PA-2568 Protokoll AIL Hauk 1931-1933

¹⁷⁶ Sandberg 1997: 144

Selv om de ikke fikk tilslutning fra Pusnes-miljøet på Tromøy så ser vi senere samme året at det var tre medlemmer fra Trauma på Tromøy som meldte overgang til Hauk. Den ene var Arthur Pedersen. Han meldte overgang til Hauk da laget ble stiftet i januar 1931 og ble nestleder i laget i tillegg til leder av boksegruppen. Arthur Pedersen deltok blant annet i kretsmesterskap i boksing i 1931 i tillegg til et internasjonalt stevne i Kristiansand i 1933. Pedersen spilte også på Hauks fotballag, et lag som ble kretsmester i serie A i 1935 og 1936.¹⁷⁷ To andre sentrale Trauma-gutter valgte også å gå inn i Hauk. Anders Andersen bodde i Barbu, men hadde spilt fotball i Trauma. Etter at han gikk inn i Hauk ble han valgt som ny formann i boksegruppen i 1932. En annen var Hans Arnold Hansen, som gikk inn i Hauk i 1933. Hansen hadde sittet i Tromøy Herredsstyre for Arbeiderpartiet og var kasserer i Samorganisasjonen. Denne organisasjonen oppfordret arbeiderungdom til å melde overgang til arbeideridrettsklubbene, derfor ble det nok naturlig for Hansen å melde overgang.¹⁷⁸

Disse overgangene kan forklares med at Trauma valgte å stå utenfor AIF, til tross for sterk representasjon av arbeiderklassefolk i klubben. Dette kan ha ført til skuffelse blant flere av medlemmene, som til slutt endte med at de valgte å melde overgang til Hauk, som var den store arbeiderklubben i Arendal de første årene.

I Sven Mollekleivs studie av Sørli IF i Oslo i perioden 1929 til 1940 kartlegges det også hvem som var med å stifte klubben der. I motsetning til i Arendal og Hauk AIL hvor industriarbeidere dominerte, var det i Sørli i hovedsak arbeidsløse unge menn fra Gruegata i Oslo som var drivkraftene. Gruegata var på denne tiden preget av dårlige sosiale kår og boforhold, samt stor grad av alkoholmisbruk. Idretten ble dermed en aktivitet i fravær av annet meningsfylt å gjøre.¹⁷⁹

Polariseringen som man så i samfunnet gjorde seg etter hvert også gjeldene i idretten, selv om det tok noen år før man dannet egne arbeideridrettslag i fylket. Hauk AIL prøvde å overta Granes idrettsbane på Myrene i Arendal etter at Granes nye idrettsanlegget på Skytebanen sto klart i 1932.¹⁸⁰ Grane var den dominerende klubben i Arendal på denne tiden og tilhørte de «borgerlige», og var medlem av Distriktslaget. Det viste seg riktignok å være vanskelig for Hauk å få til noen avtale med Grane. Da Hauk kom med en forespørsel om å kjøpe idrettsplassen henviste Grane til sparebanken som hadde overtatt Myrene.¹⁸¹ Sparebanken var

¹⁷⁷ Sandberg 1997: 145-146

¹⁷⁸ Sandberg 1997: 146

¹⁷⁹ Mollekleiv 1984: 34-39

¹⁸⁰ Christensen 2007: 14

¹⁸¹ Masdalen 1991: 153

i utgangspunktet villige til å selge, men Grane hadde fått banken med på en klausul som nektet idrettslag fra å kjøpe idrettsplassen. Dette viser at Grane var en klubb med solid støtte i Arendals politiske liv.¹⁸²

Hauk AIL fikk etter hvert kjøpt Myrene Idrettsplass fra Grane. I de neste årene delte de denne banen og Bjønnesbakken som også lå på Myrene, med det andre arbeideridrettslaget fra byen, Myrene AIL. Også andre steder i landet stod arbeideridrettslagene overfor utfordringer knyttet til bruk av eller tilgang til idrettsanlegg. Blant annet i Trondheim hvor man foran kommunevalget i 1928 stilte som krav at arbeideridretten måtte få innpass på skolenes gymnastikklokaler.¹⁸³

I 1939 fusjonerte Hauk AIL og Myrene AIL, og dannet det nye laget Arild. Dette laget hadde ganske kort levetid ettersom krigen brøt ut bare et år senere. Etter krigen slo Arild AIL seg sammen med Arendal Ballklubb.¹⁸⁴

6.2.2: Trauma – Et «Arbeideridrettslag» som stod utenfor AIF

I all hovedsak kan vi se på arbeideridretten som de lag og foreninger som var medlemmer i Arbeidernes Idrettsforbund (AIF). Men det fantes også idrettslag som i stor grad bestod av medlemmer fra arbeiderklassen, som ikke meldte seg inn i AIF.

I Arendal er Trauma et godt eksempel på dette. Laget bestod av arbeidsfolk fra Tromøy, men var ikke meldt inn i arbeideridrettskretsen. I lys av at Trauma var et idrettslag med stort innslag av mennesker fra arbeiderbevegelsen og arbeiderklassen,¹⁸⁵ fremstår det som underlig at de ikke også var medlemmer av arbeideridrettskretsen. Flere av de fremtredende personene i Trauma var også tillitsvalgte i både Arbeiderpartiet og i ulike fagorganisasjoner.¹⁸⁶ I tillegg til dette utgjorde arbeidsstokken på industribedriften Pusnes store deler av medlemsmassen.

At Trauma ikke ble medlem av arbeideridrettskretsen kan muligens forklares med at Tromøy herredsstyre i 1931 satte som betingelse for en lånegaranti, at klubben skulle være upolitisk. Tromøy var en kommune som i hovedsak ble styrt av de borgerlige partiene, med noen få

¹⁸² Justvik 2018: 72

¹⁸³ Bonesrønning 1981: 157

¹⁸⁴ AAMA: PA-2568 Protokoll Myrene Idrettsforening 1934-1939

¹⁸⁵ Sandberg: 144-145

¹⁸⁶ Sandberg 1997: 145

periodevisse unntak.¹⁸⁷ Med vedtaket i 1931 sikret flertallet i det borgerlig dominerte herredsstyret seg at det ikke ble dannet et arbeideridrettslag på Tromøya. Årsaken til at Trauma søkte om lån var at de ønsket å bygge seg et forsamlingshus ute på Tromøya. Avisen Tiden referer til denne saken i 1931:

Idrettsklubben Trauma vil bygge sig forsamlingshus på sin eiendom ved Tjernet. Muren er allerede på det nærmeste ferdig, likesom der er bragt til tilveie en del materialer. Huset er kalkulert til 15-16 000 kr, men da medlemmene selv utfører arbeidet gratis, blir det naturligvis langt billigere.

Den samme artikkelen i Tiden skriver også om betingelsene for at Trauma fikk låne penger:

H.G. Hansen støttet også saken på det beste. Trauma setter seg i respekt ved dette tiltak. Det er ganske imponerende å se hvad der er utrettet med tomt og mur – alt gratis. Ths. Bertelsen anbefalte på betingelse av at kommunen får 1. prioritet og at klubben fortsetter å være upolitisk.

N. Jansen: Klubben har alltid holdt sig vekk fra politikken og dens lover er godkjent av idrettsorganisasjonen. Hansen fant ingen risiko ved å gå med. Ordfører fremsatte forslag om garanti for kr. 8000 på de betingelser Berthelsen hadde nevnt. Dette blev vedtatt mot 3 stemmer.¹⁸⁸

Advokat Christian Stray tok lånegarantien opp til ny behandling da han ble ordfører på Tromøya i januar 1932. Simonstad-saken i Åmli var årsaken til at Trauma ble påtvunget en lovparagraf om at de skulle være politisk nøytrale.¹⁸⁹

I Vest-Agder hadde man en lignende situasjon, der et arbeideridrettslag sto utenfor AIF. Kristiansand Arbeideres Idrettslag (KAIL) meldte seg inn i Distriktslaget i mars 1924, og var det eneste arbeideridrettslaget i Vest-Agder som var medlem av Landsforbundet.¹⁹⁰

Sammenliknet med hvordan arbeidere i Stokken blant annet trosset trusler fra arbeidsgiver om de ble medlemmer i arbeideridrettslaget, ser det ut som at arbeiderne på Tromøy var mindre opprørske. De forholdt seg til vedtaket fra herredsstyret, og fortsatte som et «upolitisk» idrettslag, selv om de fleste medlemmene var å regne fra arbeiderklassen.

¹⁸⁷ Bjørndahl 2015: 96-98

¹⁸⁸ Tiden høsten 1931

¹⁸⁹ Sandberg 1997: 155

¹⁹⁰ Justvik 2017: 143

6.2.3: Stokken AIL

Stokken er en tidligere kommune, som utgjør tettstedene Saltrød og Eydehavn. Man fikk et eget arbeideridrettslag i Stokken i 1931. Laget hadde ikke så mye å rutte med i oppstarten, noe som gjorde det svært utfordrende å drive idrett og aktivitet, men fordi man hadde viktige ildsjeler i klubben kom arbeideridrettslaget i gang.¹⁹¹ Josef og Anton Støle fjell var eksempler på dette. Disse la ned et kolossalt arbeid i oppstarten og det hadde massiv betydning for idrettslagets videre eksistens. I starten så het de Eydehavn Arbeideridrettslag, men skiftet fort navn til Stokken AIL. På bedriftene på Eydehavn var det motstand mot å skulle melde seg inn i arbeideridrettslaget. Bedriftsledelsen ønsket heller at man ble en del av det borgerlige idrettslaget, og man stilte også betingelse for at man skulle kunne jobbe for bedriften så måtte man melde seg inn i det borgerlige idrettslaget, som het Eydehavn Idrettsforening. De ble rett og slett presset av ledelsen og dette førte til at de fleste gav etter for presset fordi de følte det var viktigere med inntekt enn hva slags politikk og ideologi man støttet. Dette varte helt frem til Arbeiderpartiet i 1934 vedtok at alle medlemmer måtte være medlem i arbeideridrettslaget og at man risikerte å bli ekskludert om man deltok i den borgerlige idretten. Det var med andre ord visse utfordringer med å drive idrett i Stokken, men til tross for dette viste de seg å være aktive på flere fronter etter hvert. Fotballen var hoved-idretten i bygda, samtidig ble det drevet friidrett, terrengløp, skøyter og ski. Stokken AIL hadde også en sterk tilknytning til AUF og Arbeiderpartiet. Stokken AIL opprettholdt sin aktivitet fram til idrettsforliket i 1939, og ble slått sammen med de andre to idrettslagene i Stokken etter andre verdenskrig.¹⁹²

Konflikt om bruk av idrettsanlegg

På Eydehavn har man i dag to fotballbaner, Eydehavn gressbane som ligger rett nedenfor Eydehavn torv, og grusbane på Kloppedalsmyra. På grunn av konfliktene som oppstod på Eydehavn mellom Stokken AIL og Eydehavn IF, endte det med at man fikk to fotballbaner der.¹⁹³

Da Eydehavn Idrettsforening ble stiftet i 1916 så var det ingen bane på Eydehavn, all form for idrettsaktivitet ble utøvd på Torvet. I 1921 fikk Eydehavn Idrettsforening endelig bygd en ny idrettsplass på Næssmyra, det som i dag heter Eydehavn gressbane. Da Stokken AIL ble

¹⁹¹ Bjørndahl 2016: 12

¹⁹² Bjørndahl 2016: 13

¹⁹³ Bjørndahl 2016: 15

dannet i 1931 så hadde de ingen steder hvor de kunne utøve idrett. Arbeideridrettslaget jobbet hardt for at også de skulle ha sitt eget idrettsanlegg. Og etter en stund ble Kloppedalsmyra på Eydehavn anlagt som idrettsplass. De borgerlige representantene i kommunestyret var sterkt imot av at denne banen skulle bygges, også noen fra Arbeiderpartiet var motstander av saken på grunn av for store kostnader. Men Stokken AIL var også representert i kommunestyret, blant annet ved Karl Olsen, John Haugmoen og Anton Stølefjell. Når man skulle behandle denne saken forsøkte kommunestyret først å gå med på en avtale med Eydehavn Idrettsforening om å gjøre Næssmyra kommunal slik at også Stokken AIL kunne få tilgang til den. Men dette ønsket ikke Eydehavn Idrettsforening. Stokken AIL var rett og slett ikke velkommen på deres bane. Kloppedalsmyra stod til slutt ferdig i 1934.¹⁹⁴

Dette er altså årsaken til at det er to idrettsanlegg på Eydehavn i dag. Det var en politisk kamp og ideologisering av idretten som førte til dette. Gressbanen tilhørte det borgerlige idrettslaget, mens Kloppedalsmyra tilhørte arbeideridrettslaget.

Ved krigens slutt fikk man en samling mellom den borgerlige idretten og arbeideridretten. De gamle klubbene i Stokken, Eydehavn Idrettsforening, Stokken AIL og Fjell fra Saltrød slo seg da sammen og dannet Fjell-Stokken. Senere tok de navnet Sørfjell.¹⁹⁵

Figur 6.1: Eydehavn gressbane med det første klubbhuset

Kilde: Privat foto

¹⁹⁴ Bjørndahl 2016: 15

¹⁹⁵ AAMA: DA-1324 Protokoll Stokken AIL 1945-1947

Nils Hjelmtveits rolle

Nils Hjelmtveit kom til Eydehavn som nyutdannet lærer i 1913, da var han bare 21 år gammel.¹⁹⁶ Dette var det samme året som de nye bedriftene startet opp på Eydehavn. Han ble raskt en av samfunnets viktigste samfunnsbyggere. Han ble skolebestyrer og sto for utbygging av skolen for å ta imot den sterke veksten av barn i skolepliktig alder. Han søkte mot politikken og forholdene og omstendighetene for mennesker og samfunn på Eydehavn gjorde at valgte Arbeiderpartiet.¹⁹⁷

Stokken kommune gikk fra å være en fattig kommune til å bli en kommune uten gjeld, og man fikk byskoleordninga. Hjelmtveit hadde en viktig rolle i utviklingen av kommunen. Han bidro sterkt til at Eydehavn skole ble en foregangsskole. Her var han først lærer og ble senere skolebestyrer.

Arbeiderpartiet og Hjelmtveit dominerte det politiske liv i Stokken. De ble ikke i like stor grad påvirket av de ideologiske stridighetene i partiet sentralt, og gjennom godt samarbeid med partilag og den lokale fagbevegelsen, stod Hjelmtveit i spissen for en praktisk reformpolitikk som gjorde Stokken til en foregangskommune. Med betydelige skatteinntekter fra bedriftene og arbeiderne maktet kommunen i gode tider å bygge opp fond for å kunne gjennomføre sosiale reformer også i økonomiske nedgangsperioder. Politikken til Hjelmtveit hadde lokalsolidarisk forankring. I situasjoner hvor bedriftene gikk til innskrenkinger, oppfordret kommunen dem til i det lengste å beholde de arbeiderne som var bosatt på stedet. Nils Hjelmtveit var godt likt. Han var kjent som en meget dyktig pedagog og var veldig flink til å samarbeide. Han ønsket å komme frem til praktiske løsninger, ikke å vinne ideologiske seire.

I Harald Berntsens artikkel *Lokalsolidaritet og classesolidaritet* fra 1981, trekker han frem industrisamfunnet Eydehavn i Stokken kommune. Harald Berntsen hevder her at konfliktnivået i arbeiderklassen i Stokken var lavere enn det som var vanlig på liknende industristeder.¹⁹⁸ Ser man på de nye industristedene som oppstod i denne perioden, ga de opphavet til en ny type forholdsvis militant og revolusjonært innstilt arbeiderklasse. Denne arbeiderklassen var med på å danne det sosiale grunnlaget for det nye revolusjonære arbeiderparti i 1918-23, og senere i NKP.

¹⁹⁶ Kløvstad og Lundstøl 2017: 9

¹⁹⁷ Kløvstad og Lundstøl 2017: 9

¹⁹⁸ Berntsen 1981: 30

Arbeiderbevegelsen i Stokken var derimot fra starten av en reformistisk arbeiderbevegelse og fagbevegelse, og den kommunalpolitiske oppslutningen om Arbeiderpartiet var dominant.¹⁹⁹ Berntsen forklarer denne reformistiske linjen med at man hadde en lederfigur i lærer og ordfører Nils Hjelmtveit, som var en modererende kraft i lokalsamfunnet. Men han peker også på det faktum at arbeiderbevegelsen i Stokken ikke hadde noen organiserte motkrefter. Det fantes for eksempel ingen borgerlige partier der før i 1962.²⁰⁰

Nils Hjelmtveit deltok også i debatten om arbeideridretten. Etter at Stokken AIL ble stiftet var de strenge på at partimedlemmer måtte delta i arbeideridrettslaget og ikke i borgerlige lag. På lagets årsmøte i 1934 ble det lagt frem et forslag om å ekskludere dem som fortsatt deltok i borgeridretten. Men dette ble forkastet med en stemmes overvekt, til fordel for et annet og mildere forslag fra Nils Hjelmtveit, om å oppfordre alle til å gå inn i arbeideridrettslaget.²⁰¹

Nils Hjelmtveit framsto som en samlende person som prøvde å dempe konflikter heller enn å skape dem. Det at han hadde en god evne til samarbeid kan ha ført til at man fikk en større forsoning mellom de ulike samfunnsklassene i Stokken kommune, og at konfliktnivået ikke var like sterkt der som det for eksempel var i byen, mellom Hauk AIL og Grane.

6.2.4: Dristug

Dristug IL er et idrettslag som kommer fra Åmli i Aust-Agder. Klubben ble stiftet i 1895 som Omli Skiklubb Dristug før de byttet navn til Dristug i 1918.²⁰²

AIF ble dannet i 1924 på grunn av de politiske motsetningene man hadde i samfunnet på denne tiden mellom arbeiderklassen og de borgerlige. I denne kampen var Arbeiderpartiet på offensiven, og de gjorde et meget godt valg allerede i 1927. Dette var et bilde som var likt det man også så i Åmli. Arbeiderpartiet fikk et oppsving og motsetningene mellom arbeidere og bønder økte. Arbeiderklassen i Åmli bestod for det meste av skogsarbeidere og gårdsarbeidere, men dette ble det en endring på utover på 1900-tallet. Etter hvert kom det også anleggsarbeidere og jernbanearbeidere til Åmli. På grunn av de vanskelige 20-årene så hadde disse mye å si for den politiske bevisstgjørelsen blant arbeiderne i Åmli. Grunnen til

¹⁹⁹ Berntsen 1981: 34

²⁰⁰ Berntsen 1981: 38

²⁰¹ Berntsen 1980: 396

²⁰² Aanby 1995: 19

det var at de var fagorganiserte og tok politiske oppgjør som gikk ut på lønns- og arbeidsvilkår og om arbeidsløshet. Arbeiderbevegelsen var med andre ord i framgang.²⁰³

Man så på 20-tallet og utover 30-tallet at idretten ble satt inn i en mer politisk sammenheng. Dette skjedde også i Dristug og innmeldelsen i AIF var ikke tilfeldig og heller ikke uten dramatik. Innmeldelsen i AIF skulle få rettslige konsekvenser for dem og konsekvenser for samarbeidet i idretten.²⁰⁴

Det som på mange måter skulle bli den utløsende årsaken var at det etter kretsmesterskapet i friidrett for juniorer i 1930 oppstod konflikter. Under friidrettsstevnet i 1930 så satte Trygve Pettersen fra Dristug ny personlig rekord i spyd, med et kast på 48,27 meter. Med dette kastet var han egentlig kvalifisert til distansemerket, men i stedet gikk merket til personen som kom på 2.plass.²⁰⁵ Formannen i Dristug, Godtfred Lorentsen, var fortvilet over dette og sendte flere brev til Landsforbundet. Svaret han til slutt fikk var at stevnet ikke var godkjent, og at det derfor ikke kunne deles ut noe merke. Dette skapte stor frustrasjon, noe formann Lorentsen ga tydelig uttrykk for.²⁰⁶ En annen sak som bidro til økt misnøye mot Landsforbundet var da man skulle skaffe ny idrettsplass i bygda. Landsforbundet skulle støtte Dristug i dette arbeidet. Misnøyen økte som et resultat av at Dristug følte seg bortprioritert og at de ikke ble behandlet på en rettferdig måte. Da Dristug ba om 500 kr i støtte til ny idrettsplass, fikk de bare ¼ del av summen de ba om.²⁰⁷ I 1932 valgte Dristug å melde seg ut av Landsforbundet og inn i AIF.

På Tveit i Åmli eksisterte Fotballklubben Fart som idrettslag allerede i 1928. Protokollene sier ikke noe om eksakt stiftelsesår, men protokollen viser at under generalforsamlingen som ble avholdt 1. januar 1932 ble det vedtatt å melde inn laget i Aust-Agder arbeideridrettskrets.²⁰⁸

Den 30. september 1932 avholdt Fart AIL et møte på Tveit skole, og her ble det diskutert om laget skulle gå sammen med Dristug AIL. Dette utviklet seg til en stor diskusjon, hvor de fleste var imot. Saken ble imot 5 stemmer utsatt til generalforsamlingen. De 5 stemte for utsettelse i 3 uker. Senere dette året ble medlemmene i AIL Fart oppfordret til å melde seg inn i Arbeiderpartiet.²⁰⁹ Under påtrykk fra kretsen og Dristug om at Fart AIL og Dristug AIL skulle slå seg sammen, ble Fart til slutt enig om å gå til sammenslutning med Dristug.

²⁰³ Aanby 1995: 56

²⁰⁴ Aanby 1995: 55

²⁰⁵ Aanby 1995: 57

²⁰⁶ Aanby 1995: 57

²⁰⁷ Aanby 1995: 58

²⁰⁸ AAMA: PA-1897 Protokoll Fart AIL

²⁰⁹ AAMA: PA-1897 Protokoll Fart AIL

Dristug var en tydelig arbeideridrettsklubb på 1930-tallet. Dette så man på agitasjonen som ble drevet i Åmli og i Dristug på denne tiden. Eksempler på det finner man i beretningene fra Dristug sine styremøter. Det ble for eksempel bestemt at man skulle be Arbeiderpartiet om å få tilsendt 100 eksemplarer av sangen *Internasjonalen* til utdeling blant medlemmene i klubben.²¹⁰ *Internasjonalen* er en av de mest kjente sangene innen arbeiderbevegelsen og har blitt sunget verden over.

Et annet eksempel er da det ble avholdt marknad 31 mars 1935 i regi av AIL Dristug. Her ble markanden startet med å vise Idrettsfilmen presis kl. 6, deretter skulle man synge *Internasjonalen*.

Man kan tydelig se at det var en sterk tilknytning mellom idrettslaget og Arbeiderpartiet. Medlemmene i Dristug skulle helst være medlemmer i partiet og man ble oppfordret til å melde seg inn.

Dristug-saken

Den såkalte Dristug-saken var en strid mellom de to fløyene i idrettslaget som handlet om bruken av Dristug-navnet, retten til bruk av idrettsanlegg og eiendomsrett til materiell. Harald Lauvland tok initiativ til å holde et ekstraordinært årsmøte i 1932, der laget skulle vurdere om de skulle gå over til AIF, men styret stemte imot dette forslaget. Formannen i klubben Godtfred Lorentsen tok opp saken senere. Han mente at de mest sannsynlig ville miste folk fra idrettslaget om de ikke meldte seg inn AIF. Han sa det var stor fare at det ville oppstå en splittelse innen idretten som ville skade bygda. Etter press ble det innkalt til et ekstraordinært årsmøte. Det var et bra framsmøte hvor 53 møtte opp, 30 stemte for og 23 stemte imot for å melde overgang til AIF.²¹¹

Konflikten tilspisset seg da NLI kom inn i bildet. De reagerte kraftig på utfallet og valgte å ta kontakt med mindretallet. NLI sa at vedtaket måtte regnes som ugyldig fordi det måtte være 2/3 dels flertall. De mente at det måtte holdes en ny generalforsamling og det gav mindretallet støtte. Mindretallet kalte dermed inn til en ny generalforsamling 30 oktober 1932. Her møtte 10 medlemmer opp, og her ble det bestemt å utestenge alle som var medlem av Arbeiderpartiet. Flertallet valgte å ha styremøte samme dagen og her ble det bestemt at alle fra mindretallet som deltok på denne generalforsamlingen ville bli utestengt fra Dristug. Dette

²¹⁰ AAMA: PA-1897 Protokoll Dristug

²¹¹ Aanby 1995: 59

ble vedtatt med to mot en stemme. To lag i Åmli kalte seg for Dristug, og ingen av sidene viste noen vilje til samarbeid.²¹²

Fra høsten 1932 og utover vinteren i 1933 forverret situasjonen seg betraktelig.

Haugelandsrennet var et populært renn som hadde blitt avholdt hvert år siden 1923. I februar 1933 ble rennet arrangert for ellefte gang. AIL Dristug arrangerte rennet og de annonserte rennet med at det kun var løpere som var medlem i Arbeiderpartiet eller en fagforening som fikk lov til å delta. 90 hoppere og 30 løpere meldte seg på. Det «borgerlige» Dristug som utgjorde mindretallet i klubben var provosert over AIL Dristug og skrev brev til dem der de mente at det var ulovlig å konkurrere om Hauglandspokalen i en konkurranse der tidligere vinnere ikke fikk lov til å delta.²¹³

Det var en rekke ulike hendelser som godt illustrerer hvor betent forholdet mellom flertallet og mindretallet faktisk var. For eksempel i et referat fra arbeideravisa *Tiden* så skrev man at mindretallet i Dristug hadde drevet med narrestreker like før et renn. De hadde stengt av bakken med å sette opp et gjerde tvers over bakken.²¹⁴ Dette måtte man fjerne før man kunne sette i gang med rennet igjen.

Et annet eksempel er da mindretallet ville arrangere et skirenn den 19 mars 1933. Flertallet forlangte 100 kroner i leie og demonstrerte slik at de anså seg som eiere av anlegget. NLI reagerte på dette, og de skrev et brev til formannen der de ble oppfordret til å prøve å få til et forlik mellom partene og at de måtte slutte å hindre hverandre. Flertallets tilsvarende var å oppfordre til boikott av rennet.²¹⁵

Rettssaken ble initiert av mindretallet og saken kom opp for Nedenes Herredsrett 24 mars 1934. Flertallet fikk juridisk hjelp fra AIF, i tillegg garanterte AIF for sakskostnadene. Årsaken til at AIF satset på denne saken, var at de mente den var viktig av prinsipiell karakter. NLI vant saken og senere skapte saken presedens, noe som endte med at lignende saker som Express-saken fikk samme utfall.²¹⁶

Avisa *Tiden* reagerte kraftig og kalte dommen en ren politisk dom.²¹⁷ Saken ble anket helt til Høyesterett, men ble der avvist. Dommen førte til at det var det borgerlige Dristug, de som utgjorde mindretallet, som fikk alle rettigheter til klubben, både navn, idrettsplass og

²¹² Aanby 1995: 60-61

²¹³ Aanby 1995: 61-63

²¹⁴ *Tiden* februar 1933

²¹⁵ Aanby 1995: 63

²¹⁶ Aanby 1995: 63

²¹⁷ *Tiden* 24.03.1934

materiell. Dette betød at AIL Dristug måtte ordne seg nytt navn, det nye navnet ble Varde AIL.²¹⁸

6.2.5: Express

Idrettslaget Express ble stiftet i 1919, og kommer fra Fevik utenfor Grimstad. Fevik som bygd utviklet seg stort fra 1860-tallet og utover, mye på grunn av skipsbyggeriene som lå ved Fevikkilen. Skipsbyggeriene sørget for mange nye arbeidsplasser, og det flyttet arbeidsfolk til Fevik fra andre plasser i Norge, men også utlandet.²¹⁹

I 1919 fantes det stor optimisme i Fevik med tanke på fremtiden. Dette var fordi at Randulf Hansen som var gründer og kom fra Fevik, hadde etablert et nytt stort skipsverft her. Skipsverftet het A/S Randolph.²²⁰

Andreas Breda som var direktør ved jernskipsbyggeriet som lå på østsiden av kilen, skal ha mye av æren for at idrett og sport ble veldig populært i bygda. Det var i stor grad tilflyttere fra blant annet Bergen og Fredrikstad som hadde tatt med seg fotballinteressen til Fevik. Direktør Breda hadde også stor interesse for idrett, og han tok initiativ til at det ble bygd fotballbane på Flødda og i Breivika.²²¹

I årene etter 1.verdenskrigs slutt, var det gode tider for jernskipsbyggeriet. I tillegg var den nye klubben preget av stor entusiasme og økende oppslutning. Men disse gode tidene skulle få en brå slutt da Fevik ble rammet av konkurser og nedleggelse av jernskipsbyggeriet i 1923. Det førte til at man mistet hele 400 arbeidsplasser, noe som åpenbart preget Fevik hardt. Alt av samfunnsliv fikk en knekk, og Fevik gikk inn i en tilnærmet dvaletilstand. Midt opp i denne vanskelige perioden fungerte idrettslaget som en bærende kraft for hele lokalsamfunnet.²²² Takket være en hard kjerne av pionerene som ikke forlot Fevik, levde gløden videre. Fotballaget var det som ble hardest rammet av konkursene, fordi det førte til at flere av de beste spillerne flyttet fra Fevik på jakt etter arbeid. Noen fikk jobb på Eydehavn og

²¹⁸ Justvik 2018: 130

²¹⁹ Grønlund (red) 2018: 5

²²⁰ Grønlund (red) 2018: 11

²²¹ Grønlund (red) 2018: 11-12

²²² Grønlund (red) 2018: 14-15

flyttet dit, noe Eydehavn IF kunne nyte godt av. Pusnes mekaniske verksted på Tromøy ble den bedriften som hadde jobber å tilby og ble redningen for de fleste guttene fra Fevik.²²³

1930-1940 – Et turbulent tiår for klubben

Perioden 1930-1940 var et tøft tiår for Express. I disse årene så man at gode venner og treningskamerater ble uvenner og plutselig sto mot hverandre på hver sin side i en storpolitisk dragkamp om idrettsbevegelsen. Tidligere hadde det for utøverne vært viktigst med selve treningen og det å konkurrere sammen, men nå ble de nektet dette.²²⁴ Nasjonale politiske strømninger var kommet inn i idrettslaget, og i Express var idrettsutøverne fra arbeiderklassen i flertall. Til tross for at det var flere som ønsket å melde Express inn i arbeideridrettskretsen, så stod idrettslaget samlet i begynnelsen av 30-årene med stor aktivitet, og uten at laget var politisk splittet. Årene før splittelsen var det høy optimisme i klubben, og man opplevde stor sportslig fremgang. I 1930 var entusiasmen stor etter at det største skirennet som til da var blitt arrangert i Moåsbakken med 20 mann i langrenn og 108 mann i hopp, både sportslig og økonomisk var dette en stor suksess. Men idyllen skulle ikke vare lenge, fordi året etter skjedde det som mange fryktet. På årsmøtet 13. januar 1933 kom det et forslag fra Arnold Sandberg at Express skulle melde seg ut av NLI og melde seg inn i AIF.²²⁵

Strid om baneanlegg

Den 7. februar 1933 meldte Express seg ut av Distriktslaget og inn i AAAIK som Express AIL. Dagen før hadde 30 medlemmer av laget vært samlet, og man hadde stemt over et forslag om overgang til arbeideridretten. Resultatet endte 20-10 i favør overgang. En uke senere deltok Express i Sørlandsrennet hvor de dominerte i både langrenn og hopp. Senere denne våren ble den første Fevikstafetten arrangert, et friidrettsstevne i pinsen, fotballaktiviteter, terrengløp, propagandastevne i svømming og flere idrettsmerke-kvalifiseringer.²²⁶

Høsten 1933 kjøpte Express en tomt på Moy Moner i Fevik. Banen ble åpnet på sankthansaften 1934. Banen ble innviet med friidrettskonkurranser og fotballkamper. Banen

²²³ Grønlund (red) 2018: 15

²²⁴ Grønlund (red) 2018: 19

²²⁵ Grønlund (red) 2018: 20-21

²²⁶ Justvik 2018: 130

på Moy Moner ble et ampert diskusjonstema de neste årene. Lensmannen i Fjære lagde lover som innebar at alle arrangement i kommunen måtte godkjennes av lensmannen. Danseplanen på Moy Moner i arbeideridrettens eie og festivitassen på planen var bakgrunnen for vedtektene. Direktøren på Strand Hotell ble kontaktet av Høyre-ordføreren og advart mot festarrangementer i regi av Express AIL.²²⁷

Landsforbundet tok saken for mindretallet om hvem som hadde rett til å bruke Express-navnet til retten. I 1937 fikk man avgjørelsen, og der ble det bestemt at mindretallet fra 1933 ble tilkjent retten til Express-navnet, og ble også tilkjent erstatning på 1500 kr. I september ble arbeideridrettslaget reorganisert under navnet Fjære AIL, og det ble bestilt nye drakter i grønt og rødt.²²⁸

Et år etter at man fikk dommen i Express-saken, er det mye som tyder på at alt ikke var helt avgjort mellom de to idrettslagene. En advokat fra AIF besøkte laget i april 1938, og etter å ha forhandlet skulle Fjære AIL tilby Express 500 kr, med mulighet for å leie Moy Moner. Dette førte ikke fram. Det endte med at Hofmo ba de tillitsvalgte dra til Oslo for å forhandle med Hofmo og advokat Wiggo Hansteen. Hansteen var klar i sin tilbakemelding:

Med Nygaardsvolds regjering er det meste av grunnlaget for AIFs berettigelse ikke lenger til stede. Det som imidlertid er farlig, er at fascismen truer Europa. Regjeringen vil nå bare ha ett idrettsforbund der norsk ungdom må stå samlet mot fascismen. Reis hjem Bjørklund, kontakt Express og forklar situasjonen.²²⁹

Det endte til slutt med et kompromiss. 31. august diskuterte man å slå sammen lagene igjen. Styrene ble enige om at ingen skulle kunne hevde at noen hadde seiret, så derfor ble lagnavnet «Terje Vigen» valgt. På generalforsamlingen ble Arnold Bjørklund formann.

6.2.6: Arbeideridrettslag langs jernbanen

Er det mulig å knytte jernbanebyggingen direkte opp til etableringen av de ulike arbeideridrettslagene i området?

Man kan se at mange av arbeideridrettslagene som ble etablert i Aust-Agder, ble dannet på steder som hadde nær tilknytning til jernbanen. I Hynnekleiv, i Åmli sentrum (Dristug), på

²²⁷ Justvik 2018: 130

²²⁸ Justvik 2018: 130-131

²²⁹ Sørdsdal 1984: 95

Flaten i Åmli (Morild), på Vegårshei og på Libru i Arendal er noen eksempler på dette. Jeg har valgt å fokusere på noen av disse lagene og se hva som kjennetegnet dem. På hvilken måte skilte disse lagene seg fra lagene som kom fra byen?

Tabell 6.2: Oversikt over arbeideridrettslag langs jernbanen i Aust-Agder (Arendalsbanen og Sørlandsbanen)

Idrettslag	Årstall for stiftelse/innmelding i AIF
Hauk (Arendal)	1931
Dristug/Varde (Åmli)	1895/1932
Heldal (Froland)	1933
Libru (Arendal)	1931
Morild (Flaten)	1937
Løvjomås (Froland)	1938
Hynnekleiv (Froland)	1932
Nordlys (Grimstad)	1932
Orkan (Froland)	1932
Fjære (Grimstad)	1933
Express (Grimstad)	1919/1933
Jerv (Vegårshei)	1932
Gry (Vegusdal)	1934
Gjerstad	1933

Kilder: Justvik 2018 og Frøstrup 2013.

Hynnekleiv AIL

Hynnekleiv er et lite tettsted i Froland kommune. Gjennom bygginga av Sørlandsbanen kom det mange anleggsarbeidere til Hynnekleiv og grendene rundt i slutten av 20-årene og tidlig 30-tall. De bodde i brakker eller leide husrom av bygdefolket. Forholdet mellom arbeiderne og bygdefolket var godt selv om dette var en tid med hard klassekamp. Samholdet var sterkt og på 30-tallet hadde man både arbeiderpartilag, arbeiderkvinnegruppe, arbeiderungdomslag,

arbeideridrettslag, jernbanearbeiderforening og skog- og landarbeiderforening på Hynnekleiv. Det var arbeiderungdomslaget «Freidig» som tok initiativet til stiftelsen av arbeideridrettslaget.²³⁰

Idrettsinteressen var stor i arbeiderungdomslaget og det ble fort snakk om å starte et eget arbeideridrettslag. På et møte i ungdomslaget i 1932 ble idrettslaget stiftet. Laget hadde 22 medlemmer fra starten av.

I laget var det fotball og skøyter som var de største aktivitetene, men de hadde også gode skihoppere og utøvere i langrenn. Klubbens levetid var relativt kort, da aktiviteten døde ut etter hvert som anleggsarbeiderne flyttet vestover da jernbanen ble bygd ferdig.²³¹ Dette var altså en klubb som nesten ene og alene var basert på aktivitet av og for anleggsarbeidere.

Morild AIL

På Flaten ble Morild AIL dannet i 1937. På Flaten hadde det vært et stort miljø av anleggsarbeidere og jernbanearbeidere helt fra byggingen av Arendalsbanen.²³² På Flaten hadde det eksistert eget idrettslag fra 1927 med navnet Flaten idrettslag, men laget endret navn i 1932 til Idrettslaget Vardås.²³³ Dermed ble etableringen av Morild i 1937 å anse som en konkurrent til det bestående borgerlige idrettslaget. Det ser ikke ut som om den politiske polariseringa var så sterk på Flaten. Allerede i 1938 ble det arrangert forlikskamp i nettbball mellom Vardås og Morild, hvor Morild vant med 30 mot 26 mål. Likeså ble det gjort forsøk på å slå sammen de to lagene i 1939-40 uten at dette lyktes. Grunnen til dette var at de ikke kunne enes om hvilket navn laget skulle ha.²³⁴

I Froland som også var et sentralt sted langs Arendalsbanen ble det allerede i 1931 dannet et arbeideridrettslag som fikk navnet Torden.²³⁵ Senere ble dette laget erstattet av et annet arbeideridrettslag med navnet Orkan i 1934. Dette laget opparbeidet blant annet ny idrettsplass på Stimoen i Froland.²³⁶

²³⁰ <https://mykland.webs.com/hynnekleivail.htm>

²³¹ <https://mykland.webs.com/hynnekleivail.htm>

²³² Fiane og Aabakk 2009: 558

²³³ AAMA: PA-2639 Protokoll Flaten Idrettslag 1927-1948

²³⁴ AAMA: PA-2639 Protokoll Flaten Idrettslag 1927-1948

²³⁵ Østreim 2016: 23

²³⁶ Østreim 2016: 23

Vegårshei AIL, Jerv AIL og Ubergsmoen AIL

I tillegg til etablering av arbeideridrettslag langs Arendalsbanen ser man at Vegårshei som for alvor ble en jernbanebygd etter utbyggingen av Sørlandsbanen fikk et arbeideridrettsmiljø, gjennom etablering av hele tre ulike arbeideridrettslag; Vegårshei AIL, Jerv AIL og Ubergsmoen AIL.

Det første ble dannet i 1932 og av protokollen fra stiftelsesmøtet kan vi lese:

Vegår ungdomslag var samla til møte 19-6-1932. Møtes hensikt var og prøve å få i stand et arbeideridrettslag her. Møtet byrja med innledning til ordskifte av Oskar Svendsen yver emnet: arbeideridret. Då det alt hadde teikna seg over 30 stykker vart det vedteke å danne lag. Lovane for forbundet og lovane for Aust-Agder idretskrets og lagslovane vart gjennomgjeenge og samrøystes godkjende utan ordskifte.

Desse vart valde med i styret:

Formann: Lars Nord

Kasserer: Oskar Svendsen

Nestformann: Torstein Stranna

Skrivar: Kjetil Moland

Matrialforvalter: Rolf Nord

Formann for skiidretten: O.L. Nord

Skeiseidretten: Kittil Dalane

Friidretten: Ivar Normann

Varamenn for styret: A. Stebekk

Revisorar: Lars Haugland og Arne Gustavsen.²³⁷

I 1936 ble Vegårshei AIL slått sammen med de to andre arbeideridrettslagene på Vegårshei, Ubergsmoen AIL og Jerv AIL.²³⁸ Det nye laget ble hetende Jerv AIL og hadde følgende styre: Kjetil Moland (formann), Lars Saga (Nestformann), Anskar Smeland (Skrivar), Lars Haugland (Kasserer), Eiliv Smeland (Styremedlem).

²³⁷ AAMA: DA-1002 Protokoll Vegårshei AIL 1932-1934

²³⁸ AAMA: DA-1002 Protokoll Jerv AIL 1936-1939

I tillegg til styre opprettet de tre underutvalg; skiutvalget, friidrettsutvalget og fotballutvalget. Til sist ble det valgt en gruppe som ble kontingentinnkrevere.²³⁹

Den tydelige etableringen av arbeideridrettslag langs hele Arendalsbanen fra Arendal i sør til Åmli i nord gir en klar indikasjon på at banen var av betydning for etablering og utvikling av arbeideridretten. Det sterke arbeideridrettsmiljøet på Vegårshei er også en indikasjon på at utbyggingen av Sørlandsbanen hadde en viktig innvirkning.

6.3: KVINNENES DELTAKELSE

Var kvinnenes rolle i arbeideridretten ulik den rollen de hadde innen den borgerlige idretten?

Før 1924 da AIF ble stiftet, var den organiserte idretten hovedsakelig for de få privilegerte kvinnene fra borgerskapet. Arbeiderkvinnene som arbeidet utenfor hjemmet, hadde i tillegg til dobbeltarbeid, vansker med å skaffe nok mat til familien.²⁴⁰

Motstanden mot at kvinnene skulle drive med idrett var stor i mellomkrigstiden. Dette gikk i hovedsak ut på at kvinnene skulle konkurrere i fysisk aktivitet, noe menn var sterkt imot og spesielt menn i ledende posisjoner innad i Landsforbundet. Det var spesielt konkurransedelen som man reagerte på, fordi man mente at de brøt mot kvinneidealet.²⁴¹ Det kom et forslag i 1927 om opprettelse av et idrettsmerke for kvinner i Agder. Kristiansand IF stilte blant annet spørsmål om Landsforbundet hadde tatt standpunkt til kvinneidretten, når det gjaldt opprettelse av et idrettsmerke. Dette ble kontant avvist av idrettsmerkekomiteen sentralt og av idrettsstyret.²⁴² Siden måtte det komme innrømmelser overfor kvinnene, og på slutten av 1930-tallet deltok kvinnene i en rekke idretter, med norgesmesterskap iblant annet slalåm, utfor og skøyter.

Forfatteren Helge Løvland, som blant annet har skrevet en lærebok i treningslære, var på linje med Landsforbundets ledelse og mente at kvinner skulle drive idrett, men det skulle være en tydelig forskjell på menns og kvinners idrettslige utfoldelse. Det ble sagt at «*Kvinnene skulle leke frem sin idrett. For henne må konkurransen nærmest bli en bisak. Kvinneligheten må*

²³⁹ AAMA: DA-1002 Protokoll Jerv AIL 1936-1939

²⁴⁰ Von der Lippe 1982: 85-86

²⁴¹ Justvik 2018: 89

²⁴² Olstad 1987: 271

*bevares, selv om det skal forringe seierschansene».*²⁴³ Helge Løvland var for øvrig en stor idrettsmann født i Froland i 1890 som blant annet deltok som utøver i OL i Antwerpen i 1920.²⁴⁴ Her tok han gullmedalje i tikamp.

Leger knyttet til AIF og Landsforbundet var enige med Løvland. Arbeideridretten la sterkest vekt på masseidretten og folkehelsen, og da måtte både kvinner, menn og barn med. Men heller ikke i Arbeideridretten var dette akseptert i alle miljøer.²⁴⁵ Per Maurseth skriver at AIF var en banebryter for kvinneidrett, selv om de tradisjonelle kjønnsrollemønstrene fortsatte å gjøre seg gjeldende på grunnplanet.²⁴⁶ Var satsningen på kvinneidrett dermed bare en symbolsak som ikke nådde gjennom blant forbundets medlemmer?

Man ser at idretten spredte seg ut til større deler av Aust-Agder og flere folk ble med i mellomkrigstiden, men det var stort flertall av menn og gutter som drev idrett. I skolen var jenter aktive, men som nevnt tidligere var konkurransedelen forbeholdt gutter og menn. I Distriktslagets styrer var kvinnene fraværende, noe de også var på idrettstingene. Fraværet av kvinner gjenspeiler i stor grad situasjonen i andre deler av samfunnslivet. I 1930 årene ser man en utvikling innen kvinneidrett og at deres deltakelse innen idrett på lagsplan vokste betraktelig.

Nordlys som var et arbeideridrettslag fra Grimstad, nevner i en halvårsberetning fra 1932 kvinnenenes idrettsdeltakelse. Dette er også første gang kvinnene blir omtalt i kildene til AAAIK. I halvårsberetningen fra Nordlys står det følgende: *«avholdt marsjkonkurranse med utmerket deltagelse hvor bla. For første gang hadde deltagelse av det svake kjønn, jentene. Et gledelig tegn at vi har fått jentene med oss».*

I slutten av juli i 1932 ble det avholdt et friidrettsstevne i Grimstad hvor det møtte 76 deltakere fra Oslo, Vest-Agder, Telemark og Aust-Agder. Her var det også en del kvinner som deltok, men samtlige kom fra Vest-Agder.

I perioden 1926 til 1937 var det 420 personer som stod oppført som medlemmer i Dristug. Av disse var 30 kvinner. Kvinneandelen utgjorde dermed 7,1 %.²⁴⁷ Når man ser på medlemslistene for Stokken AIL fra perioden 1934 – 1938 så utgjorde den totale medlemsmassen gjennom disse årene 353 personer. Av disse var det kun 11 kvinner. Dette

²⁴³ Olstad 1987: 274

²⁴⁴ Justvik 2018: 46

²⁴⁵ Justvik 2018: 89

²⁴⁶ Maurseth 1987: 529

²⁴⁷ AAMA: PA-1897 Medlemsliste Dristug

utgjorde en kvinneandel på 3,1%.²⁴⁸ I Stokken AIL sine medlemsregistre ser man også oversikt over unge medlemmer under 16 år. I den samme perioden (1934-1938) hadde laget 262 medlemmer under 16 år. Av disse fantes det ingen kvinner.²⁴⁹ Vi kan dermed se at Stokken AIL var et idrettslag som i stor grad bestod av unge menn under 16 år.

At kvinnene ikke utgjorde en betydelig del av medlemsmassen i de store arbeideridrettslagene var ikke unikt. I Trøndelag arbeideridrettskrets var det for eksempel bare 10% kvinner som var medlemmer i 1935.²⁵⁰ I Oslo-klubben Sørli IF så man i samme tidsperiode et litt annet bilde, da man i 1934 hadde 22% kvinnelige medlemmer og i 1935 hadde man 24% kvinnelige medlemmer.²⁵¹ Men var kvinnenes aktive deltakelse i idretten var minimal. Frem til 1933 var klubben ene og alene en klubb for menn. Kvinnene hadde riktignok vært med i det sosiale liv og i arbeidet rundt klubben, men ikke som idrettsutøvere. I 1933 ble det dannet en egen kvinnegruppe i laget, og da styrket kvinnenes representasjon seg. Men det var aldri mer enn noen få kvinnelige medlemmer som drev aktiv idrett.²⁵²

Til tross for at AIF på landsbasis satsa sterkt på kvinneidrett, og kvinnene begynte å delta i svømming, turn og friidrett allerede på 20-tallet, så tok det tid før kvinneidretten slo igjennom for fullt. Det var ikke før litt ut på 30-tallet at folk begynte å bli mer åpne for kvinneidrett. For eksempel så var jentene i Dristug IL lite aktive frem til midten av 30-tallet. De hadde tidligere deltatt i skoleidretten, men ingen som drev aktiv konkurranseidrett. Man begynte å se en antydning til en holdningsendring blant folk da det ble arrangert kretsmesterskap i hopp, og det var en egen klasse for jenter. Men ingen jenter deltok.²⁵³

Nedenfor ser vi tabeller som tar for seg medlemstallene i klubbene Stokken AIL og Dristug, hvor man også ser på antall kvinner som var medlemmer.

²⁴⁸ AAMA: DA-1324 Medlemsliste Stokken AIL

²⁴⁹ AAMA: DA-1324 Medlemsliste Stokken AIL

²⁵⁰ Bonesrønning 1981: 140

²⁵¹ Mollekleiv 1984: 73

²⁵² Mollekleiv 1984: 87

²⁵³ Aanby 1995: 115

Tabell 6.3: Medlemsoversikt i Dristug fra 1926-37.²⁵⁴

Årstall	Totalt antall medlemmer	Antall kvinner
1926	54	0
1927	35	0
1928	9	0
1929	17	0
1930	59	6
1931	65	8
1932	81	5
1933	8	0
1934	32	3
1935	24	0
1936	9	0
1937	27	8

Kilde: Medlemsliste Dristug

Tabell 6.4: Medlemsoversikt i Stokken AIL.²⁵⁵

Årstall	Totalt antall medlemmer	Antall kvinner
1934	83	10
1935	81	0
1936	71	0
1937	62	1
1938	56	0

Kilde: Medlemsliste Stokken AIL

Tabell 6.5: Medlemmer i Stokken AIL under 16 år.²⁵⁶

Årstall	Totalt antall medlemmer	Antall kvinner
1934	52	0
1935	63	0
1936	59	0
1937	54	0
1938	34	0

Kilde: Medlemsliste Stokken AIL

²⁵⁴ AAMA: PA-1897: Medlemsliste Dristug AIL

²⁵⁵ AAMA: DA-1324 Medlemsliste Stokken AIL

²⁵⁶ AAMA: DA-1324 Medlemsliste Stokken AIL

Det vi kan lese ut fra disse tabellene er at det var svært få kvinner som var medlemmer i disse klubbene, noe som kan tyde på at tanken om at AIF var mye mer inkluderende enn det borgeridretten var er sterkt overdrevet. Var ideen om masseidrett og inkludering mer en politisk fane fra Arbeiderbevegelsen for å øke oppslutningen om dem?

Kvinnene stilte i annenrekke i arbeiderbevegelsen, som de gjorde ellers i samfunnet. De var støttespillere til mennene sine som drev politisk arbeid. Selv i de politiske kvinnegruppene som ble dannet innenfor arbeiderbevegelsen, inntok de den tradisjonelle kvinnerollen. Det de gjorde var for det meste å koke kaffe, bake, strikket til basarer til inntekt for arbeiderbevegelsen og stelte i stand til fest.²⁵⁷

Arbeiderpartiets kvinnesekretær Thina Thorleifsen sa på en kvinnekonferanse i Arendal: «Kvinnene er gode økonomer. Kvinnegruppa tappes for så mye penger som mulig». Kvinnene ble riktignok tatt med i den politiske agitasjonen, og kvinnene hadde en viktig rolle i å rekruttere andre kvinner til arbeiderbevegelsen.²⁵⁸ Kvinneorganisasjonene anmodet partilagene om å ha flere kvinner med på valglistene, dette skjedde til en viss grad. I Risør så man at de førte opp noen kvinner på valglistene, men navnene ble strøket samme dag.²⁵⁹

Etter hvert så man at kvinnene ble mer aktive i arbeiderbevegelsen, noe man så i samfunnet ellers. Deltakelsen deres var kanskje ikke så synlig, men man så en økende vekst. Mye av grunnen til dette hang sammen med at flere kvinner kom seg ut i arbeidslivet, at de meldte seg inn i arbeiderbevegelsens organisasjoner og at flere kvinner fra 1920-tallet av begynte å benytte stemmeretten sin.²⁶⁰

Innenfor AIF jobbet man aktivt for å finne idrettsgrener som var rettet mer mot kvinner, og dette så man i Sovjetunionen. Der hadde man nettboll, mer kjent som volleyball i dag. Dette var en idrett som ikke stilte like store fysiske krav som andre idretter.²⁶¹ Det var heller ingen kontaktsport sånn at det var ikke stor fare for å skade seg.

Lederen for kvinneutvalget i AIF Ambjørge Bråthen, åpnet for kvinneidretter på kvinners premisser. Nettbollen ankom Dristug i 1938, og det var Ambjørge Bråthen som introduserte folk i Åmli og Dristug for denne idretten på sin instruksjons- og propagandaturne som hun

²⁵⁷ Masdalen 1991: 155-156

²⁵⁸ Masdalen 1991: 156

²⁵⁹ Masdalen 1991: 156

²⁶⁰ Masdalen 1991: 157

²⁶¹ Aanby 1995: 116

pleide å gjennomføre om sommeren.²⁶² Hun fikk god respons i Åmli, noe som førte til at hun ble værende nokså lenge i bygda. I utgangspunktet var netballen beregnet for kvinnene, men den viste seg etter hvert å bli ganske populær blant guttene også.²⁶³

Aktiviteten i Dristug økte betraktelig som følge av netballens inntog. Det ble arrangert konkurranser mellom idrettslagene i Åmli. Arbeideridrettslaget Morild på Selåsvatn var som oftest hovedmotstanderen de første årene.²⁶⁴ Man merket at medlemstallene i Dristug og Morild økte stort i perioden 1938-1939. Netballen i Åmli førte til at ungdommene fant en felles interesse og man hadde også nå en måte å sosialiseres på.²⁶⁵

Det var AIL Varde som skulle vise seg å bli det dominerende laget i Åmli, og i de turneringene som de stilte til i 1938 vant både guttene og jentene sine respektive klasser.²⁶⁶

Per Maurseth hevder i sin teori at AIF var en banebryter for kvinneidretten.²⁶⁷ Dette står i kontrast til Finn Olstads teori i «Myten AIF», der han mener at fremstillingen om at AIF stod for sunn og nyttig idrett, at det brakte arbeiderklassen ut på banen og at de var mer inkluderende overfor kvinner og barn var sterkt overdrevet.²⁶⁸

Gjennom min studie er det en del som tyder på at Finn Olstad har rett i sin teori. I Aust-Agder så ser man at det ble gjort noen tiltak for å få kvinnene inn i idretten, blant annet ved å innføre netball i Dristug. Men kvinnene ble fortsatt ikke tatt fullt på alvor, og de hadde heller ikke den største innflytelsen innad i AIF. Kvinnene stilte i annenrekke i idretten, akkurat som de gjorde i arbeiderbevegelsen for øvrig. Istedenfor å la kvinnene delta i allerede eksisterende idretter, jobbet man for å finne idrettsgrener som var bedre tilpasset dem. Der kom netballen inn. Denne idretten stilte ikke like store fysiske krav som andre idretter, og det var heller ingen kontaktsport.

Per Maurseth hevder i sin teori det motsatte av Finn Olstad. Han mener at AIF var en banebryter for kvinneidretten. Maurseth har rett i at AIF gjorde flere tiltak for å få kvinnene med på idrettsarenaen enn det Landsforbundet gjorde. Det er netballen et eksempel på. Men var AIF så støttende og inkluderende overfor kvinner slik som historien har fortalt?

²⁶² Aanby 1995: 116

²⁶³ Aanby 1995: 117

²⁶⁴ Aanby 1995: 117

²⁶⁵ Aanby 1995: 117

²⁶⁶ Aanby 1995: 118

²⁶⁷ Maurseth 1987: 529

²⁶⁸ Olstad 1989: 33

Når man leser medlemslistene i henholdsvis Stokken AIL og Dristug, så ser man at andelen kvinner som var medlemmer i 1930-årene var svært lav. Dette styrker Olstads teori om at AIF's arbeid overfor kvinner var sterkt overdrevet.

6.4: AAAIK – PARALLELL ELLER ALTERNATIV?

Per Maurseth hevder i sin teori at AIF var preget av helt andre holdninger og verdier når det gjaldt idrettssyn, i tillegg til at AIF var organisert på en annen måte enn NLI.²⁶⁹ I AIF var man organisert i utvalg, mens man i NLI hadde særkretser. AIF's organisering i utvalg fremfor særkretser synliggjorde forbundets syn på idretten, nemlig at masseidrett for alle var viktigere en spesialisering og «stjerne-mani».²⁷⁰

Var det slik at arbeideridretten i Aust-Agder fungerte som et parallelt idrettstilbud til den borgerlige idretten? Eller var de et alternativt tilbud? Etter å ha studert kildene så viser det seg at det er mange likheter mellom dem, men også klare forskjeller på enkelte områder.

Distriktslaget som var den borgerlige idrettskretsen i Aust-Agder, drev med mye av de samme idrettene som AAAIK. De drev blant annet med ski, fotball, turn, svømming og friidrett.²⁷¹ AAAIK drev riktignok med andre idretter som man ikke hadde i Distriktslaget. Blant annet fikk de etter hvert egne utvalg for nettbball og bedriftsidrett. I bedriftsidretten kunne alle arbeidere som ikke var medlem av landsforbundet delta. Bedriftsidretten hadde mye å si for rekrutteringen av medlemmer til AIF.²⁷² Sjakk var også på et tidspunkt oppført som en av idrettene underlagt AAAIK. Her skilte de seg ut fra Distriktslaget, som ikke drev med disse idrettene.²⁷³

Ser man på protokoller fra Aust-Agder arbeideridrettskrets i perioden 1931 – 1936 så ser man at det fantes et eget utvalg for hver idrett. Det var også slik at det var et idrettslag som hadde ansvar for sin idrett slik det kommer frem av protokollene fra 1936.²⁷⁴ Ut fra disse protokollene så kan det synes som om bredden i idrettstilbudene var stor innen arbeideridrettskretsen. Blant annet hadde kretsen egne utvalg for friidrett, svømming, sykling,

²⁶⁹ Maurseth 1987: 529

²⁷⁰ Olstad 1987: 252

²⁷¹ Justvik 2018: 93

²⁷² Edin 1970: 14

²⁷³ Justvik 2018: 123

²⁷⁴ AAMA: PA-2621 AAAIK Protokoll 1931-1936

skøyter, ski og fotball.²⁷⁵ På Eydehavn var også bryting en idrett som var utbredt i det nye industriarbeidermiljøet der.²⁷⁶ Kan dette tyde på at Maurseth har rett i sin påstand om at bredden var viktigere enn spesialisering og eliteidrett innen arbeideridretten?

Bredden i Aust-Agder var ikke så stor som på nasjonalt nivå, det var færre idrettsgrener som ble tilbudt. Dette har antakelig naturlige forklaringer sett i sammenheng med befolkningsandelen i Aust-Agder.

Nedenfor er et utdrag av de ulike utvalgene i kretsen i 1936:

Friidrettsutvalg 1936:

«Vegårshei IL»

Formann: Kjetil Moland

Nestformann: Lars Saga

Kasserer: Anskar Lindland

Styremedlem: Håkon Stebekk

Varamenn: Lars Haugland og Knut Lauve

Svømmeutvalg 1936:

«Nordlys»

Formann: John Rustenberg

Nestformann: Martin Gundersen

Kasserer: Hanne Pettersen

²⁷⁵ AAMA: PA-2621 AAAIK Protokoll 1931-1936

²⁷⁶ Bjørndahl 2016: 17

Sykkelutvalg 1936:

«Speed»

Formann: Alf Knutsen

Nestformann: Hans Simonsen

Kasserer: Karl Osing

Sekretær: Bjarne Sørensen

Styremedlem: Gunnar Hammen

Skøyteutvalg 1936:

«Rykene AIL»

Formann: Alf Johansen

Nestformann: Kristian Sandberget

Kasserer: Arnt Andersen

Sekretær: Knut Sørensen

Styremedlem: Erik Eriksen

Skiutvalg 1936:

«Express»

Formann: Kristian Bjørklund

Nestformann: Torbjørn Haugland

Kasserer: Arnold Bjørklund

Sekretær: Rudolf Olsen

Styremedlem: Sverre Sandberg

Fotballutvalg 1936:

«Stokken AIL»

Formann: Kristen Walvik

Nestformann: Toralf Madsen

Kasserer: Odd Trondal

Sekretær: Ingar Olsen

Styremedlem: John Simonsen

Forretningsutvalg 1936:

«Dristug»

Formann: Godtfred Lorentzen

Nestformann: Svein Svendsen

Kasserer: Sverre Tveit

Sekretær: Kristian Bløtekjær

Varamenn: Arne Engenes, Knut Javnes og Olav Gjøvland

Denne oversikten over utvalgene i arbeideridrettskretsen viser at man hadde en viss bredde i de idrettsgrenene som ble tilbudt. Men var bredden større i arbeideridretten enn i den borgerlige idretten?

Distriktslaget som var den borgerlige idrettskretsen i Aust-Agder, hadde også en viss bredde når det gjaldt tilbud av ulike idretter. Her hadde man egne særkretser for ski, fotball, turn, svømming og friidrett.²⁷⁷ Spesielt skiidretten virket å være den dominerende idretten her i Aust-Agder. I mellomkrigstiden så fikk man mange flere lag som ble medlem av skikretsen. De doblet sin oppslutning, og i 1940 var det hele 29 lag med.²⁷⁸

²⁷⁷ Justvik 2018: 93

²⁷⁸ Justvik 2018: 94

Fotballen var også en av de ledene idrettene i fylket. Aust-Agder fotballkrets ble etablert i 1919. Sammenlignet med skikretsen var fotballkretsen relativt liten, men fotballen var veldig utbredt langs kysten. Det var her de fleste fotballklubbene lå. Lag som Lillesand, Jerv, Grane, Trauma, Steady fra Tvedestrand og Kragerø var medlemmer av distriktslaget fram til 1928.²⁷⁹

AAAIK var en parallell organisasjon som var isolert fra de andre samfunnsklassene, der man kunne bygge sin egen klassebevissthet. Men de var også en alternativ organisasjon til Distriktslaget, på den måten at de tilbød litt andre idretter samtidig som de var organisert på en annerledes måte. Per Maurseth har derfor rett i at arbeideridretten var et alternativt tilbud til Distriktslaget, men de var samtidig et parallelt tilbud, som hadde flere likheter enn forskjeller med hverandre.

6.5: PARTIAVISENES BETYDNING

Mellomkrigstida var som jeg har vist en polarisert periode innenfor idrett og politikk. Men hvordan ga dette seg utslag i de lokale mediene? Kan vi se at mediene også var partiske og dekket de ulike idrettsbevegelsene på forskjellige måter?

I Arendal var det tre dominerende aviser i min periode, *Tiden*, *Agderposten* og *Vestlandske Tidene*. *Tiden* var en arbeiderpartiavis, *Agderposten* var venstreavis og *Vestlandske Tidene* var en høyreavis.²⁸⁰ Når man leser igjennom kampreferatene fra en kamp mellom Grane-Trauma så ser man tydelige forskjeller i ordleggingen og det var tydelig å se hvilket lag de ulike avisene støttet. Alle tre avisene kranglet seg imellom, og var ofte sarkastiske til hverandres meninger. *Vestlandske Tidene* skrev alltid godt om Grane og favoriserte helt klart byens lag fremfor de som kom utenbys fra. Grane var riktignok den største klubben også og var svært aktiv på mange områder og hadde mange gode resultater å vise til. Mange av de næringsdrivende i Arendal støttet Grane.²⁸¹

Tiden var en arbeideravis og dermed også en Trauma-sympatisør, og de så på Trauma som et lag som var farget av Pusnes-miljøet og av arbeiderungdom. Flere Trauma-medlemmer var aktive politikere for Arbeiderpartiet eller var ledende innen politiske fagorganisasjoner. Det fagorganiserte Pusnes-miljøet skaffet *Tiden* abonnenter og også annonser. Tromøy herredsstyres møter ble på den tid referert ord for ord i avisene, men først bare i *Vestlandske*

²⁷⁹ Justvik 2018: 102-103

²⁸⁰ Sandberg 1997: 140

²⁸¹ Sandberg 1997: 141

tidende. Herredsstyret begynte først å bruke *Tiden* etter at ansatte i Pusnes klaget til ordføreren.

Fra 1931 så begynte «arbeideridretten» å bli godt etablert i Arendal. I 1931 ble det spilt en kamp mellom Grane og Trauma der Grane vant 4-1. Ser man på kampreferatene i de ulike avisene så ser vi at journalistene i de ulike avisene hadde et ulikt syn på selve kampbildet.

I *Vestlandske Tidende* kan man lese følgende om Trauma:

Laget er ikke sympatisk. Spillerne kunne komme meget lenger ved å legge om fra sparking til spill. Alt blir ødelagt av det umåtelige «bare gå på»-spill som laget bedriver. Det går ut over armer og bein og målene uteblir. Grane slipper lett om der bare blir en mann på sykelisten etter denne harde dyst.²⁸²

Da man følte at oppgjørene mellom Grane-Trauma var i ferd med å bli utdebattert i avisene, avsluttet Tidens journalist med å si at han hadde vært noe i tvil om *Tiden* burde bruke så mye spalteplass på «borgerlig idrett». Trauma valgte å jo å fortsette i den «borgerlige idretten» og mistet derfor en del spalteplass i *Tiden*, som etter hvert konsentrerte seg om arbeideridrettslagene, eller i hvert fall de som var medlem i AIF.²⁸³

Arbeideravisa *Tiden* er flere steder tema i kildene. Styret appellerte til lagene om å få *Tiden* spredd, og ved ett tilfelle ble det oppfordret til å få tak i AIFs organ Arbeideridrett. På høsttinget i 1938 var *Tiden* tema – i negativ forstand:

Da der er en stor misnøye med Dagbladet *Tiden* for at de har for store referater angående Borgerlig idrett og da i første rekke de altfor store referater i fra Granes fotballkamper blev derifra flere av representantene rettet en stor kritikk til *Tiden*.²⁸⁴

Det var gjort et meget grundig arbeid for å påvise skjevhetene, og redaktøren i avisen var til stede og tilbakeviste kritikken. Etter debatten ble det framsatt forslag til vedtak, og Arnold Bjørklunds forslag gikk igjennom med 14 mot 8 stemmer: «A.A.I.K henstiller til styret for *Tiden* å legge den måte som de refereres borgerlig idrett slik at den får minst mulig spaltesrom og alltid er underordnet Landsforbundet og med små overskrifter og typer».²⁸⁵

²⁸² Vestlandske Tidende 30.07.1931

²⁸³ Sandberg 1997: 141

²⁸⁴ AAMA: AAAIK, protokoll 1936-1939: Kretsting 6.11.1938

²⁸⁵ Justvik 2018: 125

Propaganda?

Hva var formålet med arbeideridretten? Var det å fremme masseidrett og større inkludering? Eller drev man politikk gjennom idrett slik at man kunne spre det ideologiske budskapet?

Både Petter Larsen og Finn Olstad har gjennom sine studier av arbeideridretten belyst disse forholdene, og begge har konkludert med at arbeideridretten i første rekke var en propagandaorganisasjon for arbeiderbevegelsen.²⁸⁶ Man brukte idretten til å fremme et politisk budskap. Hvordan var det så i Aust-Agder?

Det er lite som tyder på at det var en stor forskjell mellom de nasjonale forhold som Larsen og Olstad har studert og forholdene på Agder. I *Tiden* finner man for eksempel annonser for såkalte «Propagandastevner» i regi av arbeideridretten. Et av eksemplene er fra et propagandastevne arrangert av Hauk AIL på Libru i Øyestad. Her reklameres det med to fotballkamper samt et foredrag av Carl Hornli, som var kjent som tidligere redaktør av *Tiden*.²⁸⁷ Det var altså en blanding av idrett og politikk på disse stevnene, og det ligger jo i ordet «Propagandastevne» at det handlet om mer enn idrett. Det er derfor mye som tyder på at arbeideridretten også i Agder ble brukt som en propagandaorganisasjon, like mye som det var en alternativ idrettsorganisasjon.

Et annet eksempel er et annet utdrag fra avisen *Tiden* i 1931 hvor det står:

Til Hauks medlemmer. Kamerater! Det er ikke sikkert alle Hauks medlemmer er bekjent med at der eksisterer et sosialistisk, et arbeidernes ungdomslag her i byen. Et sted hvor der blir holdt oplysende foredrag, så vel kulturelle som politiske, for oss arbeiderungdom, et sted hvor vi kan diskutere aktuelle samfundsspørsmål, lære organisasjonsarbeid og kose oss litt. Vi har ungdomslaget Fremad. I de foreslåtte lover for Aust-Agder arbeideridrettskrets står det: Vårt formål er å fremme samarbeidet med de av landsmøtet godkjente arbeiderorganisasjoner. Videre: Å arbeide for arbeideridrettsungdommens tilslutning til disse organisasjoner. Det er nettopp et slikt arbeid som må til. Vi må få ungdomslagets medlemmer med i vårt idrettslag så vi kan få et tallrikt og sterkt lag og til gjengjeld skal vi gå på ungdomslagets møter og nyte godt av de foredrag som blir holdt og være med og behandle de lagssaker som er oppe.²⁸⁸

Artikkelen avslutter med:

«Gutter ta med dere kamerater og kjenninger og meld dere inn i ungdomslaget, der er et naturlig møtested for oss! Arbeideridrettslaget Hauk: Per Jan Holme»

²⁸⁶ Larsen 1979 og Olstad 1989

²⁸⁷ <http://www.arendal2023.no/Avishistorie.html>

²⁸⁸ *Tiden*, september 1931

Som vi ser her så la Hauk ut en artikkel som appellerte til ungdommen, hvor de åpenbart hadde som formål å rekruttere nye medlemmer. De forteller også innledningsvis i artikkelen at Hauk AIL er et sted der det blir holdt opplysende foredrag både kulturelt og politisk. Og slik som det kommer frem i denne artikkelen virker ikke Hauk sitt hovedfokus å ligge på selve idretten, men det politiske. I Finn Olstads artikkel så hevdes det at arbeideridrettens formål om å skape masseidrett og inkludering var sterkt overdrevet, og at AIFs hovedformål var det politiske.²⁸⁹ Ovennevnte utdrag fra *Tiden* tyder på at Olstad har rett i dette.

6.6: OPPSUMMERING

I dette kapittelet har jeg redegjort for og analysert særtrekk ved arbeideridretten i Aust-Agder. For å se på særtrekkene har jeg sett på enkelte sentrale klubber, og den aktiviteten de hadde. Jeg har også sett på kvinnenes rolle, partiavisenes betydning og forsøkt å finne svar på om arbeideridretten i Aust-Agder var et alternativt eller et parallelt tilbud til den borgerlige idretten.

De ulike arbeideridrettslagene i fylket ble etablert der det var stor konsentrasjon av mennesker fra arbeiderklassen. Dannelsen av Hauk AIL, Stokken AIL, Dristug AIL og Express AIL viser nettopp dette. I tillegg så ble det dannet arbeideridrettslag langs de nye jernbanestrekningene på Arendalsbanen og Sørlandsbanen som Hynnekleiv AIL og Vegårshei AIL er eksempler på. Det var altså ingen tilfeldighet hvor lagene oppstod.

En lignende situasjon så man også i Trøndelag hvor det var rundt industriområdene at arbeideridrettslagene hovedsakelig oppstod, for eksempel ved trelastindustrien, tekstilindustrien og gruvedriften.²⁹⁰

Arbeideridrettslagenes historie var preget av konflikt med den borgerlige idretten, ofte knyttet til bruk av treningsarenaer. Dette har vi sett at var tilfelle både i Dristug, Stokken, Hauk og Express. Disse konfliktene hadde tydelige politiske overtoner. Samtidig ser vi at konfliktene var lavere i en del av klubbene langs jernbanen i midtbygdene som for eksempel i Morild AIL, hvor man hadde et tett samarbeid med det borgerlige idrettslaget.

Kvinnenes deltakelse i arbeideridretten var ikke særlig stor, men den var større her enn i den borgerlige idretten, blant annet var satsingen på nettboll noe som gjorde rekrutteringen blant

²⁸⁹ Olstad 1989: 33

²⁹⁰ Bonesrønning 1981: 72

kvinner enklere. I tillegg hadde man en relativt stor bredde i de idrettene som det ble tilbudt aktiviteter i, og man hadde idrettsgrener som man ikke fant i den borgerlige idrettsbevegelsen.

Partiavisene Tiden, Agderposten og Vestlandske Tidende hadde en tydelig profil i deknningen av arbeideridretten, hvor Tiden fokuserte på lagene fra arbeideridretten, mens de to øvrige hadde fokuset rettet mot den borgerlige idretten.

Kapittel 7: 1936 - 1946 – sammenslåing og samarbeid.

7.1: IDRETTSFORLIKET

Den sterke spenningen som var mellom forbundene, økte betraktelig da Tyskland i 1932 ble tildelt OL for 1936. Adolf Hitler overtok makten i Tyskland i 1933, og lekene ble fram mot 1936 kalt for «Nazi-OL». For AIF var det helt umulig å delta her, og det ble truet med ekskludering av arbeidere som deltok. Det endte med at arbeiderne deltok på et alternativt OL, nemlig Arbeiderolympiaden i Barcelona samme året. Da en ny mindretallsregjering fra Arbeiderpartiet overtok makten i 1935 begynte man gradvis å forsones. Et flertall av AIF og Staten foreslo å likestille forbundene, og hvis begge forble politisk nøytrale, ville begge forbundene få statsstøtte.²⁹¹ Denne innstillingen ble vedtatt i Stortinget med et klart flertall. Dette betød at forbundene fra nå av skulle samarbeide. AIF fikk statsstøtte på lik linje med Landsforbundet og de skulle også få tilgang på kommunale baner og idrettsanlegg. En viktig del av denne forsoningen var at forbundene skulle være upolitiske, dette betød at AIF måtte bryte med Arbeiderpartiet.²⁹² Etter å ha vært splittet i to forbund siden 1924 fikk man i 1936 idrettsforliket. I praksis betød dette at man begynte å samarbeide på tvers av forbundene, og idrettsutøvere fra både AIF og Landsforbundet kunne nå konkurrere mot hverandre i de samme stevnene. Idrettsforliket var starten på arbeidet med å forene de to forbundene.

Lokalt var det en viss motstand mot dette idrettsforliket. 15.november 1936 var det styremøte i Aust-Agder arbeideridrettskrets (AAAIK), og her ble det fremmet et forslag fra AIL Hauk om at man ikke skulle samarbeide med Landsforbundet. Dette forslaget ble forkastet av kretstinget med 30 mot 2 stemmer.²⁹³ Det var noe motstand i AAAIK mot idrettsforliket, men flertallet i den lokale kretsen aksepterte tilnærmingen mellom forbundene.

Forlikskamper og forlikssrenn

Etter at idrettsforliket var et faktum i 1936 ble det arrangert forlikskamper og forlikssrenn over hele landet, som en markering på forsoningen mellom de to forbundene, og at man hadde startet prosessen med å slå sammen forbundene. Det ble allerede i oktober 1936 arrangert to forlikskamper i fotball i Aust-Agder. Den ene kampen foregikk mellom Arendal Ballklubb og Myrene AIL. Stemningen mellom spillerne virket harmonisk og de håndhilste før kampstart.

²⁹¹ Justvik 2018: 137

²⁹² Justvik 2018: 138

²⁹³ AAMA: PA-2621 Protokoll fra AAAIK 1936-1939

Kampen endte 1-1. Den andre kampen stod mellom Grane og Hauk. Grane var den største klubben fra Arendal og hadde hatt en dominerende posisjon, mens Hauk var regnet som den første organiserte arbeideridrettsklubben og som initiativtakeren til dannelsen av Aust-Agder arbeideridrettskrets. Denne kampen endte med hele 9-1 til Grane.²⁹⁴

Express AIL avholdt et åpent renn i Moåsen den 28.februar 1936, der kunne klubber fra både AIF og Landsforbundet delta. Senere samme året, den 11.april, ble det avholdt et forliksrenn i Bjønnesbakken i regi av AIL Hauk. Her deltok hele 140 skihoppere.²⁹⁵

7.2: KRIGSÅRENE OG IDRETTSSTREIK

Idrettsforliket i 1936 var starten på forsoningen mellom Landsforbundet og AIF. Man merket nå at atmosfæren mellom idrettsutøvere på tvers av forbundene var klart på bedringens vei.²⁹⁶

Under AIFs landsmøte den 9.juni 1939 gikk man inn for full idrettssamling. Noen av grunnene til at AIF, til manges overraskelse, gikk inn for sammenslåing av forbundene var at man siden idrettsforliket i 1936 hadde hatt mange positive erfaringer i samarbeidet med Landsforbundet. Andre faktorer var at den internasjonale idrettsbevegelsen ikke hadde like stor oppslutning lenger som en følge av nazismens fremvekst. Den økende krigstrusselen krevde et større nasjonalt samhold.²⁹⁷

Høsten 1939 startet man forhandlingene om å gå sammen i ett forbund, og det ble nedsatt en forhandlingskomite på 10 medlemmer for å utarbeide et fusjonsforslag. I mars 1940 hadde man forhandlet ferdig og var egentlig enig om en sammenslutning, men da 9.april kom og Tyskland invaderte Norge, så førte dette til at arbeidet ble satt på vent. Høsten 1940 tok man opp igjen arbeidet. Det ble opprettet et interimsstyre på 6 medlemmer som skulle virke i overgangstiden. Etter hvert så begynte tyskerne å vise stor interesse for idretten, og de ønsket igjen å ta opp idretten som en del av den politiske maktkampen. Tyskerne overtok etter hvert idretten i Norge, men idrettsfolket nektet å bli en del av det nye regimet. Utøverne gikk i streik og nektet å delta på både organisert trening og i konkurranser.²⁹⁸

²⁹⁴ Justvik 2018: 139

²⁹⁵ Sandberg 1997: 186

²⁹⁶ Krogh 1970: 38

²⁹⁷ Larsen 1979: 226-227

²⁹⁸ Krogh 1970: 38-39

Sammenslåing mellom kretsene i Aust-Agder

I 1938 ville Rolf Hofmo at Arnold Bjørklund, som var formann i Express, skulle reise over til Oslo for å få en løsning på konflikten som fant sted på Fevik i «Express-saken». Det var arbeideridrettslaget Express AIL som tapte saken og mistet dermed retten til Express-navnet. Man hadde likevel ikke kommet frem til noen løsning. Da Bjørklund ankom Oslo møtte han AIFs sekretær, advokat Wiggo Hansteen. Hansteen fortalte Bjørklund at etter Nygaardsvold-regjeringen overtok makten, så falt mye av grunnlaget for å ha et eget Arbeidernes Idrettsforbund bort. Han mente det var viktigere at man i fremtiden stod samlet mot fascismen som truet ute i Europa. Derfor mente han det var viktig at man heller hadde ett idrettsforbund der den norske ungdommen stod samlet mot fascismen.²⁹⁹

Man fikk her et hint om hva som var i ferd med å skje. Året etter kom beskjeden om at AIF gikk inn for sammenslutning med Landsforbundet. I AAAIK sin årsberetning fra 1939 så tar man opp sammenslutningen:

Ut frå trua at det blir eitt idrettsforbund må arbeidet i året som kjem leggjast. Meir enn nokon gong før, er det nødvendig at medlemmene i større mun enn før er med i organisasjonsarbeidet. Me skal ikkje som sist det var eitt forbund stå som statistar og tilskunar, men aktivt vere med og bygge opp det nye – og vere med å lede det. Studiesirklar i organisasjonsarbeid er i dag påkrevd enn før. Men treng ikkje vere professorar i marxistisk teori eller andre høgtliggande problem, men doktorgraden i organisasjonsarbeid vil kome bra med i det nye forbundet. Då kan me vere med å stake op veg og retning og vere med å gjere mottoet vårt: «Sunnhet, frihet og kultur» til virkelighet også i det nye forbundet.³⁰⁰

Ut ifra denne årsberetningen så kan det virke som at det var en viss skepsis mot denne sammenslåingen i Aust-Agder. De var opptatt av at man skulle fortsette å kjempe for de verdiene som arbeideridretten hadde stått for, og det var uaktuelt for dem å bli satt på sidelinjen som de ble forrige gang det var et idrettsforbund. Denne gangen skulle de være med å lede det.

Styret i Distriktslaget avholdt sitt siste møte før krigen brøt ut, den 30.mars. Da det høsten 1940 ble bestemt å oppløse Landsforbundet for å gå inn for en sammenslåing med AIF, så fulgte Distriktslaget etter og oppløste seg selv som en følge av Landsforbundets oppløsning.³⁰¹

²⁹⁹ Justvik 2018: 139

³⁰⁰ AAMA: PA-2621 Protokoll AAAIK 1936-1939

³⁰¹ Krogh 1970: 39

Idrettsstreiken i Aust-Agder

Tyskerne fikk etter hvert kontroll over idretten i Norge, og ble da underlagt det nyopprettede «Departement for Arbeidstjeneste og Idrett» under ledelse av Axel Stang.³⁰² Det nyopprettede Idrettsdepartementet truet med at hvis idrettslag forble passive og ikke ønsket ta del organisert trening og konkurranser, så ville lagene bli oppløst og midler og utstyr ville bli beslaglagt.³⁰³ I den forbindelse publiserte *Vestlandske tidende*, som var den konservative avisen i Arendal, meddelelsen fra Idrettsdepartementet og kom også med en oppfordring:

Her i Arendal gjelder forholdet i første rekke Grane. Vi tør forutsette at denne idrettsklubb i løpet av få dager sammenkaller generalforsamling og tar sitt standpunkt til tidens krav klart og utvetydig. Finner man å burde fortsette som hittil, må man være forberedt på den umiddelbare konsekvens: Oppløsning av laget, beslagleggelse av bane og eventuell eiendom. Idretten skal løftes videre av de hender som i dag favner Norge.³⁰⁴

Grane som var distriktets ledende klubb, forble passive under krigen. Den 14. juni skrev *Vestlandske tidende* at Granes forrige ledere hadde sveket den store sak de var satt til å vokte, og var nå blitt fjernet. Det ble satt inn et nytt styre som skulle gjenreise idrettslivet i Arendal, dette med tillatelse fra Idrettsdepartementet. Det var noen medlemmer med nazi-sympatier som ble værende i «nye-Grane», men majoriteten av medlemmene trakk seg ut av klubben og kom ikke tilbake før etter krigens slutt.³⁰⁵

Til tross for at idrettsutøvere over hele landet valgte å gå i streik, så sluttet de ikke helt å drive med idrett av den grunn. Det ble drevet mye illegal idrett, såkalt «jøssing-idrett». Det ble også i Aust-Agder arrangert flere illegale idrettsstevner. Dølemo IL nektet å konkurrere under naziregimet, og de drev en ganske åpen og ærlig form for illegal idrett, der de arrangerte idrettsstevner, sendte invitasjoner og annonserte for det i avisene.³⁰⁶

Om vinteren ble det avholdt mange illegale skirenn, spesielt i de siste årene av krigen. På Jomås i Froland ble arrangert langrenn og hopp med over 70 deltakere i Drivåsrennet.

Birkenes IL avholdt i 1942 flere turer og konkurranser. Denne vinteren kom

Idrettsdepartementet med et krav om at de måtte melde seg inn der, men det nektet Birkenes

³⁰² Krogh 1970: 38-39

³⁰³ Sandberg 1997: 238

³⁰⁴ *Vestlandske tidende* våren 1941

³⁰⁵ Sandberg 1997: 238

³⁰⁶ Justvik 2018: 145

IL. Dette førte til at laget ble tvangsoppløst, men de fortsatte å drive med idrett til tross for dette.³⁰⁷

På sommerhalvåret var det orientering som var mest populært. Her ble trening og konkurranse avholdt midt i skogen langt borte fra folk, i tillegg trengte man ikke så mye utstyr for å drive med denne idretten. Høsten 1941 ble de to største løpene på Plassen og Sandkleiva i Austre-Moland arrangert, i tillegg hadde man et nattorienteringsløp på Songe gård.³⁰⁸

7.3: DANNELSEN AV AUST-AGDER IDRETTSKRETS

Høsten 1940 ble det gjort store fremskritt i samlingsprosessen, spesielt på lokalt nivå, der det ble opprettet interimsstyrer. Det var også mange lagsammenslutninger i denne perioden. Det gjenstod fortsatt en del arbeid da frigjøringsdagen kom. Det var ikke før i februar 1946 at man fikk den endelige samlingen, og Norges Idrettsforbund så dagens lys.³⁰⁹ Det var først da at AIF og Landsforbundet formelt ble oppløst, og deres midler ble overført til det nye idrettsforbundet. De neste årene bestod i å gjenreise norsk idrett.³¹⁰

I Aust-Agder tok man opp igjen virksomheten sommeren 1945, og man fortsatte arbeidet med å danne en samlet idrettskrets. Senhøsten 1945 avholdt styret sitt første formelle møte etter krigen og man fikk en endelig oppløsning av Distriktslaget. Etter dette ble Aust-Agder Idrettskrets (AAIK) konstituert. John Hegland fra Eydehavn ble allerede i 1940 oppnevnt av Interimsstyret i Oslo til være formann i nye Aust-Agder Idrettskrets, men det var ikke før etter krigens slutt at han endelig kunne ta fatt på arbeidsoppgavene.

Interimsstyret bestod ellers av:

Andorf Bjørnlund, Berge H. Kringlebotn og Harald Nilssen fra Distriktslaget.

Kristian Bløtekjær, Arnold Bjørklund og Harald Lauvland fra Aust-Agder arbeideridrettskrets.³¹¹

Nye Aust-Agder Idrettskrets opprettet 6 særutvalg for skøyting, sykling og de nye idrettene håndball, volleyball og orientering. Det ble oppnevnt et bedriftsidrettsutvalg også. Man fikk

³⁰⁷ Justvik 2018: 147

³⁰⁸ Justvik 2018: 147

³⁰⁹ Tønnesson 1986: 95

³¹⁰ Nordahl og Tyrihjell 1961: 209

³¹¹ Krogh 1970: 41

også to fagutvalg, ett for legek kontroll og ett for idrettsmerket. Særkretsene som man hadde før krigen ble videreført, dette gjaldt fotball, svømming, ski, turn og friidrett.³¹²

7.4: OPPSUMMERING

I dette kapitlet har jeg redegjort for forsoningsprosessen mellom AIF og Landsforbundet. I 1936 fikk man idrettsforliket, og begynte da å samarbeide på tvers av forbundene, og idrettsutøvere fra både AIF og Landsforbundet kunne nå konkurrere mot hverandre i de samme stevnene. Man arrangerte forlikskamper og forliksrenn over hele landet, som en markering på forsoningen mellom de to forbundene. Videre har jeg beskrevet hvordan forbundene var svært nære forsoning før krigens utbrudd den 9.april 1940 satte en midlertidig stopp for disse planene. Tyskerne tok raskt kontrollen over idretten i Norge, noe som førte til at norske utøvere gikk i streik og boikottet all organisert idrett. Men til tross for dette sluttet man ikke helt å drive idrett, fordi mange drev illegal idrett også kjent som jøssingidrett. Da drev man med orientering og terrengløp om sommeren og langrenn om vinteren. Disse idrettene kunne utøves ute i skogen langt borte fra andre mennesker, noe som gjorde at man kunne holde seg skjult fra tyskerne.

Ved krigens slutt i 1945 kunne man igjen ta opp arbeidet om å slå sammen forbundene, og i 1946 så Norges Idrettsforbund dagens lys. I Aust-Agder ble AAAIK og Distriktslaget slått sammen høsten 1945 og dannet Aust-Agder Idrettskrets.

³¹² Justvik 2018: 153

Kapittel 8: Oppsummering og konklusjon

I min masteroppgave har jeg prøvd å finne ut av hvilke faktorer som lå til grunn for fremveksten av den organiserte arbeideridretten i Aust-Agder fra 1931, og hvordan arbeideridretten utviklet seg utover på 1930-tallet. I tillegg til dette har jeg spurt hva slags betydning arbeidermiljøene i Aust-Agder hadde for arbeideridrettens fremvekst og hva slags motstand arbeideridretten møtte.

8.1: FAKTORER FOR ARBEIDERIDRETTENS UTVIKLING I AUST-AGDER

Arbeideridrettens fremvekst i Aust-Agder var i stor grad påvirket av politiske faktorer. Sigurd Evensmo som var Aust-Agder arbeideridrettskrets første formann, ba Aust-Agder Arbeiderparti om økonomisk støtte til arbeideridretten. Han mente det var naturlig at fylkespartiet involverte seg i idrettsbevegelsen, og gjorde det klart at idretten spilte en viktig rolle for arbeidernes politiske maktkamp og viste hvordan idretten kunne styrke solidaritetsfølelsen og klassefølelsen.

Aust-Agder Arbeiderparti gikk deretter aktivt inn og tok føringen på utviklingen av arbeideridretten i fylket, ved å bevilge penger og nedsette et eget arbeidsutvalg til å arbeide videre med arbeideridretten. Derfor var dannelsen av en organisert arbeideridrett i Aust-Agder en politisk styrt prosess, med Aust-Agder Arbeiderparti i førersetet. Dette faktum styrker Olstad sin teori om at arbeideridretten i hovedsak var en del av en politisk bevegelse, med den hensikt å fremme sosialistisk politikk.

8.2: ARBEIDERIDRETTENS UTVIKLING OG SÆRTREKK I 1930-ÅRENE

I min studie av arbeideridretten i Aust-Agder har jeg valgt å se på utviklingen av arbeideridretten og hvilke typiske særtrekk den fikk. Måten jeg har valgt å gjøre det på er å ta for meg enkelte sentrale arbeideridrettsklubber i Aust-Agder, og se på aktiviteten de hadde. Jeg har også sett på kvinnenes rolle, partiavisenes betydning og forsøkt å finne svar på om arbeideridretten i Aust-Agder var et alternativt eller et parallelt tilbud til den borgerlige idretten.

De ulike arbeideridrettslagene i fylket ble etablert der det var stor konsentrasjon av mennesker fra arbeiderklassen. Dannelsen av Hauk AIL, Stokken AIL, Dristug AIL og Express AIL viser nettopp dette. I tillegg så ble det dannet arbeideridrettslag langs de nye jernbanestrekningene på Arendalsbanen og Sørlandsbanen som Hynnekleiv AIL og Vegårshei AIL er eksempler på. Det var altså ingen tilfeldighet hvor lagene oppstod.

Kvinnenes deltakelse i arbeideridretten var ikke særlig stor, men den var større her enn i den borgerlige idretten, blant annet var satsingen på nettbull/volleyball noe som gjorde rekrutteringen blant kvinner enklere. I tillegg hadde man en relativt stor bredde i de idrettene som det ble tilbudt aktiviteter i, og man hadde idrettsgrener som man ikke fant i den borgerlige idrettsbevegelsen.

Måten å organisere idretten på skilte seg fra den borgerlige idretten ved at man organiserte seg i utvalg, og ikke i særkretser. Dette sikret større fokus på masseidretten fremfor spesialisering, og det sikret solidaritet de ulike idrettsgrenene imellom. Dette støtter Maurseth sin teori om at arbeideridretten fremmet idrett for de mange, og ikke bare for de beste.

Partiavisene *Tiden*, *Agderposten* og *Vestlandske Tidende* hadde en tydelig profil i deknningen av arbeideridretten, hvor *Tiden* fokuserte på lagene fra arbeideridretten, mens de to øvrige hadde fokuset rettet mot den borgerlige idretten.

8.3: ARBEIDERMILJØENES BETYDNING

Rundt århundreskiftet så endret samfunnet seg stort. Fra å være et sjøfartssamfunn på 1800-tallet ble industri og utbygging av infrastruktur det som sysselsatte flest mennesker. På Eydehavn ble det etablert to store industribedrifter i 1913 som bidro til fremveksten av et sterkt arbeidermiljø. På Fevik var jernskipsbyggeriet en viktig arbeidsplass, og i innlandsbygder som Åmli og Vegårshei bidro utbyggingen av jernbanen til mange arbeidsplasser. I disse nye miljøene av arbeiderklassefolk var det også at arbeideridretten fikk sitt sterkeste fotfeste i Aust-Agder. Dermed ser vi at det er en klar sammenheng mellom industrialiseringen av samfunnet, utbyggingen av infrastruktur og framveksten av en arbeideridrettsbevegelse. Fremveksten av Stokken AIL i industrikommunen Stokken, Dristug AIL i skogbruks- og jernbanebygda Åmli, og Express AIL knyttet opp mot jernskipsbyggeriet på Fevik er tydelige eksempler på nettopp dette.

8.4: MOTSTAND MOT ARBEIDERIDRETTE

Arbeideridrettslagenes historie var preget av konflikt med den borgerlige idretten, ofte knyttet til bruk av treningsarenaer. Dette har vi sett at var tilfelle både i Dristug, Stokken, Hauk og Express. Bak konfliktene knyttet til idrettsanleggene lå det som oftest andre konflikter i bunn, da spesielt den politiske avstanden mellom den borgerlige idretten og arbeideridretten. I debattene i de ulike herredsstyrene så man at Arbeiderpartiet stort sett stilte seg bak arbeideridretten, mens de borgerlige partiene var skeptiske og nølende. Så disse konfliktene hadde tydelige politiske overtoner. Samtidig ser vi at konfliktene var lavere i en del av klubbene langs jernbanen i midtbygdene som for eksempel i Morild AIL, hvor man hadde et tett samarbeid med det borgerlige idrettslaget.

Litteratur

Aanby, Scott: *Dristug 1895-1995*, Åmli 1995

Bergh, Trond: *Jernbanen i Norge 1854-2004*, Vigemostad og Bjørke 2004

Berntsen, Harald: *Trekk fra Stokkens historie*. 1980

Bjerke, Thor og Tovås, Ove: *Togbytte på Nelaug*, Norsk Jernbaneklubb 1989

Bjørndahl, Gjermund: *Arbeiderbevegelsen på Tromøy; Tromøy Arbeiderpartis historie*. Bokbyen forlag 2015.

Bjørndahl, Gjermund: *Neskilen – fra skipsbygging til industri 1850-1920*. Masteroppgave ved Universitetet i Agder 2021.

Bjørndahl, Gjermund: *Sørffjell i 100 år*. Bokbyen forlag 2016

Bonesrønning, Hans: *Arbeideridrett i Sør-Trøndelag 1924-1940*. Trondheim 1981

Christensen, Jens P: *Et århundre med Grane*. Arendal 2007

Edin, Ivan: *Politikk og idrett – En undersøkelse om forholdet mellom Norges landsforbund for idrett og Arbeidernes idrettsforbund, 1924 – 1936*. Bergen 1970

Egge, Åsmund: *Komintern og krisen i Det norske Arbeiderparti*. Universitetsforlaget 1995.

Eyde, Sam: *Mitt liv og mitt livsverk*. 1956

Fiane, Egil og Aabakk Helge: *Åmli Ætt og heim, bind.3*. Tvedestrand boktrykkeri 2009.

Flodda, Harald: *Samholdsbevegelsen i Arendalsområdet i 1880-åra – Bakgrunn og innhold*. Universitetet i Oslo 1980.

Frøstrup, Johan Christian: *På banen - Glimt fra Grimstad- og Treungenbanens historie*, Friluftsførlaget 2013.

Furre, Berge: *Norsk historie 1914-2000*. Det norske samlaget 2000.

Giske, Trond og Moen, Jo Stein: *Utøya – En biografi*. Gyldendal forlag 2012.

Grønlund, Dagfinn (redaktør): *Express i 100*. ATL Trykkeri 2018

Justvik, Nils Martinius: *Idrett i Sør; Vest-Agder idrettskrets 100 år 1917-2017*, Portal forlag 2017

Justvik, Nils Martinius: «*Fra hav til hei*». *En fortelling om idrett i Aust-Agder*, Cappelen damm forlag 2018.

Kløvstad, Jan og Lundstøl, John: *Nils Hjelmtveit 1892-1985*. Bokbyen forlag 2017.

Krogh, Helge: *Aust-Agder idrettskrets 1919-1969*, Arendal 1970

Larsen, Petter: *Med AIF-stjerna på brystet*, Oslo 1979

Masdalen, Kjell-Olav: *Agders historie 1920-1945*, Kristiansand 1991

Maurseth, Per: *Arbeiderbevegelsens historie i Norge bind 3; 1920-1935*. Tiden Norsk forlag 1987.

Meyer, Håkon: *Det norske Arbeiderpartis Landsmøter 1912-1933, beslutninger og resolusjoner*. Det norske Arbeiderpartis forlag 1934.

Mollekleiv, Sven: *Arbeideridretten i Oslo lokalt og sentralt. Sørli idrettsforening – En AIF-Klubb i utvikling 1929-1940*, Oslo 1984.

Nordahl, Gunnar og Tyrihjøll, Odd: *Norsk idrett gjennom hundre år 1861-1961*. Aschehoug 1961.

Olstad, Finn: *Norsk idrettshistorie 1861-1939 bind 1*, Aschehaug 1987

Sandberg, Alf M: *Lokalidrett i 100 år bind 1*, Arendal 1997

Slettan, Bjørn: *Agders historie 1840-1920*, Kristiansand 1998

Sørsdal, Eirik: «*Frihet, Sunnhet og Kultur*». *Arbeideridretten i Aust-Agder i 30-åra*, Arendal 1984.

Taraldsen, Kristen: *Jørgen P. Jensen; En eventyrskikkelse i norsk skipsfart*. Arendals Tidende 2008.

Try, Hans: *Norges historie bind. 11. To kulturer en stat, 1851-1884*. Cappelen forlag 1979.

Tønnesson, Stein: *Norsk idrettshistorie 1939-1986 bind 2*, Aschehaug 1986

Østreim, Johnny: *Froland IL 1916-2016; Idretts glede gjennom 100 år*. ATL Grafisk 2016.

Sluttrapport fra Sørlandsbanen, Neslandsvatn-Grovane 1959

Kilder

Arkivmateriale:

Arkiver ved Aust-Agder museum og arkiv (AAMA):

- PA-2621: Aust-Agder Arbeideridrettskrets
- PA-2568: Arbeideridrettslaget Hauk og Myrene Idrettsforening
- PA-1897: Dristug og Fart AIL
- PA-2639: Vardild/Flaten Idrettslag
- DA-1324: Stokken Arbeideridrettslag
- DA-1002: Vegårshei AIL, Jerv AIL
- Folketelling Åmli 1910 og 1920
- Folketelling Stokken 1910 og 1920
- Folketelling Arendal 1910
- Folketelling Fjære, Eide, Grimstad 1910

Arkiver ved Arbeiderbevegelsens arkiv i Oslo (ARBARK):

- PA-1294 Protokoll Aust-Agder Arbeiderparti 1931-1936

Nettsider:

Arkivportalen.no

Mykland.webs.com

<https://avtrykk.no/jernskipsbyggeriene-pa-fevik>

<http://www.arendal2023.no/Avishistorie.html>

Aviser:

Tiden (Arendal)

Vestlandske tidende (Arendal)

Agderposten (Arendal)

Artikler:

Berntsen, Harald: *Lokalhistorie og klassesolidaritet. Eydehavn og Stokken fra 1912*. 1981

Halvorsen, Geir Ove: *Idrett og politikk. Kampen om Arbeideridretten*. 2014

Justvik, Nils Martinius: *Arbeideridretten på Sørlandet i spenningsfeltet mellom borgeridrett og kristendom*. 2016

Olstad, Finn: *Historien om Arbeidernes idrettsforbund – keiserens nye klær*. 1989

Røed, Helge: *Sørlandet – Et politisk annerledesland*. 2009

Seland, Bjørg: *Den kristelige gründeren. Sosial kapital og hard valuta*. 2013

Von der Lippe, Gerd: *Glimt fra kvinneidrettens historie*. 1982

Appendiks

Tabell A1: Lag og medlemmer i AAAIK, 1935-1939.³¹³

Lag	1935	1936	1937	1938	1939
Dristug (Åmli)	60	74			
Express (Fjære)	55	50			
Hauk (Arendal)	41	80	53	55	
Heldal (Froland)	12		15	15	23
Hynnekleiv (Mykland)	16	16			
Jerv AIL (Vegårshei)	40	70			
Kvikk (Lillesand)	15	13			
Libru (Arendal)	15	15			
Myrene (Arendal)	40	40	54	44	
Nordlys (Grimstad)	52	56	56	35	59
Orkan (Froland)	26	38	30	28	39
Risør	52	62	24	19	30
Rykene	62	70	24	21	45
Speed sykkelklubb (Arendal)	14	19			
Stokken AIL	112	111	93	80	103
Tell (Treungen)	25	30	27	24	24
Varg	26	45			
Vegårshei AIL	33	52	44	46	37
Vegusdal	15	15	15	25	24
Ubergsmoen (Vegårshei)	35	35			
Haugsjåsund (Froland)		26	26	26	19
Gjøvdal		30	32	32	20
Arbeidernes Sjakklubb (Arendal)		22	27	13	
Varde AIL (Åmli)			84	84	142

³¹³ Justvik 2018: 127 (gjengivelse av hel tabell)

Morild (Selåsvatn)			64	65	69
Løvjomås (Froland)				28	25
Gjerstad				40	46
Arild (Arendal)					123
Kragerø					118
Kroken (Drangedal)					77
Ås (Åmdals verk)					47
Drangedal					34
Helle (Kragerø)					30
Tørdal (Kragerø)					20